

Робінзон Крузо

З ОБРАЗКАМИ.

На основі оригіналу і перекладів зладила

М. К.

1919

РОБІНЗОН КРУЗО

З ОБРАЗКАМИ.

На основі оригіналу і переводів зладила

К. М.

diasporiana.org.ua

1919

НАКЛАДОМ "РУСЬКОЇ КНИГАРНІ",
850 Main Street, — Winnipeg, Man.

З друкарні "Канадійського Фермера", — 850 Main St., Winnipeg, Man.

Вилловане предметів з корабля.

ДОРОГІ ЧИТАЧІ:—

Хто з вас не любить зимовим вечером присісти у стіп старої бабуні чи діда і слухати тих довгих-предовгих розказів, що звенять так гарно у вечірній тиші! Хто з вас не любить ся читанем цікавих оповідань про далекі, заморські краї, про незвичайні пригоди моряків на широком океані, про дивовижні рослини і звірі тропічного підсоня! Думка летить тоді далеко-далеко поза межі родинної землі і переживає з героями усе, що они переживали, а серденько дрожить тихим-тихесеньким бажанем: Ох! коби і мені такого хоч раз в житю зазнати! Гарна мрія! коли так сповита рожевим серпанком уяви заблісне перед вами... та дійсність не все буває такою, як єї нам горяча думка малує, — а доказом сего най послужить вам отся книжка, де розказані пригоди молодого одного чоловіка, що також рвав ся усе думками в далекий, просторий світ, жадний нових вражінь і подій.

Автор сеї книжки, любі діти, був Англичанин, родом з Лондону, а жив двіста літ тому. Первісно звав ся він Данило Фо (Фое). Счудуєте ся певно, коли вам скажу, що мав вже шістдесят років, як писав Робінзона, з черги сто шістдесят семе своє діло, бо всіх книг написав в житю звиш 200. А були се самі поважні письма головно з обрїю політики, в котрій Фо брав живу участь. Вмішавши ся в боротьбу сторонництв політичних і релігійних, мусів утікати з краю, але небавки повернув, змінивши прозвище на Дефо. Коли на англійськїм престолі засїв прихильний ему король Вільгельм оранський, віджив Дефо духом. Та ось его власні маєткові справи так поспували ся у той час, що не в силі був поплатити довгів і оставивши Лондон, переніс ся до міста Бристоль. Ту звали его “недільним чоловіком”, бо тільки в неділю зважував ся виходити на улицу. Тоді то написав він одно важне письмо, на котре сам король звернув увагу і визначив авторови значну нагороду, так що сей сплатити міг своїх довжників і повернути до Лондону, де заживав великих ласк у

короля Вільгельма Але король небавом помер, а за его наслідниці Анни почали ся релігійні борби наново. Дефо видав в тім часі одну доволі смілку брошуру політичну, за котру засуджено его на кару грошеву і поставлене на лобній площі*) в трех місцях Лондону. Та нарід стояв за писателем, котрий як-раз в день кари випустив з друку стих, осьпівуючий горячими словами правду і тих, що за неї потерплять. Поема одушевила Лондонців. Нарід тиснув ся до лобного місця, укритого килимами, закидав поета вінцями і цвітами, виспівуючи ему многолітствіє. Місце ганьби стало ся Дефо'му місцем слави.

Дальше жите автора складало ся всіяко: випущений з в'язниці, втішав ся якийсь час ласкою королевої і займав важне становище на дворі, то знов терпів крайне убожество і муки тюрми. При кінці вже свого житя забрав ся до списання пригод Робінзона Крузо. За підставу до сего діла послужили ему правдиві події одного шкотского моряка, Александра Селькірка. Сей молодий чоловік вів в краю дуже гуляще жите а відтак вступив в службу корабельну. В часі одної подорожи полишив ся на острові Хуан Фернандес*), де довший час проживав самотно. По роках доперва причалив до берегів сего острова корабель европейский і забрав Селькірка до Англії.

Его пригоди стали Дефо'му взірцем. В своїм ділі представляє він дуже живо і займаючо, як радить собі самотний чоловік на пустім острові, як добуває власним промислом усі знадоби в далині від людського товариства.

Коли Дефо покінчив своє діло, не міг зразу найти на него накладчика, доперва по довгих заходах вдалось ему продати рукопись за 10 фунтів стерлінгів. (Фунт стерлінгів, гріш англійский, наших 5 дол.)

Але успіх книжки був незвичайний. Сейчас вже по видрукованю розривали єї собі старі і молоді, люди усяких станів. Толковано і перероблювано Робінзона на усі мови і нині нема майже краю, де-би его не читано.

Дефо помер в р. 1731. Він, що стілько терпів в цілім житю, і

*) Вживана в тих часах дуже постидна кара, получена іноді з битем. Засудженого прив'язував кат до стовпа деревяного або желізного напубличнім місці перед зібраним народом.

**) Juan Fernandez, громада островів на Великім океані при західнім побережю Чиле. В 16. і 17. віку улюблене пристановище буханерів, се-б то французских розбішак.

смерти не зазнав щасливої. Зібравши трохи майна з видавництва Робінзона, переказав усе своє добро ще за життя найстаршому синові. Але той твердосердний і невдячний відмовив родичам на старість у себе захисту і помочи. Се так вразило старого Деву, що з журби вневдовзі помер. І так той, котрий вам, діти, своїм Робінзоном доставляє тільки гарних хвиль, пішов у могилу через власну невдячну дитину.

Тільки про жите автора сеї книжки — а тепер читаючи сей перевід, згадайте — любі діти великого, діяльного Англичанина, котрого жите подібно як героя его оповідання повне було усяких пригод: то кидало ним в тюрму, то виносило на шпиль слави, поїло нераз отрутою і діймало терпіннями — одно тільки не з'уміло ему по кінець життя відобрати: а то любови і одушевлення для правди і свободи, за котру боров ся весь свій вік.

ГЛАВА І.

Мій рід. Охота до плавби. Родичі противні моїм намірам.

Я родився 1632 року в англійському місті Гуль*. Мій батько прибув властиво з Бреми**), відтак жив зразу в Йорку***), а придбавши знатного майна, перейшов до Гуль, де одружився з моєю матерію. Єї рід звали Робінзон, від чого і мене прозвали Робінзон Крайцнер, переіменовавши звичаєм англійським на Крузо, як і ми самі стали зватися і писати.

Батько був заможним купцем, бо провадив торгівлю колоніяльними товарами, але в родиннім життю не зазнав щастя. З трьох синів я оден остав дома: найстарший вступив до маринарки військової і погиб в борбі з Іспанцями, середущий пустився перед десятьма роками проти волі родичів на море і пропав як камінь у воду, а і з мене не дожидали родичі великої потіхи, бо — правду сказати — був я ледащо і як від пошести тікав від праці. Одинак у батьків, не привчений до ніякого ремесла, змалку вже став я залюбки думати про бурлацке жите. Батько хотів з мене зробити чесного і розумного чоловіка, тому платив учителів і до шкіл посилав, але на нещасте занедужав перед кількома роками так, що не міг виходити з дому, а мати мусіла сама зайняти ся газдівством і торгівлею. Тепер полишений сам собі, тікав я часто спід ока батька, а з матерію робив, що захотів, бо тільки пічне мене бувало картати — вдавав я сейчас хорого, а бідна жінка, стревожена о жите дитини, в усім лишала мені волю.

І так місто йти до школи або сидіти дома над книжкою, біг я до пристани, де мене найбільш манило, бо там в день аж суятило ся від людий і кораблів. Та і було там що і бачити! всілякі кораблі одно-дво і трищоглисті, великанські купецкі судна ріжних народів і гарнесенькі рибачкі човна ріжноманітні бандери і одяги матросів — а все таке гарне, цікавляче! Коли-ж часами корабель лінійний або фрегата воєнна загостять у пристань, то вже справжне для мене торжество! Війду в розговор з моряком,

*) Гуль, місто у всхідній Англії над заливом Гамбер: (Humber).

**) Брема, місто німецке над морем Північним.

***) Йорк, (York) місто англійське на всході.

що повернув з Індії чи Америки і надивився там чорним як крук Неграм жовтолицим Китайцям або червонокожим Індіанам і ста не розказувати про непроходимі ліси бразилійські, зарослі великанськими деревами, про ріжнокрасі папуги, золотопері колібри, весельчаки-малпи — то серце так і рветься в ті сторони! А що-ж доперва, як старий керманіч пічне описувати, яке то свобідне і веселе жите на кораблі, які величаві міста на В сході, які плодющі і багаті краї тропікові*), де доста схилити ся, щоби згортати золото і дияменти.

Коли наслухаю ся бувало таких історій, то місця собі відтак з нудьги найти не можу: дім стає мені гробом, торгівля і школа остогиднуть, і аж нераз плачу по кутках з розпуки, і сон від мене тікає серед гадок, що мушу тут сидіти місто гуляти на прегарнім кораблі по просторім океані.

Иноді, як батько в добрім настрою, починав я з ним балакати про плавбу, захваляючи заморські краї, але батько, не позабувши втрати середущого сина, одним словом замикав мені уста. — “Не посьміяй і згадувати про море, говорив, бо оно кляте забрало мого бідного Тому, підпору моєї старости”. І слези котили ся по его старечім обличю, коли згадав погибших синів і з великого зворушення не в силі був кінчати розмови.

Мені шло вже на 19. рік, а ще не знав я, чим стану. Батько конче хотів з мене зробити купця, мати сьвященника, а мені знов плавба морська і оповідане про далекі краї і народи завернули голову. За мою ледащість нераз ремствував на мене батько і мати з плачем наводила на розум. Спершу слухав я їх осторог, жалував за гріхи і з щирого серця кляв ся поправити, але ті гарні постанови скоро забували ся, і знов дармував я по прежнему.

Одної днини повернув я з пристани вельми зворушений. Старий Смітс, капітан купецкого корабля, котрий що-йно відбув подорож до всхідної Індії, розказував довго і багато про ловлю жемчуг на острові Цейльон, про польоване на слонів, про заможність і гостинність тамошних жителів. Наслухавши ся всего того, порішив я непременно зістати моряком і нині ще з моїми гадками мамі звірити ся.

*) Землі, положені по обох боках рівника (екватора) на північ і на полудне поміж поворотником Рака і Козорога, зовуть ся тропіковими. Є се найгорячіше підсонє на кулі земній.

Бідна жінка мов нежива стала, почувши мою сповідь. — Дитино! закликала зі сльезами — чи позабув ти, що твій брат погіб на мори, а другий у війні, а ти один нам позістав на сьвіті? Чи бажаєш загнати нас у могилу, полишивши сиротами на самоті? Покинь сю божевільну гадку, котра без хиби смерть нам принесе!

На се відрік я роздратований: “Коли ви, мені спротивите ся і батька не упросите, то утоплю ся; красша смерть, чим таке нудне жите в заперті, в тісних, душних мурах в однаковіській все роботі”.

Дорога мама, стрівожена моїми словами, стала мене пригортати і цілувати, закликаючи, щоби я отямив ся. Єї пекучі слези падали на мою голову, але я негідник не зворушив ся ними; на терпіння дорогої, сердешної неньки був байдужний, уперши ся при своїм. О, як тяжко покарав мене за те Бог опісля!

Зажурена мама пішла таки просто до батька за мною. Сей, почувши річ, розсердив ся вельми і призвав мене до себе. З тьохкаючим серцем увійшов я в его кімнату, а батько, побачивши мене, закликав: “Що се за дурниці приверзли ся тобі, хлопче? Моряком забажалось зістати? Чи думаєш, що так відразу зроблять тебе старшим? Щоби стати мореплавцем, треба знати математику, географію, астрономію і другі науки — треба довгі роки служити на кораблі і неодну грозу перебути, заки дійде ся ступня капітана. Щоби бути корабельним майстром, треба вміти ковальство і механіку і тесельску роботу, а ти, небоже, що знаєш? пустувати та у пристани гави ловити, на будучого капітана се трохи за мало. Без праці і науки чоловік є нічим і до нічого не доведе. Хоч і призволю тобі поплисти на море, скажи, що діяти-меш на кораблі? Ледви зістанеш звичайним матросом-попихачем, котрий ціле жите спинає ся іно по щоглах і реях*) та зносить штурханці і наруги. Чи не красше спокійно жити і трудити ся між своїми, ніж наставлятись на всілякі небезпеки і певну смерть, яка кожної хвилі може постигнути моряка на водах? Чи не ліпше спочати на ріднім кладовищи побіч костий батьків і дідів, як потонути в глибинах океану на поталу рибам та другим звівірям морским? Покинь пусті

*) Реї сурь то поперечні жердки, прикріплені до щогл, на котрих розпинають полотна, т. зв. вітрила.

мрії, бо я ніколи не дам тобі на се мого дозволу і благословення. А коли не хочеш вчити ся, то від завтра перестанеш ходити до школи, а вступиш до склепу. Працюй або вибирай ся з мого дому, бо лінтая не гадаю довше даром жити. А тепер проч з моїх очий!”

Остра проповідь батька стрівожила мене чимало — ще ніколи не бачив я его таким сердитим. Всі мої надії на плавбу до Цейльону розвіяли ся мов сон. Знав я добре, що з батьком нема жартів, тому вже другої днини стояв за вагою у склепі.

Новий труд заняв мене спершу. Кілька тижнів ішло все як найкрасше: мати росла на radoщах, батько споглядав ласкавійше. Про море позабув я майже. Правда, нераз коли відважував каву чи яке корія, згадав я ті прегарні краї, де ростуть отті товари, і нераз зітхнув нишком з туги за ними, але на сім і кінчало. І хто зна, чи не став-би я був згодом добрим купцем і поважаним горожанином міста Гуль, коли-б случай не розбудив у мені приспаної жадови плаваня і не зіслав нагоди єї вдоволити.

Одної днини при сніданю каже батько до мене: “Прислали нам сьвіжий транспорт товарів. Служба не має часу, підеш ти їх відобрати, іно не бари ся довго, не лови гав у пристани!” З радостію почув я сї слова, бо від двох неділь не виходив нікуди з дому тому прожогом побіг над берег, підскакуючи весело по дорозі. Та коли станув у пристани, митю щез мій радісний настрій. Кільканайцять кораблів стояло в остої, по легкім зморщеним плесі морскім пишно колибали ся иньші наче великі, білі лебеді, — оден як-раз опускав беріг серед великих окликів матросів і гуку пушок. Мені живо вдарило серце, слези забреніли на очах, і в розпуці закликав я голосно: “Мій Боже милий! який же я нещасливий!”

— А ти, кертнице земна, чого так заводиш? відозвав ся хтось позаду і вдарив мене легко по плечу.

Я повернув ся і побачив Джона, мого шкільного товариша, веселого, любого хлопця, котрий вже чотири роки служив на корабли свого батька.

— То ти Джон? закликав я втішно, давно вже не бачили ся ми зі собою!

— Не дивниця! два роки майже плавав я по морях індійс-

ких. Був в Гоа, Калькуті, Батавії, Маніли, а навіть в Макао*), коли ти, черепахо,, за той час повзав іно по улицях родинної діри.

— О який ти щасливий! — промовив я сумовито. — Чого-б не дав я, щоби твоїм житєм захити!

— А чому-б і тобі такого життя не закоштувати. Море усіх приймає, а на кораблях місця доволі.

— Мені і думати про се не вільно, відказав я похнюпившись.

— Як се? дивував ся Джон.

Розповів я ему своє положене, висповідав ся з усіх турбот, жаліючись, що родичі стають в моїм щастю в дорозі. Джон вислухав усеґо а відтак усміхнув ся зневажливо: “Та бо ти небоже, не вмєш собі порадити. Коли-б таке на мене, давно уже покинувби я старих і поплив першим принагідним кораблем. Такого жвавого хлопця кожний капітан прийме, а що нічого не вмєш, дурниця! чимало дечого і я спершу не понимав, а тепер глянь! який з мене молодець-моряк!

— Зробивби і я се, кажу — та бачиш, побоюю ся трохи. Батько заєдно клепче мені, що хто родичів не слухає, марно згине і Бог не буде ему благословити. Ось моїх двох старших братів пустило ся на море без призову батька і оба в молодих літах погибли. Може-б і мене така доля постигла.”

Нездара з тебе, братку, ось що! засьміяв ся глумливо Джон. Мільйони людей пускає ся на море і щасливо повертає. Кожний батько любить своє торочити, така вже їх вдача. Тепер сердить ся і зборонює тобі, але як повернеш з повними кишнями, радо тебе стрітить. Раз треба зважити ся! От, знаєш що? завтра пливемо до Лондону — коли в тебе охота, їдь з нами. Побачиш велике місто, закоштуєш моряцкого життя, а не припаде оно тобі до вподоби, то за кілька тижнів вернеш домів і станеш знов торгувати перцем і гвоздиками.”

З щирої душі! зітхнув я у відповідь — так, що-ж... коли...

— Що такого?

— Не маю гроша на дорогу.

— Дурниця! закликав Джон, повеземо тебе даром там і назад. Добре?

*) Гоа і Калькута міста в Індії переданґесовій. Батавія, столиця острова Сундайского: Ява, Маніля, столиця острова Люзон, що належить до громади Филиппів. Макао, пристань в Китаю над океаном Великим, належить до Портуґальців.

Я з радостію почав его обіймати і цілувати.

— А тепер іди і готуй ся у дорогу. А не спізни ся, бо завтра скоро сьвіт опускаємо пристань, а ждати на тебе не можемо.

— За се не жури ся, сказав я прощаючись, з'умію я встати дуже рано, коли треба.

ГЛАВА II.

Перша виправа на море і що мене тамки постигло.

Розпрощавши ся з Джоном, помчав я стрілою по товари і звів їх борзенько домів, щоби родичі чого не доміркували ся. Сердега батько похвалив мене, кажучи, що з радостію бачить, як пусті мрії вилітають мені з голови. А я саме в сій хвили задумував чорне діло невдяки! Цілий день було мені якось моторошно, в ночі сон тікав зі страху, щоби речинця не спізнити. Ще темно було, як зірвав ся я на рівні ноги і став живо одягатись. Дома кругом тихо, хоч мак'сій. Родичі і слуги спали. Щоби не розбудити сторожа при брамі, перескочив я крізь паркан на улицю.

Серце затьохкало в мені: ану-ж батько прокине ся, або хто зі знакомих стрітить, або нарешті сам у пристань запізно ся. А хоч совість відзивала ся з докорами і родичі стояли заєдно перед очима, не зважав я на те, біг чим раз хутше, щоби діставши ся раз на корабель, покінчити з тривогию і сумнівати. Джон дожидав мене нетерпеливо на березі, а зуздрівши, закликав: “Добре що надходиш, а то гадав вже, що розплачеш ся у послідній хвили і зістанеш при мамуни. А тепер сїдай борше, бо батько десь там клене певно з нетерплячки, що нас досі нема.

Стрибнув я у лодку. Було се 1 вересня 1651 р. Хто збагнув би був тоді, що з сим днем починають ся для мене літа довгого скитаня по сьвіті і довгих а важких терпінь і пригод.

Матроси відчалили від берега, а ранний відплив моря*) сприяв нашій переправі. Лодка підскакувала, хитала ся на філах, перехибаючись з часта, а я плавучи у перший раз, дрожав

*) В протягу 24 годин море два рази впливає ся на береги і два рази відпливає. Кожда така переміна триває шість годин. З'явнще те зове ся приплив моря, а е наслідником сили притягаючої місяця.

з жаху, що човно ось-ось виверне ся в воду. На кораблі новий страх! Джон казав мені лізти в гору по якійсь драбині, завішеній над глибиною. Соромно було показати ся трусом: кров ударила мені до голови і на силу вдрапав ся на поміст.*) Капітан насварив на нас за спізнене і сейчас дав знак, що відпливаємо. Загудів ворот і при его помочи витягнуто тяжкий якор.***) Матроси вдерли ся на реї і розпустили вітрила, котрі під подихом леготу видали ся наче крила великанського птаха. Загреміли пушки на пращане і наше судно. похитавши ся трохи мов у танци, помчало величаво на повне море.

Був се гарний трищоглистий корабель купецький; збудований кріпко а легко, надавав ся до далеких подорожий. З висоти щогл спадало долі множество линв, що прикріплювали щогли, або вязали ся гей-би в драбини шнурові — ззаду філював вітер горду бандеру англійську, а у шпиля повівали весело довгі, червоні хоруговці, відбиваючі ярко своєю пурпурою на синій блакити небес.

І так нарешті моє найгорячіше бажане звершило ся: я був на кораблі, я плив по морю. Кожда річ дивувала і цікавила мене непомірно. Гордий моїм щастем згідливо глядів я на меньшаючі вежі родинного міста. Береги Англії неначе синява хмарка маячили ще здалека, згодом і они щезли, і я опинив ся на величезнім просторі вод під необмежимим покровом небес...

Дни були зразу прегарні, вітер догідний, і ми плили дуже борзо. Правда, нераз налітала на мене туга, і гризли докори совісти: Я згадував моїх зажурених родичів, як они за мною побивають ся, і якийсь тихесенький голос у душі докоряв мені за мою безсердечність і невдяку — але море приносило раз по раз такі цікаві з'явища, що сумні настрої скоро в мене минали. Як далеко оком займати, тягло ся море мов гладка шибя леду, з легка вигнута, а краями довкола доторкаюча обрію неба. Раз стрітили ми один корабель. Гей-би з води виринав він з далека перед нами. Зразу видні були тільки шпилі щогли, відтак вітрила, далі

*) Поклад в то поміст з дощок на самім верху корабля, ним затикає ся корабель, як пр. дном затикає ся бочка. Через те підчас злив вода не заходить до середини.

**) Якор се величезний подвійно або потрійно зубчастий желізний друк, з переду корабля важить нераз 20, 30 або і 60 сотнарів. Запущений в море, візає ся зубом в дно і задержує тим чином корабель на місці.

поміст і ціле туловище — а так само щезав він нам з очей, немов потапав у водних філях. Цікавим не менше для мене з'явищем був всхід і захід сонця. Вечером клонило ся оно поволи ід западу—поринало в океан. На поморщеній фили стелив ся довгий сонішний шлях, мережаний золотою лускою, мінив ся, лискотів, сьвітив, палав і гинув десь у далині. . . Корабель, вплинувши в ту жаристу стяжку, неначе здоганяв утікаюче сонце. Вітрила і ливви рожевіли у его лучах, а сьвітляний круг ставав щораз більший і западав все низше і низше у глубінь. Незабаром вже тільки половина щита видніла над водами, відтак тільки его лучі, а далі на цілім заході запалала одна велика зоря і не знати було в тих поблесках, де кінчить ся сьвітло филь, а починаєсь небо, воздух і вода — усе пронизане сьвітлом великим а тихим шумом, немов відмавляв вечірні молитви..

Инакше знов ранком. Золотий пояс сьвітла показував ся на всході над водами. Горішний берег кулистого круга піднімав ся все висше і висше — вже його долішний край торкнув ледви води, от вже неначе відскочив від неї і викотив ся в усій величи на горизонт.

В день звертали мою увагу невидані доси зв'їр'ята і птиці морські, іменно меві*) і риболовці. Часто знов призирав ся я, як капітан при помочи бусолі**) означав напрям судна, або як керманич і моряки заходили ся коло своєї роботи.

Зразу мали ми прегарну погоду — та ось четвертої днини зняв ся опівдні сильний вітер від заходу — чорні хмари затягли небосклін, і кораблем стало на всі сторони хитати. Люди мусіли держати ся підпори, щоби не впасти. Нараз закрутила ся мені голова, немов сьвіт цілий заворушив, відтак нудности узяли млоїти. Були се перші прояви морської недуги, котра задля хитаня корабля опановує кожного, що пливе у перше по морю. — А вітер тимчасом гудів щораз страшнійше — громи рокотіли, а небо загоріло огнем лискавок. Море фильовало сердито, дощ шумів потоками, а справжні гори филь грозили кожної хвилі затопити корабель. Смертельна тревога огорнула мою душу, — згадав я моїх бідних опущених родичів, згадав остороги батька і слези

*) Меві: птахи надморські, похожі на ластівки, іно много більші. Живуть на берегах великими громадами.

**) Бусоля або компас — стрілка магнетична, вживана моряками до розпізнання сторін сьвіта.

матери, жаль прокинув ся в мені і я став молити ся. З сльезами в очах кляв ся, як ино вийду щасливо з тої грози, ніколи доки життя не опускати родинного дому, ні кроком не ступити на корабель. О! правду казав батько, захвалюючи тихе, супокійне жите горожанина, купця, а я божевільний не слухав его і ось тепер прийде ся за те марно погібати. — І знов на згадку смерти слези заснували мені очи.

— А ти чого заводиш як баба? крикнув надбігаючий Джон. До лица тобі з тим плачем і морскою недугою! Иди до каюти*) батька і положи ся у ліжко, а не роби мені тут сорому перед моряками.

На превелику силу, чіпаючись руками землі, поштуркуваний моряками, підкидуваний хитанем корабля, доповз я якось до каюти капітана. Та довший час не міг очий зімкнути, корабель раз-у-раз то наче вилітав у воздуху на хребті височезних филь, то знов западав ся десь у некольні безодні. Щогли і бервена тріщали страшенно, бочки і паки підскакували з шаленим гуркотом, а ціла та дика музика доводила мене до божевільного остраху. Наконєць утомлений недугою і журою заснув я.

Другої днини пізно вже було, коли прокинув ся. Сонце весело зазірало у віконце каюти, корабель легесенько колибав ся на водах. — Знать, буря щасливо проминула, закликав я, вискакуючи з ліжка і, вдягнений ще від вчера, вибіг на поміст. Джон стрітив мене перший. — Жиєш ще, кертице земна? поспитав грімко, а то думав, що вмреш зі страху, було й чого бояти ся! — Таки було, відказав я вражений его жартами, такої бурі не бачив ще з роду.

Бурі? бурі? почав Джон заходити ся від сьміху. Ха! ха! ха! то ти сильний вітер зовеш бурею? Цікаво знати, що скажеш, коли справжня буря загуде. Та не бій ся, корабель наш кріпко збудований і сьмілою рукою ведений переможе і найстрашніші гурагани. А тепер ходи зі мною, дам тобі лік котрий сейчас з тебе недугу вижене.

По сих словах завів мене до каюти капітана і подав величезну чарку горячого грогу**), що іно принесеного з кухні.

*) Каютами зовуть ся комнати в задній части корабля, під помостом збудовані, призначені для капітана і старшини корабельної або подорожних. Моряки, жовніри і служба сплять під покладом або межі помостами на завішених ліжках т. зв. гамаках.

**) Грог, напій з горячої води, руму і цукру.

— Випий усе до дна — казав, попиваючи сам, — се тебе скрипить і підбадьорить.

Ще ніколи не пив я грогу. Родичі мої не вживали ніяких трунків і я крім легкого пива інших напоїв не знав. Рад був відказати Джонови, але соромився, що назве мене бабою, дїтваком, — а я прецінь хотїв показати ся мущиною. Закашлюючись, випив повну чарку, але сейчас почув, як голова почала кружити. Ледви опустив каюту, ноги захитали ся піді мною і я мусїв знов попри стїни вертати до ліжка серед сьміху і кпин матросів. Так то перший раз, вийшовши спід ока родичів, став я паний посьміховищем людий.

Слїдуючих днів плили ми задля противного вітру дуже поволли. Капітан завернув до берегів, бо мав орудку в Ярмес (Yarmouth)*). Та не вспили ми і кілька миль морських**) зробити, коли се на обрїю неба показала ся чорна пасмуга хмар. Вохкий вітер став подувати і моршити гладку площу моря, вкриваючи її сям і там білою піною.

“Будемо мати бурю і то добру! закликав капітан. Звинуті великі вітрила! до берега!

Мороз перейшов мене на сі слова. Сам капітан каже, що буде сильна буря. — о! я нещасний! тепер вже мені мабуть кінець, загину у розцвітї житя і не стану вже ніколи на суші і не побачу моїх рідних.

Такі думки перебігали мою голову і мучили несказано. А корабель тимчасом гнав до берегів Англії і незабаром побачили ми Ярмесс. Капітан не казав одначе впливати до самого міста, а закинув якор в пристани, окруженій узгірем, де корабель безпечний від вітрів міг переждати грозу.

Ледви якор зачіпив дно, коли се заревів вітер так сердитий, що трохи не позривав нам реїв і не поломав щогл. На приказ капітана постягано сейчас усі вітрила і закинено другий якор, що-би линва не прорвала ся, а вітер не розбив нас о скалисте побереже. Скажено лютий гураган згинав сильні щогли мов гнучку трость майже до самої поверхні моря. Неначе чорна ніч насупились хмари, лиш жариста лискавка стрибала раз-у-раз овидом, білим сьвітлом обливала горизонт, — відтак знов чорніло усе

*) Yarmouth, місто портове в Англії над морем Північним.

**) миля морська = $\frac{1}{4}$ милї географічної, т. е. 1855 і 1 м.

довкруги. Великанські вали водні ніби гори високі гнали від берегу і вдарили з такою силою о судно, що все на нїм тріщало і хитало ся — а сам корабель, дертий на всі сторони, сіпав ся як пес на ланци і здавало ся, що ось-ось позриває сильні якори і пожене до берега. Вітрила і реї подерті і поломані на кусні відпадали від щогл, наконць передня щогла провалила ся, покриваючи сітю линв часть корабля. Капітан приказав усе зрубати і кинути в море, але за першою щоглою і середна почала хитати ся і грозити затопленем судна, — прийшло ся і сесю зрубати. Неустрашимий капітан робив усе, щоб ратувати корабель, але з его побілілих лиць слідно було, що надії не багато остало.

У той час прикучнув я ледви живий при дверех помосту, держачись обіруч за желізне кільце, щоби не впасти.

Пронятий жахом до глубини душі дрожав як лист і не знав де заховати ся і що з собою зробити. Слова батька і его остроги станули мені тепер знов на думці. Недуга морська мучила мене ще гірше як передних днів, а докори совісти гризли невпинно. — О Боже милий! шепотїв я в нестямі, се моя провина стягнула гнів Твій на сих неповинних людей, через мене всі они загинуть! О ратуй мене, милосерний Боже! змилуй ся наді мною! Доки життя не зроблю нічого без волі моїх дорогих родичів — буду їм у всім повинуватись. О Господи! змилуй ся, змилуй над нами!

Але буря лютувала дальше, перуни тріскали, а вітер свистав, ревів, заводив невгаваючи. Два купецькі судна зірвані з якорів перелетіли попри нас і розбили ся о прибережні скелі; — другий корабель неподалеки від нашого пішов з цілим набором і людьми на дно. Бачив я, як в тій страшній хвили старі матроси падали навколїшки і молили ся, дожидаючи смерти.

Аж ось в дверех, при котрих я сидїв, станув моряк, затикаючий шпари в судні, і закликав, побілілий з перестрашу: “Діра в кораблі! на метр води в кадовбі!

— До помп, хто живе! крикнув капітан, звиваючи всіх на поміст.

— Вставай лїнтаю! гукнув хтось надімною, потрясаючи за плече, — не чуеш, що діє ся? Марш до роботи! а то кину тебе, нездаро, в море!

На силу схопив ся я з землі і побіг з другими до помп. Але всі змаганя наші були без успіху, вода підходила все висше і

висше. Щоби суднови хоч трохи полекшити, стали ми скидати в море, що іно дало ся: паки, бочки, товари, харч — але і се не помагало. Тоді капітан велів вистрілити з пушки, взиваючи тим чином прибережних жителів на ратунок. Я, несвідомий ще звичаїв моряцких, думав, почувши стріляне, що корабель розпук ся і зі страху упав як неживий на землю. Полишено мене осторонь, кожний дбав тільки про себе, не турбуючись за других.

Пізно вже вечером очунав я з памороки. На кораблі ішло все в суміш. Стріляно невпинно, але ніхто не спішив нам з помічю, а корабель тимчасом поринав звільна, набираючи чимраз більше води. Наконєць один бриг военний*) почув наші пушки і вислав судно на підмогу. Довгий час бороли ся відважні матроси з розгуканим морем, заки до нас доплили; відтак ухопили закинену їм лінву і причалили до корабля. Ємкий капітан допильнував що усі дістали ся щасливо до човна — мене також вкинула туди якась милосердна рука. Зразу хотіли ми перейти на поміст бригу, але про се дарма було й думати. Капітан приказав отже завернути до берега. Щойно відплили ми від свого корабля, став він перед нашими очима потапати, а наконєць щез у челюстях морських. На щасте буря на часочок влягла ся і ми перемоклі, утомлені, дрожачі вступили на сушу.

Жителі міста Ярмесс, згромаджені на побережу, стрітили нас незвичайно сердешно; забрали до своїх домів, огріли, накормили і теплі ложа на ніч зладили. Богатші з них зробили сейчас між собою складку і при помочи грошевої запомоги міг кожен з нас або дістати ся до Лондону або повернути домів.

І мені припало з поділу три гвінеї**), що саме вистарчало на поворот до моїх зажурених родичів. Та ось тепер, коли мав стільки гроша в кишени, позабув я разом зі страхом і про мої переднійші постанови поправи: ще й соромно було мені вертати по так неудачній виправі до загніваного батька, на посьміховище усіх знакомих. Місто отже ладитись в дорогу домів, почав я роздумувати над тим, яким би чином дістати ся мені до Лондону. Другої днини стрітив я нашого капітана з Джоном. Товариш

*) бриг, рід двоцогастого корабля.

**) guinea (гінні) давнійша англійська монета, чеканена з золота, привоженого з побережа Гвінеї, нині вже не вживана. Вартість єї на наші гроші близько 5 дол.

глядів невесело, а уздрівши мене, сказав: “Що-ж там, бідний Робінзон? зазнавесь чимало страху а все через мене.

Через тебе? чудував ся капітан.

Так, отче, се я підмовив его їхати з нами, та ось місто втіхи трохи житем не заплатив своєї прогульки.

— Слухай хлопче, почав поважно капітан — остерігаю тебе по доброму: не трібуй щастя на мори. Теперішня їзда най буде тобі доказом, що ти на моряка нездалий.

— А ви, пане, чи також покинете плавбу? поспитав я.

— Зі мною друга річ, відрік капітан. Плавба моє ремесло, а тебе тільки нерозумна намова мого сина випхала на розгуканий океан.

— О ні, пане! закликав я горячо. Змалку вже надить мене плаванє непоборимо, так що проти волі батька і его закау пустив ся я потай на море, без котрого не спроможен жити. — Як се? розсердив ся капітан, то ти,, дїтваку проти волі батька посьмів всїсти на мій корабель? А чи не знаєш, невдячний хлопче, що за непослух родичам тяжка спадає кара? Колиб се знав скорше не брав би я тебе і за бочку гроший на своє судно. Хто зна’, чи через тебе не потонуло оно в мори. Проч з моїх очий, ледащо! а не показуй ся мені більше.

Я спаленїв з сорому, слези забренїли на очах. На сей вид капітан подобрійшав і лагіднійше вже промовив: — Но, не жури ся і не бери собі моєї погрози так до серця! Ще можеш стати чесним чоловіком, тільки вертай живійше домів і старай ся справити кривду заподїяну родичам. Ось тобі тут на дорогу, їди у пристань, найми корабель, а коли твій жаль щирий, то Бог благословити-ме тебе з поворотом.

По сих словах всунув мені у руку дві гвінеї, відтак розпрощали ся оба з Джоном, пожелавши мені щасливої дороги. Та дорога моя не вела домів. Не зважаючи на щирі остороги чесного капітана, другої такой днини наймив я за кілька шилінгів*) віз і поїхав... до Лондону.

*) шилінг — грїш англійский. Фунт штерлінгів (L) має 20 шилінгів (sh) по 12 пенсів (d). Отже шилінг наших 24ц.

ГЛАВА ІІІ.

Льондон. Знакомлю ся з капітаном другого корабля. Нова подорож.

Столиця Англії представляла ся мені на прочуд гарною і величавою, бо крім Гуль і Ярмесс не бачив я в житю других міст. Інші палати, довгі улиці, багаті церкви, великі фабрики і безліч народа чарували мій зір так, що оглядаючи два дни місто, позабув я про усе минуле і про завтра. Але жите в Льондоні багате коштує, а в мене остало вже всего на всего три гвінеї. Лячно стало, що дальше буде. Як звичайно все в біді почали і тепер гризти мене докори совісти і я порішив, сим разом невідмінно, повертати домів. Мав я вуя, свьязченика в Гуль, чоловіка доброго і мені прихильного. До него загадав я удати ся, щоби заступив мене перед загнуванім батьком і виблагав прощення. Та й не встид вже було мені тепер вертати, міг почванити ся перед знакомими побутом в Льондоні, не згадуючи про невдачну плавбу морську.

На поворот пішки або на возі не ставало мені гроша, тим то задумав я вишукати на Тамізі*) судно, котре завезло би мене до Гуль. На березі ріки суятило ся від людей, занятих ладованем і виладовуванем набору з кораблів. Побоюючись, щоби не натрапити на якого обманця, став я обережно придивляти ся морякам. Наконєць впав мені в око мущина літ з пятьдесять з дуже лагідним лицем, котрий, приперши ся о дім цловий, глядів на мене також від якогось часу уважно. До него підійшов я, здоровлячи чемно капелюхом.

Чи кого шукаєш, хлопче? заговорив незнакомий, відповідаючи на мій поклін. — Пане! кажу, склонившись — чи не знаєте про який корабель, котрий до Гуль відпливає?

— До Гуль? ні, нині жаден туди не пливе, доперва за кілька днів вибирає ся старий Дік з набором. Зайди в суботу до мене, а можу тебе йому поручити.

— О ласкавий пане! відказав я несміло, так довго ждати мені годі бо за той час видам всі гроші і не стане на перевіз.

— А що-ж ти в Гуль задумуєш робити, небоже? Такий жвавий хлопець і тут найшов би занятє.

*) Таміза, головна ріка Англії — пливе попід Льондон, а впадає до моря Німецького.

Молодий Робінзон блукає по пристані, глядаючи корабля, щоб вернути домів.

Заохочений ввічливістю незнакомця, розповів я ему по ширості свої пригоди. Моряк, вислухавши усього, сказав:

То ти, ледащо, так по prostu утік з до́му без дозволу родичів. Се негарно, та знов і годі тебе так дуже за се винувати. Кождий молодий мусить вишуміти до часу — впрочім бачу, що був би з тебе добрий моряк. Коли вернеш тепер до дому, батько наварить, а і випарити шкіру не пошкодило-б. Та що там жартувати! так вертати не можеш, усї тебе висьміють і тільки...

— Що-ж мені чинити? прошепотів я, паленіючи по уха. — Знаєш хлопче, сподобав я тебе — може тому, що і я колись, правду сказати, був такий ледащо, а бачиш, вийшов на людей. Не віраджую тобі їхати домів, але бути в Лондоні і повертати з порожніми руками — се якось не слід. От, знаєш що? за три дні пливу до Африки до Гвінеї*), де багато гвіней заробити можна. Коли не від того, їдь зі мною. Маю, славити Бога, чимале майно — добру жінку, тільки дітий не дав нам Господь. Беру тебе отже в ту подорож за сина і вypoжичую тобі 40 фунтів штерлінгів. Закупимо за сі гроші всілякі товари сталеві, бавовняні, бинди, шклянні пацьорки та другі дрібниці, котрі можна між Неграми легко переторгувати на золото і кість слоневу, сто раз вартніші від нашого набору. Наколи торгoвля нам гарно поведе ся, заробиш добрий гріш. Тоді віддаш мені позичені гроші, а з баришем вернеш домів. Дорога не буде тебе нічого коштувати, бо везу тебе там і назад даром. В дорозі познакомиш ся з моряцкою службою і звичаями, і батько певно простить тобі, наколи побачить, що за той час не їв ти даром хліба, а придбав гроша і розуму.

Ті слова сповняли найгорячіші мої бажання і давали нагоду оправдати мій непослух і жадобу плавби. З радістю пристав я на усе, і в три дні опісля, хіснучись догідним вітром, підняли ми якор і поплили знов на море.

*) Гвінея, західне побереже Африки, над заливом Гвінейским.

ГЛАВА IV.

Подорож до Гвінеї. Літаючі риби. Пожежа на морі. Торговля з Неграми. Поворот до Англії.

З Лондону виплили ми Тамізою на Північне море, з відти звёртаючи на захід, проливом Кале (Calais) поміж Англією а Францією дістали ся у канал Ля Манш (La Manche). Густі мраки, які нас тут заскочили, вкривали такою пільмою все довкруги, що трохи не вдарили ми о другий корабель, котрий проти нас надпливав. Але на океані Атлантийським тумани уступили і прегарна погода засіяла на небі. Милий легот подував об вітрила, граючи бандерою, води океану надили око чудовим блакитом, якого на брудних філях моря Німецького не доводилось нам бачити. Посуваючи ся все на полудне, причалили ми до Мадейри*), де закинули якор, щоби направити судно. Я за той час перебігав прегарний остров і заїдав солодкі ягоди винні в ростучих тут буйно виноградниках. Відтак прийшло ся нам плисти попри острови Канарійські. На однім з них, Тенеріфі**), побачили ми з далека димлячий ся вулкан. Опісля вже тільки рівна площа водна простирала ся весь час перед нашими очима. В прозорім єї зеркалі бачив я мільйони риб всілякої величини і краски. Инколи промчала попри нас громада дельфінів***), що грали ся весело у сонци й пускали з ніздр високі стріли води ніби срібні фонтани. Раз показав мені керманич в морі великого рекіна****). Матроси мали охоту зловити його, але капітан не дозволив, щоб не тратити часу.

Минувши поворотник Рака, наближив ся наш корабель до

*) Мадейра, остров на океані Атлантийським на захід від Марокка. Належить до Португальців. Має дуже милий климат і землю плодючу. Давніше буди тут буйні виноградники, котрі одначе в послідних часах знищила мшиця виноградна (Phylloxera).

**) Тенеріфа, найбільший з островів Канарійських, на полудне від Мадейри поло жених. Вулканічного характеру — принадлежить Іспанцям.

**) Дельфіни — морські зв'язія сучі, похожі на риби. В голові мають отвір, через котрий, як кит, випорекують воду. Скіра на них чорнява біла. Живуть громадами і плывуть за кораблями, чатуючи на добичу. Суть хищні — долюють на них задая трачу.

****) Рекин - пажор людоді, незвичайно нажерлива риба. Рот у неї на спідній стороні голови як у оестра, најженні острими зубами. Вганяючись за кораблями, з'їдає усе, що ему моряки викинуть. Небезпечний для купаючих ся в морі — бо одним потяском сильних зубів втинає ногу і перегризе найгрубше дерево.

остовів Канведрийских*). Небо стало прибирати темнішу краску, але воздух дишав все ще чудовою сьвіжостию. Недуга морска покинула мене, якесь веселе, розкішне чувство грало у душі, а радість, що побачу небавом нові прегарні землі, відбирала в ночі сон. Жаль, постанови поправи, згадка про родичів вилетіли мені з голови.

Одної днини перед полуднем громада риб порхнула з моря у воздух і мов мотилі замаяла у лучах сонця. Зразу думав я, що се птахи, але коли кілька з них в перелеті упало мені до ніг, побачив я, що се риби**). Були довгі і на чверть метра, хребет мали синявий, а спід тіла сіро - білий; — довгі і широкі грудні плавці заступали їм крила, і при їх помочи могли риби якийсь час удержати ся в воздуху, втікаючи перед другими пажерливими морскими животинами. Ласі на мясо моряки назбирали їх чимало, а кухар приладив нам смачну страву.

Внедовзі якось після того, пізним вечером, коли вже забирав ся я спати, впав капітан до мене і прикидаючись наляканим, закликав: — Живо, хлопче, сюда! Дивне диво! пожежа на мори, филі палають!

З часу моєї першої плавби став я дуже трівожливим зза чо-гонебудь і тепер серце вдарило в мені сильнійше. Вискочив духом з ліжка і вибіг за капітаном на поміст. Незвичайний вид розкрив ся моім очам. Ціле море сияло чудним сьвітлом: з філюючих валів морских пирскали струї огня, — неначе лискавка вилітала з глущини вод; гладка площа моря міліонами іскорок горіла. Снопи сьвітла то рожеві то сині показували ся чергою, а за кораблем вздовж его дороги жаристим шляхом палала широка сьвітляна пасмуга.

Що се? поспитав я капітана.

Сей здвиг іно плечима. — В тепліїших підсонях, сказав, бачив я нераз на мори таке диво, але причини его не знаю. Тільки відомо мен, що сьвітло отсе ані пече, ані гріє***).

*) На полудне від Канарийских островів — посілість португальска.

**) Криляк журагень (*Pterois volintas*).

***) Сей прояв називає ся сьвічене або фосфоризоване моря, а причиною его суть животини морскі, мікроскопічно дрібні так, що їх голим оком не добачиш, доперва через мікроскоп, се-б то сильно побільшаюче шкло. Сьвічене їх походить, хоч сто раз красше і сильнійше, до сьвітла фосфорового або до сьвітла червачків купавок. Чим здоровіші і живійші ті животини морскі, тим красше і яскравіше они сьвітять.

Довго ще подивлялися ми прегарне з'явище, а кілька раз риба хлюпнула у воді, вилітав з моря в гору чудовий огнистий водограй. Пізна ніч аж загнала мене на супочинок.

В часі плавби не давав мені капітан дармувати. Ходив зі мною по всіх частях корабля, учив назв і примінення кождиської ливви, кожного приладу — то знов казав мірити висоту неба, обчисляти довжину і ширину географічну*); вести дневник подорожи записувати щоденний стан воздуха і компасу — словом познакомив мене зі всім, що морякови потрібне. Нераз мусів я сторожити в ночі або стояти довгі години при кермі, щоби навчити ся правити кораблем. На рівні з матрозами спинав ся по шнурових драбинах на реї, стягав і розпускав вітрила, або вартував в бузьковім гнізді**). Тим то і не дивниця, що за час нашої двомісячної подорожи до берегів Африки, придбав я собі основні, необхідимі відомости з обрїю штуки моряцкої. Спершу недоконче були мені по нутру такі роботи на кораблі, але коли побачив, що капітан, хоч привітливий і людяний, нікому не потурав і строго карав непослушних і лїнливих, став я точно сповняти його прикази, щоби свого добродїя не прогнївати. А треба було пильне на все мати око, бо капітан не лиш мене вчив, а і відпитував з того, що навчив. Небавком пересьвідчив ся я, що жите на кораблі не таке то свобідне, як мені моряки захвалювали, що і там не можна даром хлїба їсти, а треба тяжко нераз працювати.

Наконець побачили ми береги Африки. Ніхто либонь не бачував за ними більше від мене, бо плавба скучною уже ставала. Через сім тижнів не видїти нічого крім моря і неба, не їсти нічого тїльки сухарі, солоне м'ясо і пити теплу та й ще несьвіжу воду, не таке се добро, як може хто думає. Тим то, коли причалив наш корабель до берегів, з радости трохи не уцілував я сьвятої землі.

*) Моряки мають ріжні прибори до означеня місця, де находять ся на морі. З висоти сонця се є з напрямку его лучів, можна обчислити, як далеко корабель від (екватора) рівника на північ чи на полудне. Те віддалене зове ся шириною географічною. Віддалене якогось місця від головного полуденника на схід або захід, зове ся довжиною географічною. За годовний полуденник прийняли Французи той, що переходить через Париж, Англичани той, що іде через Грінїч (Greenwich), иньші народи той, що перетинає острів Канарійський Ферро.

**) Бузьковим гніздом зове ся кіш, поміщений у шпиль великої щогли, з котрого моряк глядить через люнету (далекоглядне скло) довкруги і дав знати про все, щє на морі побачить. Недогідне се і небезпечне місце, тому часто за кару висилає там капітан ворохобних матросів.

Закинувши якор неподалеки Сера Леону*) почали ми торгівлю з Неграми.

Чорні жителі зносили нам золотий пісок, кість слоневу, гуму арабску і другі плоди своєї країни, а за те діставали від нас сокири, пили, ножі, зеркальця, пацьорки і бавовняні вироби. Капітан перевів продаж дуже щасливо і я заробив при тім тільки, що мав спромогу не лиш віддати своєму добродієви позичені гроші, але ще, погостивши добре товаришів матросів, привіз до Лондону 5 фунтів чистого золота в порошок, за котрий заплачено мені в менниці**) 300 фунтів штерлінгів новісінькими гвінеями.

Так отже в сій подорожі пощастило ся нам незвичайно гарно. В С'ера Леоне слабував я вправді ізза гнилого тамошнього воздуха на пропасницю, але вже з поворотом до Англії подужав хутенько.

ГЛАВА V.

Смерть капітана. Нова виправа до Гвінеї. Розбишаки морські. Битва.

Повернувши до Англії, відобрав я гроші за золотий пісок, і порішив тепер невідмінно їхати домів. Від знакомого лондонського купця, котрого стрітив в столиці, дізнав ся, що родичі мої живуть, але побивають ся за мною, бо дійшла їх чутка, що корабель, на котрім я поплив, затонув під Ярмесс.

Сейчас поспішив я у пристань і замовив керманича, котрий по дорозі до Единбурга***) обіцяв мене в Гуль висадити. Відтак удав ся я до капітана, щоби з ним розпрачатись і за усе дізнане добро подякувати.

Та на мое превелике горе застав я сердегу смертельно хорим, а его жінку в розпуці, бо лікарі не давали надії на подужане мужа. Не вже-ж було мені полишати так в недолі нещасливу невісту і мого чесного добродія? Чувство вдячності наказувало инакше: і так замість сісти на корабель, переселив ся я до капіта-

*) Sierra Leone, англійська посілість на побережю горішньої Гвінеї.

**) менниця де чекають гроші.

***) Единбург, місто в Шкоції над морем Північним.

на, щоби піклувати-сь ним день і ніч. Але вже шестої днини сконав він на моїх руках.

Прийшло ся тепер заняти похороном, бо нещасній жінці ніяк було про се в єї горю думати. Небіщик, умираючи так ненадійно, полишив свої інтереса неуладжені і знов мусів я через кілька тижнів пособляти братови помершого об'орудувати усе як слід.

Чоловік сей полюбив мене щиро, а позаяк закупив корабель по братови і задумав плисти знов до Гвінеї, став мене підмовляти, щоби і я з ним їхав. А мені й не треба багато говорити! Удачна і користна з огляду грошового перша виправа захотила мене стрібувати щастя у друге.

І так відложив я тепер їзду до Гуль, бо загадав аж за поворотом з Гвінеї з більшим майном станути перед родичами і просити у них прощення. За половину свого капіталу накупив я всіляких товарів до торгівлі з Неграми, а решту повірив вдові капітана, щоб — недай Боже нещастя! всего відразу не втратити.

В кілька днів опісля підняли ми якор. Погода сприяла. В заливі Біскайскім*) постигла нас мала буря, та не вдіяла ніякої шкоди.

Вже береги Європи щезли нам з очий і все віщувало удачну подорож, коли се недалеко острова Канарийского Lanzaote матрос, вартуючий в коши, дав знати, що якийсь великий корабель пливе проти нас від всходу. Капітан вдер ся на щоглу і пізнав судно берберийске**), котре гнало за нами скоростию стріли. Місто звернути ся до Ланцарот і в тамошній пристани шукати захисту, приказав капітан розпустити усі вітрила і плисти на полудне, бо думав, що тим чином втечемо перед розбишаками.

Незабаром однак показало ся, що корсарский корабель плив незрівнано скорше і міг нас вневдовзі надігнати. Прийшло ся отже готувати до борби. Десять пушок корабельних заряджено кулями — довкола великої щогли уложено списи, шаблюки, топори і кільканийцять рушниць. Було нас всіх 28, на кораблі роз-

*) на океані Атлантийскім між Францією а Іспанією.

**) Аж до початку минушого століття держави магометанські т. зв. берберийські, на північнім побережю Африки положені, займали ся розбищачтвом на морі. Виправи проти них нічого не вдіяли, доперва Франция, добувши Альгерію в р. 1830, положила кінець їх розбоям, т. зв. корсарству.

бишацкім безмалъ сїм раз тїльки, а вісімнайцять пушок зїяло відти страшенними пащеками.

Коло полудня підоплив до нас розбишака на далину пушочного стрїлу, вивисив чорну хоругов і дав огня слїпим набоем, звиваючи, щоби піддати ся. Наш капїтан приказав звинути часть вітрил і здержав судно на мить, а коли розбишаки, вважаючи се за добрий знак, наближали ся чим раз хутше, поздоровили ми їх з усіх пушок. Кулі влучно вицїлені сторощили їм задню щоглу і вкрили помїст ранними і мерцями. Заскочені так нечаяно, почали втїкати. Була в нас думка, що не вважають ся знов напасти, та они не покидали так легко добичі. З полудня коло третьої дїгнали нас у друге і сим разом, держачись з далека від наших куль, сипнули густим огнем зі своїх пушок. Кільканайцяти влучними вистрїлами повалили нам всі щогли, відтак зачіпили довгими желїзними гаками за наш корабель, притягли ся до него і повскакували на помїст.. Счинила ся завзята бїйка: усі стрїляли, кололи оден одного списами, рубали і сїкли шаблями. Ми бороли ся з розпукою, стручуючи Маврїв в море, та по короткій боротьбї віднесли они побїду. Капїтан, керманич і вісьмох наших порубаних лягло трупом, решта ранних мусїла піддати ся. Маври втратили в обох стрїчах у троє тїльки люда.

Відтак загарбали до чиста наш набор, зажегли корабель, а нас спутаних пїгнали до Сале, портового мїста на західнім побережу Марокка над океаном Атлянтійским. Я вийшов з бїйки цїлий і здоровий, хоч боров ся на рівні з другими. Товаришів моїх перевели в глибину краю і тамки запродали в неволю. Мене вподобав собі начальник розбишак і задержав у себе.

Втрата свободи і переміна в раба пригнобили мене важко. За ввесь час подорожи до Гвінеї і не подумав я про родичів і позабув усі постанови поправи. Тепер аж зазвенїли знов у душі остерігаючі слова батька:

Хто не слухає родичів такому Бог не благословить і марно прийде ся ему погибати!

Те віщоване почало сповняти ся. Година кари на мене на дїйшла. В далинї від рідного краю, невільник на пів диких Магометан, без потїхи і надїї визволу, попав я в страшну розпуку. А се-ж був тїльки початок моїх терпїнь — иньші ще тяжші нещастя і удари судьби дожидали мене в будучности....

ГЛАВА VI.

Неволя у Маврів. Набираю охоти до праці. Ловля риб. Ксури і Мулей.

Новий мій пан Сіді Мустафа не був з ремесла розбишакою, а богатим вельможею мавританським. Вислав він кораблі на розбої задля добичі, позаяк у Маврів не вважано сего ніякою ганьбою, а навпаки ділом геройським і визначним. Навіть члени султанської родини занимали ся розбишацтвом і лупили г'яврів*) і мій пан зібрав тим чином чимале майно на виправах.

В Сале оглянув мене наставник невільників Акіба і призначив до праці в городі. Не били мене там, що правда, і не зущали ся надімною, але як з християнином поводити ся вельми зневажливо на рівні з Неграми. З тими жив я разом в тісній хаті а радше ямі, вохкій, низькій, а повній усякої гразюки і хробацтва. Коржій з проса, кусок грубого ячмінного хліба і пригорща вареного рижу були моїм щоденним кормом. Найстрашнішою була ніч: тіла Негрів воніли невиносимим сопухом, кусливі комахи шпигали немилосердно мое наболіле тіло, а я, лежачи на околоті гнилої соломи, гіркими заливав ся слізми.

Тоді то в чудових красках ставав переді мною дім родинний, де перевів я свій молодий вік, вік безжурности, іграшок і веселощий, серед яких минала моя провесна. О як прегарно жило ся тамки в чистенькій комнатці під доглядом сердешної мами. А яка страшна судьба постигла мене нині! І під напором тих споминів зривав ся я з постели і стогнав жалко і ревів з розпуки, аж Негри прокинувшись грозили мені п'ястуками, наколи не замовкну і не дам їм супокійно заснути.

Але і в тім страшнім положеню думка моя не злітала до Бога. Я кляв і вирікав, та не шукав відради в молитві, а скоро тільки втихомирив ся на часочок, то іно мірковав, як-би се втечи з неволі. Працюючи цілими днями в городі, мав я доволі часу до роздумуваня. Тисячі мрій і плянів пересунули ся мені через голову, та не находив способу їх в діло перевести. Ще й, на жаль, не було в мене ні одной близької людини, ні одного християнина-

*) ghiaur, зневажливе прозвище, надаване християнам Магометанами.

товариша, з котрим би щиро порадити ся можна, нікого, тільки я сам, проте і мрії оставали іно мріями. Зразу потішав ся, що поїду може коли з паном на море, а там який корабель военний християнський дожене нас, побідить Маврів, а мене визволить. Але і тота надія обманула. Сіді Мустафа виправляв ся звичайно сам, а мене полишав на той час дома під доглядом Акіби, а коли вернув, велів мені сторожити корабель.

Так минули два важкі роки неволі. За ту пору виріс я і подужав на силах. Положене моє прикре не перемінило ся на краще, але таки придбав я много, бо привчив ся праці, котрої раніше так цурав ся. Тепер, коли бачив щоденно, як канчук наставника кроваві сліди полишав на спинах лінивих Негрів, зі страху трудив ся я як найревнійше. З годом стала мені праця одинокою розрадою в неволи так, що в п'ятницю, день сьвяточний Магометан, скучав я з нудьги без неї.

Моя роботящість витривалість і смирність добули мені прихильність Акіби, а через него і пана. Як-раз тоді корабель его по кровавій стрічі з Голяндцями зістав знищений і Мавр покинув розбищацтво. Одначе жаль ему було розставати ся з морем, з котрим зріс з малку, тому велів побудувати гарне човно і часто впливав на риби. З порученя Акіби призначено мене до служби на судні, а другим зі мною був Ксури, молодий Мавр, добрий і тихий хлопець. Небавом набрав я такої вправи в ловли рыб, що Сіді Мустафа висилав нас часто самих з Ксурим, тільки під доглядом старого слуги Мулея.

Раз якось вибрали ся ми три ранним ранком на риби. Погода була спершу гарна, та згодом подув зимний вітер від півночи і вмить воздух, насичений парою, перемінив ся в густу, непроглядну мраку. Два кроки перед собою не бачили ми нічого. Не мали компасу ні других моряцких приладів, тому плили навмання, цілий день і цілу ніч, блудячи серед мрачних туманів непевні, стрешені. Аж другої днини коло девятої розігнало сонце хмари, а ми нашли ся сім миль морських віддалені від Салє. Голодні і знеможені пізним вечером доперва вернули домів.

Коли наш пан про се дізнав ся, побоюючись, щоби і ему таке не приключилось, приказав виставити серед судна каюту і доробити поміст. Каяту заосмотрено в компас і в припаси поживи і напоїв, іменно: риж, хліб і каву, котрі на кілька днів могли вистарчити.

Одного разу призвав мене Сіді Мустафа до себе: Слухай, каже. Завтра мати-му гості з Марокка. Хотів би їх забавити ловлею риб, приладь судно і заосмотри в сьвіжі овочі. Мулей най знесе до каюти чотири рушниці і доста пороху і олова, може заповнюємо на морські птахи. Смотри, щоби все було як слід, бо завтра раченесенько відпливаємо. А не забудь про воду і напої!

Сповнивши точно прикази пана, ждав я досьвітом на него. Та ось надійшов Мулей і заявив, що гості аж з полудня над'їдуть, а нам повелів пан самим плисти, щоби до вечера риб наловити. В сю мить одна гадка прошибла мою голову: Утікати! Пан серед забав з гітьми позабуде на нас. Судно заосмотрене в поживу на кілька днів, оружія і пороху також на нім доволі... Обдумавши усе те на борзі, сказав я до Мулея: Маємо плисти на риби, та не знаю як буде з поживою?

— Чи нема єї доста в каюті? счудував ся Мулей.

Як се? То ти посьмів би їсти хліб нашого пана? Мені здавив би він горло, а і Ксури певно такой так думає.

Так, так присьвідчив хлопець.

Правду кажете, відповів Мулей. Піду принести хліба для нас.

— А бери много! крикнув я ему в слід, бо всі ми три їмо не-согірше, а не забудь і про воду, щоби зі спраги не померти.

Мулей завернув до дому.

Та ще, пригадував я ему, принести троха пороху, може яку птаху при нагоді уполюємо.

Добре, відказав Мулей і пішов.

Відтак вислав я Ксурого в город нарвати овочів, а сам за той час стрибнув крадькома до буди городової і забрав відти дві сокири, молоти, пилу, сверлик, кружок воску на сьвічки і міх каші — зніс усе те до судна і заховав в каюті під ліжком.

Небавки надбіг Ксури з помараньчами і двома кавонами, а за ним приволік ся Мулей, двигаяючи кіш сухарів і мішочок пороху і шроту. Два Негри принесли за часок величезний збан сьвіжої води.

Заосмотривши так судно підняли ми якор і виплили на повне море. Сторожа замкова пана перепустила нас без допитів.

По дорозі радив Мулей кілька раз закинути сіть, але я противив ся сему, оправдуючись, що в сім місци риб нема. Аж коли вже були ми майже морску милю віддалені від берега, приказав

я стягнути вітрила і почала ся ловля. Та хоч риба і заходила у сіть, я нароком випускав єї, щоби на часї зискати. Так минула нам година.

Що-ж поспитав Мулей, ще нічого доси не вловив?

— Чари чи вроки наслано нинї на нас, відрік я, вже ось годину закидаю сіть, а риби ні одной.

Що тут чинити турбував ся Мавр, без риб вертати не можна, бо Сіді Мустафа лютив би ся страшенно.

Знаю я одно місце дуже рибне, але далеко відси на полудне. Там моглиби ми риб доволї і борзо наловити.

Га! то плиньмо тамки, пристав Мулей і не доміркуючись нічого, розіпняв вітрила.

Звернули ми на полудне як-раз в противну сторону від берегів іспанських, до котрих задумував я плисти, та не вважаючи на се, порішив я тікати куданебудь, щоби тільки на свободі опинитись — а проче здав на проізвіл судьби.

ГЛАВА VII.

Побіг з Сале. Клятва Ксурого. Стріча з львом. Негри.

Левпард.

Сонце скотило ся вже до западу, а ще ні одной риби не було в скрини. Мулей, не догадуючи ся нічого, не завважав, що пливемо дальше ніж звичайно. Місто Сале, хоч положене на горі, щезло нам вже з очий і тільки пустий беріг маячів на милю від нас. Тодї приказав я Маврови стягнути вітрила, а коли він наклонив ся привязувати верівку до судна, ухопив я его в пів і кинув в море. Мулей пірнув у воду, але по часови вплив знов верхи і прямуючи до лоди, молив, щоби єму житя не відбирати. В сю мить прицілив ся я до него з рушницею і закликав: — Не займай нас, а то згинеш! Не думаю тобі нічого злого робити і не зроблю, тільки остав мене в спокою. Знаю, що вмєш плавати як риба, тимто і легко дохопиш берегів. Я наважив ся утікати і хочби прийшло ся тебе убити, на залишу моеї постанови.

Почувши се Мулей, завернув до берега і певно доплив ша-

сливо. За той час Ксури блідий зі страху придивляв ся усему. Коли вже Мулей був далеко, сказав я до хлопця:

Ксури! і тебе кину так в море, наколи не покленеш на Магомета, що вірним мені останеш. Не пожалуеш сего, бо зроблю тебе великим паном.

Наляканий Мавр припав мені до ніг і тремтячим голосом запряг, що ніколи мене не зрадить.

Відтак розпустив я вітрила і запустив судно на північ, вдаючи, що пливемо до проливу Гібральтарського*), щоби таким чином змити погоню, яку Мулей за нами міг вислати. Але іно ніч настала, змінили ми напрям на полудневий. Нікому певно і в думці не повстало би шукати нас в тій стороні, де дожидала неминуча смерть; коли не від Негрів, так в кігтях диких звірюк.

При добрім вітрі і супокійній воді плавба ішла хутко. Вже другої днини з полудня обминули ми побереже марокканське і гирло ріки Дра, що впадає до моря проти острова Lanzarote. Був се спорий шмат дороги за нами, але такий мав я пострах перед Маврами і так бояв ся попасти знов у їх руки, що рішив ся плисти ще дальше, щоби погоня нас не наздігнала. Три дні і три ночі не зупиняли ся ми нікуди, доперва четвертої днини під вечер, коли води нам не стало, завернули до устя невеличкої річки.

Та заки вплили до неї, вже сонце зайшло і груба темрява припала землею**). Сейчас прошибаючі голоси диких звірів залунали довкола.

— Пане! просив Ксури, дрожачи зі страху. — На пророка! не висідай на беріг, доки сонце не зійде.

Добре, мій хлопче! відказав я, тільки побоюю ся, щоби нас в день ще гірші вороги, дикі Негри не напали.

На Негрів маємо рушниці від котрих повтікають, говорив Ксури, — а левпард чи лев не знають тут куль, а їх скаженій лютої нічо оперти ся не в силі.

Признав я хлопцеві правду і закинувши якор, дожидав дня. Ніч проминула супокійно, тільки голоси диких бестій відганяли з очий сон. Доперва коло третьої по півночі якесь величезне

*) пролив між Іспанією в Африкою.

***) В ерях тропікових сейчас по западі сонця настає ніч. Нема там сумерку, який буває у нас в наслідок переломлюваня ся скосо падаючих лучів в висших верствах воздуха.

зв'яря тутже при березі стрівожило нас своїм ревом. Ми пірвали за рушницю, аж ось зв'ір кинув ся у воду і плив прямо до судна. У темряві чути було важкий его віддих, знать був сильний і лютий. Ксури радив тихцем підняти якор і втікати на море — я наказав йому мовчанку, бо побачив зв'яря вже о кілька метрів перед собою. Сейчас і вистрілив — зв'ір з ревом завернув на берег і щез у сумерках.

Пекольний гамір підняв ся по вистрілі, рики і голоси усяких зв'ірів наповнили воздух, та згодом усе затихло, замовкло, оніміло.

Наконець стало свитати. По оба береги річки тягли ся узгір'я, вкриті кущами — далі трохи чорніли густі бори. Тишина царила довкола, та ми дожидали повного дня, щоби вийти на сушу.

— Я піду по воду, сказав Ксури, а ви пане, останьте в судні. — Чому се не хочеш іти зі мною? поспитав я недовірчивого Мавра. — Пане! закликав щиро хлопець, може в тих гущавинах скривають ся дикі зв'ярята або Негри. — Як мене обпадуть, то я один згину, а ви зможете за той час ратувати своє жите.

То підемо оба і ворогів повбиваємо — сказав я — взяв рушницю, а другу подав Ксурому. Відтак притягнув судно до берега і вискочив на сушу. Уоружені, забравши збанки у руки, запустили ся ми в край, не спускаючи з ока річки, відки могли надплисти довгі лоди дикунів. Тимчасом Ксури випередив мене і щез у гущавині; та небавом повернув, несучи якесь зв'ярятко на плечех. Подавало на заяця. Від двох днів не мали ми нічого теплого в губах, то-ж сейчас розложили огонь і спекли добичу, котрої мясо хоч тверде і вонюче заїдали залюбки, попиваючи сьвіжою водою з недалекого жерела.

Відтак не натрапивши на слід людини в сих сторонах, наповнили збани водою і повернувши у судно, підняли якор.

Позаяк плив я вже раз тим шляхом, то і знав, що острови Канарийські і Капвердийські мусять лежати десь вже недалеко. Та в недостачі приладів моряцких до зміреня ширини географічної, під котрою находив ся, втішав ся я іно надією, що пливучи так все на полудне вздовж берегів, натрафлю на кораблі англійські, простуючі сею дорогою до Гвінеї.

Одно тільки заключав я на певно, що область, попри котру

ми плили, зовсім незаселена, винявши череди диких бестий: львів і левпардів, ревучих по цілих ночах.

Раз здавало ся мені, що бачу по правий бік вершок Tenerifi, найвисший шпиль островів Канарийских. Мав велику охоту до них плисти, але вітри не дали, розбурхане море за грізне було на наше судно і я порішив і дальше держати ся берегів.

Часто висідали ми на беріг і Ксури бігав за водою. Раз повернув до мене дуже хутко, блідий з остраху.

Що такого? поспитав я, а сам похолов.

Там, там... шепотів хлопець — на долині... Пан з великою головою: (Так зовуть Маври льва).

Нарядивши рушницї, став я з Ксурим посувати ся тихцем в гущавину, куди він вказував. Завернувши на право, натрапили ми на стрімку скелю, 8 м. заввишки і цілком відокремлену. Вдираю ся на вершок, перехилюю на край і бачу здорового льва, що лежав в кущах під скалистою стіною. Вицілив я прямо в голову, але лев лежав на нозі, що закривала єму чоло так, що куля вдарила по коліні і зломала кість. Лев зірвав ся та ураз і поваливсь; відтак на трех ногах спиняючись, почав страшенно ревіти; стрілив я у друге, знов в голову і сим разом лев грянув на землю, від часу до часу іно кидав ся в смертній дрожи. Тепер вже і Ксури набрав духа, приніс з каюти сокиру і дорубав льва.

Ся побіда коштувала мене кілька кульок і троха пороху, а хісна з мяса не було ніякого. Але відтак прийшло мені на гадку, що шкіра льва може мати для мене якусь вартість, тому і забрав ся до єї стяганя. Ксури показав при тім незвичайну вправу, опісля розстелив стягнену шкіру на даху каюти, щоби висохла.

По сім плили ми дальше, живучи дуже ошадно з наших припасів і зрідка іно опускаючи судно. Плавба ішла добре, але минав вже шестий день від нашого побігу, а ми досі ще не стрітили ніякого корабля. Не вже-ж на те тікав я з неволі, щоби тепер потонути в філях океану або стати добычию лютих звірюк? А там згадав я, що кораблі європейські держать ся звичайно подальше від берегів, щоби не попасти в руки мавританських розбишак. Та на моім слабкім судні при недостаті поживи ніяк було мені пускати ся на широкий океан, тому порішив я плисти дальше на полудне аж до християнських осель в Сенегамбі*). На тім я і бу-

*) Сенегамбія, країна на західнім побережжю Африки між ріками Сенегаль і Гамбія. Край над Сенегалем належить до Франції, часть над Гамбією до Англичан.

дував усі свої надії, бо дві іно остали мені дороги: стрітити ся з кораблем або згинути на морі.

Четвертого дня по стрічі з львом, а девятого по виїзді з Сале скінчили ся наші припаси і ми завернули знов до берега. Край був тут відмінний; місто скалистих і пустих узгір'їв побачили ми зелені простори, зарослі густо пальмами.

Се дахтильники, сказав Ксури, закин'ємо якор, я вилізу на дерево і назриваю тих смачних овочів.

Та не одні дахтилї росли на побережу — підопливши близьше, узріли ми численну ватагу Негрів. Були они без оруж'я, тільки стоячий по переду держав довге деревище в руках.

— Відпливаймо чим борше! закликав Ксури.

— За чого се?

— Той чорний проводир має спису; вміють они нею так вправно метати, що і на шістдесят кроків влучать.

— Що діяти? їсти не маємо вже нічого, треба доконче щось придбати. Бери рушницю, Ксури, і мір в того Негра, я за той час вийду на берег. Коли-б кинути хотів списою, стріляй!

За сими словами висів я з лоди, держачи також заряджену стрільбу в руках. Та ледви торкнув суші, як ось поміж Неграми счинили ся незвичайна метушня. Чоловік зі списою не ворухнувся з місця, але всі прочі пустили ся в ростіч на втікача. Спершу думав я, що моя поява так їх налякала, коли се з гущавини стрибнув величезний левпард і біг прямісенько на Негрів. Мерщій прицілив ся я до него і вистрілив — левпард підскочив, заревів з болю і як довгий простягнув ся на землю.

Дикуні, перелякані гуком вистрілу і непоясненою для них смертю, припали ниць до землі, і ціла громада навколїшках приповзла до мене з ознаками найбільшої пошани. Мабуть взяли мене за якогось бога від перунів. Користаючи з сего, почав я вказувати на губу, плямкаючи щоками. Чорні порозуміли мене в мить: кількох з них піднялось з землі і кинулось прожогом у село недалеко на узгір'ю побудоване. Внедовзі повернули і принесли два кусні сушеного мяса, кошї з дахтиями і просом. Зложили усе те на березі, а самі пали знов на землю, повзаючи взад до своїх. За той час Ксури стягнув шкіру з левпарда. Занесли ми по живу у судно і відчалили від берега, а я на пращане вистрілив у воздух, щоби ще більше налякати чорних дикунів.

І вже далеко були ми на мори, а они ще лежали долілиць, на кінець підняли голови, а коли узрили, що грізний бог перунів від'їхав, поспішили на беріг і жадібно кинули ся на стерво вбитого звіра.

По часови і їх ми стратили з очий.

ГЛАВА VIII.

Стріча з кораблем. Плавба до Бразилії. Розлука з Ксурим. Приїзд до Сан Сальвадор.

Заосмотривши ся в мясо і овочі у Негрів, плив я дальше, не поступаючи нікуди на берег, коли се побачив в далині чотирих до пяти миль перед собою вишибок суші, в море далеко висунений. Підпливши близше, узрів я по другій стороні овиду рівний край: не було сумніву і так я заключав, що вишибок — се Капвердийский ріг, а суха земля по той бік — острови Капвердийські. На жаль, були они надто віддалені, і я не міг рішитись, де мені красше плисти, бо на случай бурі не довелось би ніякого берега захопити.

Коли я так сидів і роздумував над своїм положенем, прибіг до мене Ксури і, блідий як смерть, вказав мовчки на північ.

Що там такого? — спитав я.

— Дивіть, пане! корабель з Сале, здоганяє нас. Наш пан Акіба, Мулей і другі — ах! пропащі ми тепер, пропащі!

Схопив ся я на рівні ноги, глянув в тім напрямі і справді побачив в далині корабель о трех шоглах. Хоч бандери не міг розізнати, та з будови судна поміркував, що се корабель португальський. Плив він з півночі на захід, отже не наближав ся до берегів і міг нас легко поминути. Сейчас звернув я своє човно так, щоби ему ввійти в дорогу. Мусіли нас помітити, бо по несповна годині стали ми до себе наближати ся. В судні найшов я хоругов Сіді Мустафи, єї вивісив тепер верхи каюти яко сигнал. Відтак зарядили ми усі рушниці і разом з Ксурим вистрілили чотири рази. Се мало успіх. На кораблі постягано вітрила, скорість его меньшала, і небавом човно з матросами стало прорізувати морські філі. Ми знов з нашої сторони не жалували також весла і за годину до них доплили.

Молодий чоловік, проводир човна, став нас розпитувати по іспанськи і португальски, та я, несвідомий язика, зложив тільки нахрест руки наче до молитви і вказав мовчки на корабель. Мое німе прошене зрозуміли. Два матроси перейшли у наше судно і допомогли нам веслувати. На кораблі прийняли нас сердечно, але і капітан не вмів по англійски, то ніяк було мені з ким порозуміти ся. Говорив він до мене по французки, по італійски, навіть по латині, та я крім матерньої не знав другої мови. Тепер аж відчув я гірко колишне мое лінивство. Отець не раз заохочував мене до науки чужих язиків, але я ледащо попри уха пускав усі єго о-стороги і ради.

На щастє найшов ся на кораблі матрос Шкот, котрий вмів по англійски і португальски. Він став тепер нашим переводчиком. При єго помочи розповів я свої пригоди, яких від виїзду з Англії довелось мені зазнати.

Капітан вислухав усього і заявив через переводчика, що пли-ве до Бразилії і радо забере нас зі собою. Радіючи, припав я єму до рук і цілуючи прохав, щоби за ратунок взяв собі мое судно, з усім, що тамки находить ся.

Молодий чоловіче! — відрік чесний моряк, і що стане ся з тобою, наколи я твою нерозважну жертву прийму. Не посідаєш нічого, ні гроша ні другів в Бразилії, будеш мусів тамки запродати ся в неволю ще гіршу від мавританської. Най-же мене Бог заступить, щоби я, користаючись твоєю недолею, обдирав тебе з посліdnього; значило-б се: жите, котре тобі нині вратував, знов запропастати. О ні! хлопче — те, що роблю, роблю яко християнин, бо не знаю, чи і мене самого колись не постигне така судьба.

Сейчас сказав зладити точний спис усім моїх річий, вчисляючи навіть збани на воду. Відтак поспитав мене, чи не продав би я єму свого судна, котре може в дорозі їм принадобити ся. А коли я не знав, яку ціну поставити, чесний Португалець промовив: “Будоване нарочно коштувало би мене що найменше 200 червінців, буду дуже рад, як пристанеш на половину. За рушницї компас і другі прилади даю тобі 20 червінців.

Я з радісною вдячністю прийняв те користне предложенє.

— А що задумаєш з отсим молодим Мавром? Він до тебе привналежить, але хісна з него не багато меш мати, а викормлене коштує. Дам тобі за него 50 червінців, чи годиш ся мені єго продати?

Я стрепенувсь на гадку,, що маю моїм ближним тай ще товаришем недолі як безрозумною худобиною торгувати і виявив мої думки капітанови. Сей порозумів чесні понуки мого рішення, стиснув мені руку і сказав:

— То поспитай его, чи не хоче вступити до мене на службу. Буду ему платити як вільному чоловікови, але під услівем, що стане християнином.

Перевів я се Ксурому по арабски, і він пристав на плян капітана, але розплакав ся на згадку, що має зі мною розлучитись. Коли однакож розважив, що инакше годі сему бути, заявив, що прийме віру Христову.

І я пращав Ксурого з жалем, бо полюбив щирого хлопця як брата, тим то і важко було тепер з ним розстати ся.

Чотири тижні по стрічи з Португальцями при найкрасшій погоді причалили ми до берегів Бразилії. Капітан станув у пристани Сан Сальвадор*), значнім і торговельнім місті. Тут висадив мене на беріг, виплатив совістно що до пенса умовлену квоту, а за перевіз не взяв нічого. Відтак запізнав мене з одним богатим Бразилійцем, котрий купив скіри убитих зьвірів за 40 червінців і предложив мені свою поміч. Так отже набор мого судна і оно само принесли 160 червінців, чималу суму, з котрою вернувши до Англії міг я щось починити, тїм більше, що і у вдови по капітані в Лондоні мав я ще зложений грїш.

Позаяк капітан португальський, оставивши часть набору, відправляв ся до Вхідної Індії, а ніякий корабель не відпливав під ту пору до Європи, прийшло ся мені поки-що оставати в Бразилії.

*) Сан Сальвадор або Багія. місто надморске у вхідній Бразилії над океаном Атлантійским.

ГЛАВА ІХ.

Купую землю і стаю плянтатором. Торговля Неграми.

Плянтатор*) Бразилієць, з котрим я спізнав ся, мав в доокре-ности Сан Сальвадору плянтацію трости сахарної а крім того ще й цукроварню. Поїхав я раз з ним туди, а, проживаючи дов-ший час на заводі, мав нагоду придивити ся, які величезні бариші збирають плянтатори і фабриканти. Привчений у Маврів до праці, почав я небавом за нею скучати, тим то сам доброхіть взяв ся до управи майном мого сусіда. Сей став мені раяти завести власну плянтацію. Грунта можна було дешево набути, а робіт-ник не коштував багато. І я дав ся на підмову. Плянтатор-сусід виробив мені у правительства дозвіл осісти в сім краю і посо-бляв у починах мого плянтаторского житя.

Тяжкий се був кусок хліба. Не посідав я невільників, тим то мусів сам працювати з кількома йно наймитами. О, як жалував я тепер, що розстав ся з своїм Ксурим! Часть піль засадив я тро-стию сахарною, а другу половину тютюном. Були, що правда, і бариші, та не так великі, як надіяв ся спершу, а гроша вже не ста-вало. Мав я ще трохи капіталу у вдови в Лондоні, але не було доси нагоди его звідти відобрати. Жите ставало згодом невино-симим, бо чи не було оно таке саме, яке вів дома у родичів в склепі за вагою? Чи-ж треба було за ним аж тисячі миль через океани їхати? Важка праця наскучила вже мені, всьо, що заробив, ішло на сплату довгів за плянтацію, а крім того потягала мене плавба, і з завистю глядів я на тих, що відпливали на море.

Так стояли справи, коли одної днини саме, як ладував я з наймитами тютюн у мішки, ввійшов нечаяно до комнати мій старий друг, капітан португальський. Вертав з Індії, де набор кора-бля задержав его довший час. — Но, як живеш, дорогий Робін-зоне? закликав, хопивши мене у свої обійми. — З щирою радо-стю повитав я чесного моряка а відтак розповів ему усі свої турботи. Вислухавши уважно, сказав він:

*) Плянтації се широкі лани, зарослі тростию сахарною, бавовною, тютюном, ка-вою, рижом. Властители таких плянтацій зовуть ся плянтатори. До управи плянтацій спроваджувано давнійше з Африки чорних Негрів, котрих вважано не за людей а гірш худоби. Повстали навіть кувці, що торгували ними і довозили до Америки. Дперва в р. 1865. скасовано сю ганьблячу людство торговлю "живим крамом".

— Знаєш Робінзоне, гроші з Лондону можна би відобрати. За тиждень їду до Лісбони*). Дай мені листи і повновасть, а постараюся, щоби вислали гроші з Лондону до Лісбони на ім'я особи, котру тобі поручу. Наколи верну щасливо привезу їх зі собою.

Пішов я за радою капітана і сейчас зладив урядову повновасть, а також написав лист до вдови, в котрім розповів їй усі свої пригоди, мою неволю у Маврів побіг, стрічу з португальським капітаном і все, що він вчинив для мене.

Справа пішла гладко. Капітан найшов в Лісбоні англійських купців і через них передав до Лондону мої листи. Небавки прийшов на его руки мій капітал, ще й дарунок від вдови для него за моє вратоване. З поручення капітана англійський купець, що поладжував цілу орудку, прислав мій капітал не в грошах а в англійських товарах, і з Лісбони привіз мені їх капітан до Бразилії. Крім того з власної вже щирости закупив для мене усякі знаряди господарські, необхідимі при оброблюванню плянтацій.

З щирого серця подякував я капітанови за розумне поладжене моїх інтересів і за труд, за котрий нічого не хотів прийняти крім малої пачки тютюну власного мого хову. Відтак пішли ми у пристань, де сейчас найшли ся купці на англійські товари, дуже тут вартісні. Продав я їх добре, бо зі всіх 150 фунтів штерлінгів придбав тепер 400. Ще і тютюн збув у той час за кількасот червінців, тим чином знов забагатів, бо і довг сплатив, і лишала ся ще плянтация і капітал.

І коли-б так забрав ся був тепер цілою душею до праці, зложив би за кілька літ чимале майно. Умів вже я по португальски, совістність моя стала звісною, сусіди мене поважали, збір тютюну був обильний, збірка трости випала гарно. Треба було тільки працювати щиро, а, повідомивши родичів про своє жите і упросивши у них благословеня, здати все проче на боже провидіне.

Але жадоба бурлакованя по світі не давала мені спокою. Найлюбійшим предметом моїх розговорів з сусідними плянтаторами були пригоди, яких зазнав я на мори. Нераз розказував я їм про користну торговлю на побережах Гвінеї: як легко можна тамки за шкляні пацьорки, зеркальця, ножі і сокири, дістати зо-

*) Лісбона, столиця Португалії над океаном Атлантийським.

лото, слонівку, а навіть невільників, котрих нам в Бразилії не ставало.

Мої розкази цікавили усіх вельми. Торговля невільниками не була ще тоді загально розповсюджена, а ті, що займали ся нею, казали собі платити за Негра в двацять або і трицять раз тільки, як їх самих коштував на місци.

Раз якось зайшло до мене трех заможних плянтаторів. З їх лиць поміркував я, що прийшли в важній справі. Просив їх сідати, а тоді один з них промовив в імени товаришів:

Пане Робінзон! знаєте самі, як тяжко тут за робітника, тим то і не можемо розвести плянтацій і побирати з них більших доходів. Треба сему доконче зарадити. Відколи живете між нами, пізнали ми вашу чесність і ретельність. От і порішили вислати до Гвінеї корабель по Негрів і просимо, поїдьте ви за сим, бо знаєте тамті сторони. Дамо вам гроші на дорогу і купно, а корабель з капітаном і службою буде вам безуслівно підчинений. За той час ми власними грішми справляти-мем ваші ґрунта, а за труд відступаємо вам десятого привезеного невільника. Так от же без ніякої втрати придбаєте собі робітників і при їх помочи станете за кілька літ вельможею.

Предложене припало мені до вподоби, і я, не надумуючись, пристав на усі услівя, тим більш, що се підходило і під мою жадобу подорожованя. Либонь якась лиха судьба попихала мене у загибіль. Другий на моім місци, коли-б мав те, що я, сидів би тихо та Бога хвалив — але моя вдача хитка і непостійна і жадна вражінь гнала мене все далі і далі на сьвіжі пригоди, у нові невзгоди.

Відтак списали ми урядовий акт, в котрім на случай смерти робив я португальского капітана моім спадкоємцем: плянтацію мав продати, половину гроший відослати родичам, четверту вдо ві в Льондоні, а решту собі задержати. Словом, обезпечив я мое добро розумно і розважно і, коли-б стільки обережности заявив був рішаючи ся на подорож, не довелось би мені її відбувати.

Але пристрастна жадоба подорожий здавила голос розуму — перед роками не слухав я осторог родичів, а нині ішов іно за підшептами горячої уяви.

ГЛАВА X.

Нова подорож. Буря на морі. Розбите корабля.

Виряджене корабля пішло борзо. Дня 1. вересня 1659 р. підняли ми якор. Тужливе і зловіще якесь чувство заволоділо мною у той час, бо саме пять літ тому того самого дня і місяця покинув я береги Англії.

Корабель наш двощоголовець мав на помості шість пушок і двайцять трое люда. Набор, зложений з дрібниць, призначених до торгівлі з Неграми, не ваготів, тим то і можна було хутко плисти.

Щоби дістати ся на лінію вітрів, постійно в сторону Африки подуваючих, треба було минути 12-ий степень ширини географічної повисше острова Тринідад*) а відти завернути доперва до Гвінеї. Поплили ми отже вздовж берегів полудневої Америки. Поминувши сильні спеки, погода була гарна. Та ось коло рога бразилійського La Roque (Ля Рок) захопив нас нечаяно страшний гураган оборотовий, званий моряками: торнадо. Вітер завертів судном мов лушпиною оріха і поніс его в сторону північно - всхідну. Усі змаганя моряків, щоби задержати первістний напрям, були даремні. Прийшло ся здати на Провидіне. Вітер зміняв ся невпинно: раз заревів з півночі, відтак з заходу, то знов з полудневого всходу. Судно, захоплене круговоротом, стрибало на всі сторони мов трісочка.

Дванацятого дня буря крихту прилягла. Капітан при помочи приладів запримітив, що корабель наш находиться ся на морі Караїбскім**) поза малими Антилями. Найгірше для нас було те, що втратили ми двох матросів — оден помер на пропасницю, другого сполокали з помосту філі морські. Корабель, подіравлений в кількох місцях, затікав водою. Рада в раду порішили ми плисти до острова св. Лукії***) в тамошній пристани направити корабель і приймити нових моряків у службу.

Але вже слідуючого дня зняла ся лютя бурі в друге і пігнала нас з шаленим розгоном на полудне. Вітер поломав нам реї, по-

*) Тринідад, найбільший острів англійський між малими Антилями на морі Караїбскім при устю ріки Оріноко.

**) Море Караїбске між північною а полудневою Америкою.

***) Santa Lucia, острів англійський між малими Антилями.

дер в лахмате усї вітрила а на останку сторощив передню щоглу. Пів дня і цілу ніч жили ми серед тої грози, дожидаючи нехибної смерти. Коли-б навіть і вдало ся нам дістати до якого берега в сих сторонах, то певно повбивали би нас і поїли дикі Караїби. Погибїль була неминуча.

В такім страшнім положеню не мав я і часу роздумувати про себе. Досвіта моряк, вартуючий в коши на щоглі, закликав: Земля! Та не встигли ми і повибігати з кають, щоби єї оглянути, коли се судно з такою силою вдарило об піскову лаву,*) що всі

Ратунок корабельних розбитків.

попадали на поміст. В сю мить вали водні з скаженою лютостию грянули на неподвижний корабель, били об єго боки і сполокували усе, що тільки на помості найшло ся. Перелякані моряки схо ронили ся у трюм**), але і там не нашли захисту, бо вода затікала шпарами до середини і грозила затопленем усєї залози. Ві-

*) Лави суть то підморські піскові узгір'я, так плитко під водою положені, що корабель може на них зачіпити. Коли такі скелі стремлять понад море, зовуть їх моряки гаками.

**) Трюм = спідна часть корабля.

тер дув з так сердитим розгоном, що вже його сила могла сто-рошити судно. Спускати шалюпу*) на розбурхане море було-б нерозважно, а човно зірвав нам гураган і поніс, Бог вість куди...

На часинку, мов чарами заклєте, усе утихло, заніміло. Кори-стуючись тим, велів капітан спустити шалюпу, до котрої ми всі повсідали. Відбили від корабля. Положене було справді страш-не. Всі бачили, що шалюпа не вдержить ся на розбурханім оке-ані, і ми мусимо потонути. Вітрил не мали, та і не могли-б ними хіснуватись, тільки веслами робили з усеї сили, прямуючи до бе-рега з важким серцем, як ті, що ведуть їх на смерть. Ми знали, що скоро іно лодь підступить до суші, розтріскає її філя на дрібні кусні. Одна слабонька надія оставала нам тільки, а то: на-трапити у який затишний залив або усте річки, де можна-би з човном захиститись. Але всего того не було і сліду, а берег стра-шнійший ще чим море наближав ся до нас все ближше і ближше. Нараз чорна темрява покрила весь овид. Гураган заревів з новою силою, а великанська гора водна захопила нас неначе у могилу...

Що дальше діяло ся, не тямлю. Поринувши у челюсти мор-ські, попав я в обморок. Вода запирала віддих, заливала очи і у-ста. Доперва згодом почув я сильний а болючий удар і прокинув ся немов з глибокого просоня. Узрів, що лежу недалеко від бере-га, де вода не доходила колін, але височезні вали водні, пливучі від моря, могли знов пірвати мене у глибінь. Не зважаючи на біль схопив ся я і в приступі нервового жаху гнав що сили на беріг — а море ревіло і гуділо і, знов дігнавши, високою філею мене укрило. На щасте захопив я якусь сторчачу скелю, і, коли філя відплила, помчав знов дальше, аж допав близького горбка, де залив не ринув, і там звалив ся без духа на землю.

Довго лежав я так ледви живий по страшній боротьбі з ска-женим живлом. Знеможений, скостенілий з болю і утоми, не міг я і пальцем ворохнути. За той час буря перестала лютувати, мо-ре втихло, філі влягли ся.

Западаюче сонце кровавим жаром осіяло спінені води. По-глянув я на море, чи не побачу де хоч кусня нашого корабля, хоч одного з товаришів недолі. Дарма! довкола глухо і пусто як на острові смерти. Я оден, оден тільки на незнанім дикім побережю

*) Шалюпа — велика лодь, яка при купецьких суднах служить до комунікації з берегом.

Робінзон захопив якусь сторчачу скелю.

самітний і безпомічний. Переді мною розбурхані філі необмеженого простору — наді мною тихий небозвід — а там... висше Бог!...

ГЛАВА ХІ.

Незнаний остров. Перша ніч. Голод і спрага. Перший корм. Відкрите печери.

Сум і безмежна туга заволоділи мною. Спершу зрадів я вратованем, але згодом, побачивши себе в чужій стороні, попав в бездонну розпуку. Страшний се був справді визвол. Не маю ні одягу, ні поживи, ні мешканя, прийде ся тут на самоті з голоду загинати. Ащо-ж доперва як живуть в тій країні дикі звіри? А в мене крім рук другого оружия проти них не було. І в розпуці кинув ся я на землю і рвав волосе з голови. Коли-б я мав хоч трохи почувань релігійних, був би шукав відради в молитві і здав усе на божу волю, але від пяти літ жив я між матросами, байдужими для релігії, відтак у Маврів, а наконець серед плянтаторів, котрі дбали іно за гріш, то і позабув я майже про Бога, а его імені взивав в крайній лише біді більш з навички чим зі щирої поможности.

Вгамуваши ся з першого жалю, подумав я про моїх товаришів недолі: може хоч один з них живе, може і більше уратувало ся так, як я. Зійшовши бігцем з горбка, блукав я здовж берегів, глядячи за нещасливими — гукав і звав по імени, але на мій голос тільки луна лісів відкликувалась. Нараз страшна гадка шибнула мною: ану-ж моїм криком місто товаришів принаджу к собі хищних звірів або Караїбів! Чув я колись, що деякі острови в сих сторонах заселені дикими людодіями, і дрожачи подумав тепер, чи і я не опинив ся на однім з таких островів. З жаху не посьмів і кроком ступити. Кров застигла в жилах, голос урвав ся, і мертвий зі страху став я обережно смотріти довкола. Глубока тишина царила на побережи, і я, вспокійвшись, спроможен був розважити своє положене.

Місце, де мене море викинуло, було просторим лугом, густою травою буйно заростаючим. Довкола півкругом замикав его величезний ліс. Тисячі ростиц, п'ялунів плутало ся вітками

з дерева на дерево, звисало з пнів, перекидалося по гілях і творило гей-би живий пліт, непобориму захорону ліса. Та й ще нечислимі мяжні (кактуси) своїми кільцями вельми спинали на кождім кроці прохід.

Трібував я зразу запустити ся в бір, бо думав, що там найду може кого з товаришів, але прийшло ся відложити виправу поки-що до завтра, а самому про себе перш всього подумати.

Невеселе було і те думане. Перемоклий до сорочки, тремтячи від зимна, не мав я навіть де загірті ся. Мій одяг складав ся іно: з полотняного кабата, сорочки, штанів, вовняного пояса і панчіх; капелюх зірвали філі, черевики погубив в борбі з розгуканим морем.

Нараз почув я сильну спрагу. Оглядаю ся за річкою чи потоком і на щасте подибую недалеко прегарне хрустальне жерело, котрого сьвіжа вода скріпила мене і підбадьорила. Але і голод почав вже доскулювати. Присівши під деревом взяв ся я перешукувати свої кишені, чи не найду там хоч кусника хліба. В кабаті надібав малий мішочок з ячменем, котрим живив на кораблі освоєні голуби. В першу мить відкинув я торбину і розсипав зерно, яко непригоже, але сейчас таки прийшло ся каяти своєї нерозваги: той ячмінь міг прецінь мене пожити! Наклонив ся я до землі, і почав пильно визбирувати зерна, та дарма! пропали у вохкім ґрунті.

Сягнув у друге до кишені і витягнув мошонку з золотом. На сей вид гірко засьміяв ся: Що мені по тобі, дорогий метале? закликав я сердито, ізза тебе то став я нині таким нещасливим. — І вже хотів я і золото від себе проч кинути, коли, згадавши зернята збіжа, инакше надумав ся; Га! хто зна, може не судило ся мені на сім острові погібати, і те золото стане колись у пригоді і заховав его назад в кишеню.

Сягнув у третє, і ось неказана радість заворушила душою: в кишени найшов я великий складаний ніж. В моім положеню був він для мене справдішним скарбом; колиб-б ще так мав я рушницю або шаблюку або якенебудь оруже, то-б міг безпечно запустити ся в ліс і відшукати може товаришів.

За той час сонішний круг поринув у море, треба було глядіти якого місця на нічліг, заки темрява укрие землю. Кільканайцять кроків від мене росло великанське розлоге дерево, там безпечний від звівірів порішив я перебути ніч. Спиноючи ся по суч-

ках і чіпаючи-сь лїянів, виліз я 2 метри заввижки, примістив ся між двома кремезними галузями, привязав ся до них поясом, щоби не впасти, і небавком заснув.

Недогідне се було ложе — тверді віти давили так болючо, що усю ніч раз-у-раз я поворочав ся. Найменший шорох будив мене зі сну і прошибав дрожию. Хоч сильно втомлений денними пригодами, спав я однакож дуже чутко і неспокійно, а коли сонце зійшло, зірвав ся на рівні ноги, радіючи що прикра ніч проминула.

Громади пташенят веселим щebetом повитали рожевий ра-

Робінзон дякує Провидію за ратунок.

нок; гомінний гамір залунав по цілім лісі — з кущів, з лугів пронесли ся цвїріньканя, свистїня, голосїня, — але мене все те ні радувало, ні цікавило. Що мені з погоди і сьпіву птичок, коли не маю чим тіла пожити Радше-б тепер кусок хлїба, чим ляскіт усіх соловїїв!

Добре вам дерти ся прокляті птахи, наївши ся до сита — кликав я сердитий — мені голодному і опущеному і слухати вас не люблю. О Боже! за які грїхи так тяжко Ти мене караєш? Чи то

я злодій, чи палій, чи душегубець, що мучу ся так жорстоко? За що знущаш ся наді мною? За віщо мучиш бідну людину-хробака і топтаеш єї у нищеті? Красше було мені з другими потонути в глибинах морських, чим жити таким житем - конанем. . .

Нераз опісля кавав ся я з отсих богохульних слів в розпуці висказаних, — але тепер позабув я про свої блуди, не розважив, що то я сам з власної волі найшов ся на отсім місци, тим то нарікав на Провидіне і в усіх нещастях своїх обжаловував Всемогучого Творця.

Та голод не дав довго заводити, треба було глядати за живою. На лузі не було нічого пригожого, проте зважив ся я запустити у ліс. Може там найду оріхи, ягоди, хоч-би жолудь або які їдомі корінці, щонебудь, чим би тільки жолудок задури-ти.

І став я пробирати ся крізь гущу, перескакувати колюче терне, розривати руками і ножем попутані п'ялуни. Ішов з великою обережністю, бо побоював ся все ще диких людей та хищних звірюк.

Найменший шелест вітру в галузях гущавини проймав мене дрожю, і я хапав за ніж, готов боронити ся. Але на щасте мої страханя показали ся пустими — гірше було те, що хоч зробив я вже чимало дороги, нічого ще з'їдомого не подибав. Одна трава і безовочні дерева кампешові! Кори і листя ніяк було їсти, не надавали ся до сего і на причуд гарні цв'їти, котрих сам вид міг ситого одушевити. Тисячі папуг то жовтих, то червоно-синих, то білоперих викрикували проймаючими голосами, глузуючи з моєї біди. Став я у них метати камінем, та невправна рука не з'уміла влучити. О як радо гриз би я хоч-би сире мясо! як радо впивав би ся кровю отсих поганих крикунів!

Маєш, братку, тоті прегарні тропікові ліси, ізза котрих виїхав ти з родинного дому, покинув щасливе, безжурне жите. Глянь! які хороші папуги, колібри, пречудові цв'їти, яка пишна ростинність! Найдж ся їх красою, бо нічим другим не напхаєш тут пустого черева.

Так глузував я сам зі себе, переходячи через лісову лощину (поляну), коли се зачіпив о грубе било і упав як довгий. Роздратований голодом, хопив я за гичку, щоби на кусні єї розшматувати за те, що посьміла у дорозі мені вирости, та ось рвучи, почув щось важкого. Велике, широким листем оповите колосе

Робинзон перегидае ввутро острова.

виростало на білі. Розповиваю лист і бачу шульку, вкриту блідо - жовтавими зернятами, завбільшки гороху. Милою вонею понесло від них — трібую: вкус чудовий, солодково - мучистий. Була се, як пізнійше дізнав ся, кукурудза.

Вмить обгриз я кілька шульок, майже не пережувуючи зерен, так дуже хотіло ся їсти. Усмиривши голод, став я з жахом роздивляти ся по лісі, чи не одинока се тут їдома ростина. Слава Богу! росте їх тут безліч, буде чим похарчуватись. В красшім вже настрою ішов я дальше, а коли ще напив ся в недалекім жерелі води, сьвіт немов другим мені показав ся. Папуги се справді чудові птахи і весельчаки!

За левадою видніла висока гора. Хиба вдерти ся туди — хто зна', чи не побачу якого корабля, а може і європейської оселі... за тим я найдужше банував.

І йду дальше без віддиху, драпаю ся по стрімкім узбочу, щоби як найскорше захопити шпиля. Ось вже я на нїм — та тут новий дожидає мене обман!

Гора, на котрій я найшов ся, була найвисшою точкою на острові бо на жаль! се був остров, де мене море викинуло. В обемі мав він кілька миль географічних, багато заливів врізувало ся в береги, а цілу гористу середину поростали густі, темні бори. Десь далеко на океані щось сїріло, та ніяк було розізнати, чи се суха земля. Як широко займив оком не побачив я ані кусочка нашого корабля. Імовірно поглотили его водні філі.

І так я на острові сам оден! без даху над головою, без поживи, без оружя. Осторонь від людей, засуджений на смерть, або ще гірше від смерті жите.

По сих словах, роздираний болем, пустив ся я збігати з гори. Як несамовитий гнав просто перед себе без думки, без тяму, не зважаючи на нічо довкола. І знов гірка розпука розвинула надімною свої чорні крила — грижа така, що нікуди від неї заховати ся.

Аж ось темна якась тїнь майнула мені перед очима. Піднімаю голову і бачу високу на кілька метрів скалисту кручу, що майже прямовисно з землі виростала. Обводила она гейби муром часть гарної долини; праворуч темнів ліс, з котрого я вибіг, ліворуч розкривав ся широкий вид на море.

Втомлений до крайности, хотїв я спочати в тїни скелі, але єї замітний вигляд вразив мої очи. Одна часть виступала вперед

і творила рід муру. Обглянув я его довкола і найшов в скели наче печеру, 6 м. заглибки, високу і широку. Була се якби комнатка камінна, трохи над землю піднесена. Вистаюча в горі часть скелі ніби прічілок, хоронила від дощу і могла служити мені прегарним захистом.

ГЛАВА XII.

Нове житло. Захист від напасти непевних гостей. Построєне замку.

Роздививши ся в доохрестности, признав я, що годі було найти догіднійше пристановище над мою печеру. Гарна левада, заростаюча густо травою, ні трохи не була моклавою. Неподалеки під горою дзюркотіло чисте як хрусталь жерело, тутже в лісі росла кукурудза, а чверть милі від печери валувало море. Прегарний вид розкривав ся в тій стороні: кождісеньке судно міг я бачити, не потребував і вдирати ся на шпиль скелі. Найкрасше припала мені до вподоби печера. В ній я і порішив замешкати, докіль судьба не визволить мене з сего острова.

Серед утіхи з печери позабув я на часинку про всі другі недогоди. Мав вже прецінь хату, харч і питво. Тільки страх перед дикими зв'їрами не давав мені спокою. З правої сторони боронила вправді печери скалиста круча, але ліворуч і з переду не було ніякого захисту, і непрошений гість мав туди легкий доступ. Коли розважив одначе, що деінде либонь чи було-б безпечнійше, волів я полишитись в печері, де міг бодай догідно спочати, ніж як кіт між галузями по деревах глядіти нічлігу. На що-ж впрочім в чоловіка розум? Місто журити ся задалегідь, красше подумати тепер, як би лиху зарадити.

Поміркувавши таке, забрав ся я сейчас до переселеня. Для такого вельможі як я, не було оно нічим важким. Мав прецінь усе майно при собі; не потребував ані носильчиків, ні возів, ні коний і за часинку розгостив ся я в своїх теремах, і не питаючи за комірне. Відтак осмотрів новосіле. Коли-б так вдало ся побудувати мур від залому скелі до противної стінки, була би справжня кріпость, захищена від вітрів, зв'їрюк та других ворогів! Та ба! як тут брати ся до мурованя без цегли, без вапна, без кельні і всіх прочих необхідних причандалів.

Мулярі, то раз пани! гей, гей! бубонів я сердитий — без приладів нічого не зроблять тай ще кажуть собі за все добре платити, — а я, сарака, не маю і крихти вапна, а тут мурувати треба. Що мені діяти? Всього не стає, та бодай часу в мене доволі, заки яка добра гадка надпливе, буду стягати поки-що материял.

Біля східної стіни скелі находило ся чимало більшого і меньшого каменя. Знать, мусів колись провалити ся вершок і розсипав. Став визбирувати плоскі кусні, пригожі до укладаня муру. Робота забрала мені весь час до вечера, але коли зирнув я на зроблене, пізнав, що і за тиждень не упораю ся з усім.

Другої днини взяв ся знов за роботу: укладав камені в купи, два метри одна від другої, щоби при будові недалеко по них ходити. Декотрі камені були так важкі, що ледви при помочи здорового дручка з великим усилом можна було їх підважити і перекотити на місце. Трудив ся я без відгалю, припочивав іно в полудне, щоби спожити щоденний свій стравунок: кукурудзу. Найгірша спека трівала дві годині, і ту пору саме призначив я на обід і віддих.

Серед такої роботи проминуло мені кілька днів. Двигаючи камені на мур, запримітив я, що ті, котрі поростали мохом, сильнійше держали ся на скелі. От і задумав я назбирати моху, перемішати з землею і таким цементом переложити камені. Слідуючих днів збирав мох і витинав ножем мураву — се було моє вапно.

Поладивши отсі вступні роботи, взяв ся я до муруваня. Перший метр муру стояв мене чимало труду, та вже з другим пішло красше. День за днем набирав я більше вправи в своїй роботі, але доперва по тижневи єї укінчив. Висота муру мала звиш 2 м., на самім шпили повкладав я острі, кінчасті каменяки, котрі єго чинили ще неприступнійшим. По конець тої стіни полишив я на споді величезний плоскавий камінь. Під ним був в мурі вузкий прохід, що вів до печери — а з середини другий такий самий камінь, котрим запирав я на ніч брами моєї палати. Обі каменяки були так важкі, що саме прикочене одної з них на просторони десяти кроків забрали мені пів днини.

Покінчивши роботу, сів я проти муру і з гордостю глядів на довершене діло. Шіснайцять днів трудив ся над тим, а нераз натрапляв на такі перепони, що тратив охоту і зарікав ся усего.

Та довго не міг спочивати. Треба ще було, заки ніч настане,

Робінзон працює при викінченю своєї печери.

приладити собі постіль. З будови полишило ся доволі моху, з него встелив я собі в куті печери догідне ложе, бо мох був м'який і пружистий. А коли вечером скупав ся в морі і повернув скріплений до дому, з якимже радісним чувством простягнув я свої утомлені члени на пухкій постели. Зрозуміє се хиба той, хто, як я, довгі ночі проводив скулений на твердій гияці.

Вкладаючись на сон, закликав я: Ось маю тепер королівську палату і княже ліжко. Тільки одяг на мені, що правда, жебрацький і страви неконче вибагливі, та може згодом і оно поправиться. Добра ніч вам, мої тереми! дасть Біг, не буду я у вас довго проживати!

І за сими словами заснув я сном блаженних...

ГЛАВА XIII.

**Трібую розжегти огонь. Дощева купіль. Банани. Стаю теслею.
Календар. Компас.**

Сонце викотило ся вже високо, коли я прокинув ся. Не дивниця! по важкій праці і на догідній постели спало ся прегарно, впрочім не мав зза чого до роботи квапити ся і не було кому мене будити. Перший сей нічим незаколючений сон покріпив мої сили, і я неначе на сьвіт народив ся.

Туга пігнала мене знов до скелі над печерою, відкіля міг слідити судна на морі. Та даром спозирав я пильно на всі сторони — скрізь було пусто і глухо. Нараз шибнула мною гадка, яким чином дати про себе звістку кораблеви, коли-б справді який тудя перепливав. Зворушений сею гадкою, став я зносити хворост, обдирати кору з дерев і складати усе в велику купину на скелі, щоби на случай проїзду якого корабля огнем і димом звернути увагу моряків на остров. Та ось, коли вже назнасив чималий костир, пізнав своє безголове. — “Який з тебе дурак, Робінзон — картав я сам себе. Наложив купину — дуже гарно — та чим єї підпалиш, коли кременя і губки Біг дасть! Треба бути зовсім безглуздом, щоби таку дурницю стрілити”.

Сердитий повертав я домів, роздумуючи, яким би чином зажегти огонь. Було-б се для мене справдішне щастє, бо коли згадав довгі безпросьвітні вечери, які дожидали мене в зимі, — сум і острах налітали на душу.

Зразу трібував викресати огонь своїм ножем, та кременя годі було найти, а прочі всі камені за м'яккі не принадоблювали ся; прийшло ся отже сей спосіб залишити. Відтак згадав я, що Негри зажегають огонь в той спосіб, що потирають два сухі кусні дерева так довго, аж загоріють. Стрібував я сего: витяг два грубі полінця і тер їх без уговку трохи не цілісеньку годину. Дерево розігріло ся, та саме тогди не ставало мені сили — а коли по часови знов забрав ся до потираня, усе застигло і я мусів на ново починати*). Коли-б так який товариш до помочи, а то сам не справлюсь! Як важко відчував я тепер свою безпомічну самоту! По кількох ще даремних пробах, не вдіявши нічого, а втомивши ся несказано, закинув я усе і пішов в ліс назбирати припасів кукурудзи, бо заносило ся на дощ, а в слоту ніяк було мені виходити.

В ночі вчув я якийсь шорох. За весь час мого проживаня на острові не подибав ще ні одного звіра, а таки дрозж грози прошибла тепер цілого. Чув я гомінний а негвагающий шелест, котрий ішов ні то здалека, ні зблизька. Аж коли вибіг я з печери, густі каплі дощу пояснили мені его причину. Вспокоєний повернув я на постіль, та небавом друга ще прикрійша обставина вирвала мене з просоня. Наслідком зливи вода назбирала ся в печері і підійшла аж під ліжко. Почувши немилу холодежу, скочив я на рівні ноги, шукаючи на помацки сухійшого місця — але рівнісенька долівка печери усюди однаково промокала. Наостанок подибав я кусок вистаючої стіни і тут примістив свою особу справді дуже невибагливо і, прикучнувши, дожидав днини.

Ледви стало займати ся на сьвіт, і дощ трохи попустив, почав я глядіти за причиною нічної купели. Зразу думав, що скалистою стелею не може вода затікати, а з надвору хиба такої не заходила. Та ось на превелику журу побачив я в стели печери широку закалу, крізь котру вода цюрком переливала ся до салі моєї палати.

Треба сему dokonче зарадити — та як? Найперше промів я воду з мешканя, вживаючи на ту ціль мітли, котру зробив з віток

*) Дикі знають і без помочи другого самі зажегти огонь. Правда, що они многі від Европейців і вмють до сего брати ся. Взявши два кусні неоднакового дерева, м'якше і твердше, потирають сесе з великою силою по першім, аж огонь займеть ся — Або роблять в однім полні отвір, встрамлюють в него друге полно і крутять ним обома руками дуже скоро негвагаючи, доки не стане горячим до жару.

дерева. Відтак вдер ся на шпиль скелі, щоби розсмотріти краще ушкоджене. Вздовж муру рисувала ся широка на 15 цм. щілина, 2 м. завдовжки — туди скапувала вода до середини. Прийшло ся єї заправити або яку кришу ладнати.

Добродію, Робінзоне! сказав я сам до себе — минувшого тижня був ти майстром мулярским, стрібуй тепер ще і теслею побути. Не чванячись довершив ти без клевця і кельні не-аби-якого діла, побачимо, як собі починати-меш без сокири і пилки.

Перш усеґо треба було придбати яких драниць чи дахівок. Бачив я в лісі ростину, котрої широке листе як раз пригоже було на дах. Скоро дощ устав, пустив ся я у бір і незабаром подибав єї. Мала она грубе било 6—7 м. заввишки, насторошене прочками вже зсохлих листів. Чіпаючись за них, вдер ся я в гору листатої корони, розбрілої наче пальмовий віер на всі сторони. Обхопив я ногами било і став рукою нахиляти листе, коли се побачив між ними жовтаві овочі за довгі до 30 цм., а з виду похожі на огірки. Понатинав я листя, наздирав і овочів і поскидав на землю. Зійшовши в низ, стрібубав я тих дивовижних огірків і зрадів чимало: мали прегарний солодкавий вкус, запашний і хомодячий. Втіха моя була тим більша, що кукурудза мені вже навкучилась. Овоч сей находив ся бивно на острові, міг проте я доволі ним кормитись. Був се, як опісля дізнав ся, райский пізанг*).

Покріпивши сили їдою, взяв ся сейчас до заправи щілини в стели. Не було оно так легко, як думав зразу — закала пукла в горі доволі широко і ніяк було єї самим листем закрити. Здалоб ся вперед уложити якісь підпори, а на них доперва листе. Нарізав я на ту ціль кільканаїцять прутів, та в недостахи цвьяхів немав їх чим до щілини прикріпити.

Аж ось згадав на ліяни, ростучі густо в лісі. Натяв їх чимало, а опісля, урізавши дві довгі прості гильки, привязав до них ліянами ті підпори так, що вийшла з того доволі довга, міцна драбина. Ту драбину положив я вздовж закали, а на ній всте-

*) Пізанги належать до семейства бананів. Суть між зворотниками побіч пальм головними живителями людей. Подабають на пальми: мають стрімке било, листи цілокраї, яйцеваті, нераз звиш 2 м. довгі а 0.5 м. широкі. В дійсности те, що зовуть билем, є лише сувоєм піхов листних, котрі виходять з підземної бульви. Било гона виходить з бульви доперва під пору зацвиту і видає в горі великанське грозно цвьітів, з котрих повстають овочі. Овочі їдять ся сирі або уварені на ярину — суть дуже родючі так, що засаджені дають на 100 м. кв. — 300 кг. поживи.

лив кілька верств листя банану, притискаючи їх зверху камінем, щоб вітер не зірвав даху — боки драбини тяготіли до землі кулями з галузя.

Ся на вид легка робота забрала мені цілий день і втомила так, що, покінчивши її, трохи живий пав я на постіль. Проснувши ся другої днини згадав поперед усього на пізанги і метнув ся за ними, щоб зладити собі сніданок. Вчора їв трохи з страхом, побоючись, чи не мають отруї, але коли ніч проминула здорово, впевнив ся я, що можу їх безпечно поживати.

Відкрите пізангів навело мене на гадку роздивити ся точнійше по острові. Хто зна', кілька ще пригожих рослин і иньших річий можна тут найти, а я мов той слимак живу вже так давно зашкаралуплений іно в моїй долині. Порішив я отже невідмінно вибрати ся на обзорини острова, але вперед задумав ще зробити собі календар, бо вже дни починали мені в памяти затирати ся; нині ледви пригадав, що була субота. І наконець придумав я спосіб записуваня часу.

Недалеко від печери росли чотири дерева з гладенькою корою. На них взяв ся я значити дні і місяці. Мине день, наріжу на однім дереві карб — як мине сім день, тоді вирізую на другім дереві, значить ся тиждень. А як трийцять день мине, тоді ріжу уже на третім — значить ся: минув місяць. Як, не дай Боже, прийде ся тут довше полишити, то на четвертім дереві значити-му роки. Поки-що вирив я на корі острим твердим камінцем дату крушення корабля: вівторок 23. вересня 1659. р. Нині була субота 18. жовтня, двацять шестий день мого проживаня на острові. Мав я отже таким побитом календар і не страхав ся тепер затрати рахуби часу на будучність.

Незабаром якось опісля побачив я на відломку скелі біля печери великий плоский камінь з отвором в середині. На его вид прийшло мені на думку зробити собі компас, себ-то сонішний годинник. Знав я добре, що в полудне тїнь предметів буває найкоротша. Вистругавши кусок дерева ніби дощинку, стяв її у клин ширшим кінцем заосмотрив в отвір каміня, тоньший звернув прямовисно в гору. Коли сонце підняло ся найвисше і тїнь патичка була найкоротша, зарівав я вздовж тїни ножиком черту. Перед заходом сонця вибіг знов на скелю і зробив карб на точці, на котру впали послідні лучі сонця. Другої днини назначив я таким чином місце всходу сонця, а позаяк в краях тропічних

день майже рівний ночі, поділив я круг каменя між восходом а полуднем, відтак між полуднем а заходом на шість рівних частин, вирізав ножем карби і позазначував числами години. Так змайстрував я собі годинник не зовсім то може і точний, але для мене пригожий і вартнійший невідь якого.

ГЛАВА XIV.

Вирядженє в подорож по острові. Зладнанє найважнійших потреб. Мотузе і чоботи. Капелюх і списа.

Мое самітне жите не видавало ся вже мені теперички так скучним, як у починах. Згодом став я звикати, а попри то втішала мене все ще надія, що може надпливе який корабель і визволить нещасного з отсеї тюрми. Одно тільки прикро доскулювало, іменно: одноманітність корму. Кукурудза була, що правда, добра і ситна, банани прегарні, але і найліпші ласощі з часом переїдять ся. На згадку хліба і мяса попадав я в поганий настрій.

І що-ж, паничу — говорив тоді сам до себе — з'їв би так кусок печені або курку жарену, а до того пайку білого хліба з свіженьким маслом — що небоже? Не красше то було слухати батька і сидіти дома, де раював ти в добрі як пампух у маслі. Ах пампухи! прегарна річ! такі горячі просто з бляхи з конфітурами і цукром, які мама смажила бувало на пущене! Сердешна мама! бідолашний батько! Кілько то журби завдав ти їм, ледащо, а тепер ще роптаеш на свою долю. Добре тобі так, негіднику, не варт ти навіть тих пізангів і кукурудзи, на котру вередуеш. Захотіло ся бурлакувати по світі, так пануй тепер на кукурудзових зернах.

Вичитавши сам собі таку проповідь, з лекшим вже серцем сїдав я відтак до їди, але по часови прокидала ся знов в мені жадоба красшої поживи і на останок порішив я невідмінно пустити ся на вандрівку в дальші ліси, де може найду иньші поживні плоди.

Та до подорожи не ставало чимало річий: повози, коний, прислуги, куфрів — словом усього без чого ні один богатий і статочний чоловік не виїздить з дому. Не був я вправді такий вибагливий, але годі було і мені в подертих панчохах продирати

ся крізь густі ліси, з голою головою іти під пекучим тропіковим сонцем. І хто зна', чи найду де по дорозі поживу — приходило ся отже забирати зі собою банани і кукурудзу, а тут в мене ні торби, ні мішка не було. А як-би ще який зубатий добродій, пард чи кугуар, зайшов мені дорогу, то чим его поздоровити? Усе те розміркувавши, хотів вже я занехати подорож, коли відтак надумав ся инакше.

Робінзоне! зледащів ти нінащо — почав я сам себе картати. Жарені голубці самі в рот не влетять. Хто нічого не важить, той і нічоґо не придбає. Не маєш капелюха, чобіт, торби, оружя — то зроби! Та-ж первісні люди без нічієї помочи усякі винаходи поробили, а ти прецінь бачив ріжні ремесла і скорше з'умієш дати собі раду. Не гай даром часу, а берись за роботу!

І став я розважати, чого мені потреба.

На торбу найбільш пригоже полотно, але в Англії видів я дуже мистецкі торби рибалок з мотузка плетені. Полотна в мене не було, але мотузя міг роздобути.

Пригадав я собі, що, заправляючи щілину в печері, чимало набідкав ся, щоби переломити листе банана. Мали они в середині незвичайно сильні нерви, так що калічили пальці, і доперва ножем спроміг я їх перервати. Тепер узбирав я листя, повискабував платівки, а нерви поскладав у купу — на коли забрав ся крутити мотузе, показало ся що нерви за грубі і за тугі. Тоді прийшло мені на гадку, що англійські селянки мочать било конопляне в воді, щоби змягніло — сушать відтак, дергають і труть на терлиці. Зробив я оттаке і зі своїми бананами. Замочив цілий пук нервів у потоці, попритискав камінем а сам взяв ся до капелюха.

Нерви пізанґових листів, як-раз пригожі були до плетеня, красше чим вербове пруте. Трівкіїші від соломи, ніжнійші від лозини творили прегарний материял на кошикарські вироби. З них то задумав я виплести капелюх і сумнівав ся, що вдам его без хиби, тим більше, що бачив нераз, як сусід наш, кошикар, заходив ся з тим ділом. Та не пішло оно так гладко: три дні мучив ся я, аж пітнів, починав і закидав, псував і дер — аж наконець третьої днини вийшло щось — ніби капелюх. Не був він дуже складний, ні догідний, а все таки зрадів я ним невимовно і не проміняв би его за ніякі скарби.

Опісля став я шевцювати. І тут прийшло ся поборювати

нечувані перепони. Напсував сила кори на ходаки, бо кора лупала ся повздож або пукала від країв. Двацять підшов накраяв, а всі потріскали. Щоби сему зарадіти не вертів я дірок в корі, а прикріплював підшови до ніг лїянами, але і сі по часови рвали ся, кора розлазила ся, а я знов сьвітив босими ногами.

У той час пригадав я собі з розказу одного шведского капітана, що селяни з околиць Риги*) плетуть собі постолы з липового лика. Назбирав я отже лика з якогось дерева, виплів подовгасті платівки і намочив на добу в воді, щоби змягчили і через те лекше дали обвинутись довкола ноги.

Є капелюх, є чоботи! — закликав втішно, одного ще іно оружя не стає. І на се треба найти спосіб! В часі моєї тесельскої роботи запримітив я одно незвичайно трівке дерево**) — вибрав тепер з него просту гиялку 2 м. завдовжки, відотнув від пня, застругав ратище і на кінець в рощіль насадив остру каменюку. Ось і мав я спису так тверду, що вістрем її пробивав в пнях дерев глибокі діри. І сокиру придбав собі вельми пригожу. На морскім березі бачив я много каменюк. Одної днини найшов камінь подобаючий на вістре топора, з невеличкою діркою на однім кінци. Розсверлив я другою каменюкою сю дірку і набив на топориче, ще й ужевками з нервів банана цупко привязав. Тепер була ось в мене сокира. Стрібував з нею рубати, бачу — що можна.

На таких роботах зійшов мені трохи не тиждень. Покінчивши їх, виймив я волокна пізангові з води, де вже доволі змягчили і висушив на сонци. Відтак витовк на камени грубою гиялкою, аж терміте повідлітало. Чисте волокно дало ся теперечки гарно крутити. Наробив я мотузя, а по сім взяв ся за плетене торби. До двох дерев, віддалених звиш пів метра від себе, привязував в попереk волокна, як найгустійше одно під другим. Була се наче ткацка основа. Опісля вязав так само густо волокна з гори в низ, завузлюючи їх цупко з кожною з поперечних ниток в квадратні очка. Спершу ішло се мені нескладно, а все таки одержав я щось в роді сітки. Відв'язавши її від дерев, злучив ще боками, поли-

*) Рига, місто в Лівонії над морем Балтійским. Нині належить до Росії, передше було шведским.

**) Дерево таке зовуть желізним (metrosidoros). Росте на островах Молюкких в Азії і на сусідних побережах Великого океану. В промірі має нераз і метр, є незвичайно тяжке, туге і трівке. Китайці платять за него дорого і вживають на якори і керми до своїх суден, бо є твердше від желіза, а мякуни і комахи зовсім его не точать.

шаючи іно в горі отвір, де прикріпив широку плетінку до перевішування через плече. Так мав я тепер в що набрати поживи хоч би і на довший час. По сім нічо вже не спинювало мене пустити ся в дорогу.

ГЛАВА XV.

Перша вандрівка на острові. Батати. Пальми кокосові. Купіль морська. Парасоль. Устриці. Ананас. Черепахи. Цитрини. Агуті. Поворот домів.

Другої днини скоро світ натягнув я капелюх і личаки, перевісив через плече торбу з пізангами і кукурудзою, забрав у руки спису і так пустив ся на обзорини острова.

Простував в напрямі східнім здовж берегів, щоби не відбити ся від печери і мати все море на оці.

Зразу дорога була дуже прикра: місцями ліс густів незвичайно, а ліяни і другі п'ялуни спиняли в поході так, що приходило ся витинати їх ножем. Та по часови став ліс рідшати, і я пішов на простору леваду, вкриту травами, а сям і там густими кущами. Дивовижне якесь зіле поклато ся по долині. Біла його узловаті, повзучі, попутані, сторчали від землі, що трохи на них не упав. Безліч багряних цв'ітів вкривало гиля. Щоби їм краще придивити ся, сіпнув я ростинку з землі, а ураз з нею вирвав кілька бульв, завбільшки доброго п'ястука. — Чи не пригожі они на їду! подумав собі. Трібую, бр! скус солодкаво-нудкий, відразливий — либонь отруя! Гарно угостив би я себе зараз у почину вандрівки. На щасте поганій скус остеріг мене заздалегідь.

Опісля довідав ся я, як мало вмю з ботаніки. Були се батати, рослини посвоячені з повійками. Їх бульв сирих їсти не можна, але по увареню чи спеченю визирають як бараболі, суть жовтаві і солодкаві, пригадують скусом печені каштани.

Відкинувши бульви спішив я дальше. На кінци долини побачив я кілька струнких пальм. Серце застукотіло в мені живійше, бо се були кокоси, котрих від часу побігу з Сале не доводилось мені ніде стрічати. Росли доволі високо, але для мене не було се нічим; звик на кораблях спинати ся по найвисших щоглах і реях. Вмить був я вже на пальмі і скидав в низ великі кокосові оріхи.

Добуток був гарний, та як дістати ся до середини до молока, заключеного в твердій шкаралупі? В Сале розбивали єї сокирою, але тепер даром сушив я собі голову, чого-б ужити. Ножа жалував, щоби не зломити. Наконєць примістив я кокос на камені і grimнув по нїм другим здоровенним каменюкою. Шкаралупа пукла, але ураз і мязке ядро роздавило ся при ударі і скусний плинний білень розілляв по землі. Тим обережнійше взяв ся я відтак до отвираня другого орїха. Зелєну внїшну болонку легко було здоймати, та тяжше пішло з спідною лупиною. Почав я обертати орїхом на всі сторони, чи не найду де пригїднійшого місця. І справді — в горі, де зелєнь не зовсім ще здеревїла, надскребтав я ножем і став вертїти. В сїм місци була шкаралупа мьякша і, зробивши отвір, угостив я себе прегарним питвом.

Для самого кокосу вартало тїльки сьвіта вандрувати. Кількадесять пальм росло побіч мого замку, вистарчало проте кокосів на цілий рік. Та ураз і сумні гадки насунув мені їх вид. Були они прегарними ласощами, але по добрім обіді з мяса — о! коби хоч кусочок якого роздобути.

Пильно роззираєв ся я довкола, чи не побачу де оленя або серни — дарма! На деревах видів іно папуги та другі птахи, але не вдало ся мені ні одного вцілити каменем. Що вартало впрочім сире їх мясо без огню!

На дворі настала тимчасом пекольна жарота, горячі лучі сонця палили голову, що трохи з болю не трїсла. Завернув я тому до берегів морських, щоби скріпитись купелию і припочати в тїни дерев. У воді побачив сила риб, легко можна було їх наловити, іно чим? От і задумав я, вернувши домів, зробити сїть з волокон пізангу — і вже наперед радїв, що закоштує бодай рибячого мяса, котре висушу на сонци, як роблять се Негри.

Купіль і промачуване голови не принесли ніякої пільги. Показавши ся під корчем, терпів я неказаний біль і ледви спроможен був поповзти від часу до часу над беріг, щоби змочити розпалений череп. Наконєць заснув так крїпко, що прокинув ся аж на другий день рано здоров і дужий на силах.

Чудне чувство заволоділо мною, коли побачив сходяче сонце. Не няв сам собі віри, що спав тягом пів дня і цілу ніч. Аж похолов на гадку, що заснувши так небачно в корчах, міг стати добичию лютих звїрюк. Та жах мій скоро проминув — на острові не було знать хищних животин, бо відкіля тут живу, не чув я

ще ні разу зьвірячих голосів — до сего часу були би вже мене чей занюхали.

Навчений вчорашнім досвідом, не хотів я нині пускати ся в саму спеку. Треба було доконче злаштувати який парасоль. За сим виліз я на кокосову пальму і нарізав споро листя, котре лискуче і тверде як-раз пригоже було до роботи. Відтак витяг грубий прут, привязав до его кінців чотири довгі вітки навхрест, получив кінці мотузком і таким чином мав вже сам кістяк парасоля. Положене на нїм і кільцями мяжнів пришпилене листе коксу заступило тканину, якої вживають до покриваня зверхи.

Ся робота забрала мені трохи часу, але зате парасоль був неоціненим добутком. Сонце не доскулювало вже мені тепер так сильно, а легот попід прутя мило продував.

Охрестність представляла ся вельми ріжноманітною. Тут темніли непроходимі ліси, там знов мінили ся зелению просторі рівнини і луги, вкриті запашним цвїтом, дальше мріли громади високих скель, або в иньших місцях кругляві горбки з шестистїнних правильних стовпнів зложені*). Декуди шуміли струї так глибокі, що вода доходила у пояс. Саму середину острова займала високорівня вкрита лісом, з стремлячими понад ним висшми шпилями. З кожного вершка споглядав я банно на океан, чи не побачу якого вітрила — та даром! як оком займити, простягло ся тільки одно гладке, непроглядне море ген — аж у недосяжиму даль...

Опівдні пішов я опять скупати ся і при сій нагоді задумав ще й випрати собі сорочку, бо ношена стільки часу в горячїм підсоню нічим не подабала на колись-то біле полотно. Скинув єї, виправ як вмів, відтак розпостер на сухім каміни до сонця, а сам скочив у воду. Замолоду вчив ся я плавати, тепер прийшла мені охота поплисти до вишибку суші, що тонким язиком вибігала далеко в море. Загадав — зробив. Моя плавба не була без успіху: запримітив я іменно, що вишиб сей у час приливу моря стояв під водою, а відтак коли знов відплив настав, полишала ся на нїм сила устриць та других морських животин.

Радіючи з сего відкритя, вийшов я на берег, де вже сороч-

*) Скелі того рода зовуть ся базальтовими. Видвигнула їх вулканічка сила з нутра землі. Мають они звичайно вид величезних кертовин, инколи і до 300 м. високих. Сливє базальтова печера на острові Стафа на західнім побережю Шкоції. В полудневі Франції находить ся в однім департаменті цілий гостинець базальтовий.

ка висохла. І не розказати, з яким чувством надягав я знов на себе чисте біле, але ураз і сумні думки напливати стали до голови: була се у мене одинока сорочка, — що діяти-му, коли отся послідня підре ся цілковито? Та покищо годі було над сим довго розважати і я бігцем поспішив на вишиб суші, де бачив безліч устриць, причіплених до скель. Втїшно кинув ся на них, а отвираючи одну за другою ножем, проковтував майже не переводячи духа. Сей ніби м'ясний пир скріпив мої сили, і я неначе на сьвіт народив ся.

Узбирав я в торбу припас тих з'їдомих мякунів, відтак припочав ще часочок і пустив ся в дальшу дорогу. В лісі мав я зі

Робінзон збирає черепашки на морськїм побережю.

своїм парасолем чимало грижі, бо раз у раз зачіпав о дерева. Значевя прегарні пахощі розлили ся воздухом по лісі — ні то я-блока, ні грушки, ні полуницї. Гляджу довкола, нічого не бачу, хоч сила цьвіток росте усюда, та даром притикаю ніс, жадна не видає отсеї душистої вонї. Нараз спомїж листя майнув передї мною якийсь золотавий предмет. Продираю ся крізь гущу і бачу кільчасту рослину, ніби мяжень — а на нїй великий золотаво-жовтий овоч, гей би з шишок зложений. Від него то несло тоту

чудову воню. Підходжу, зрізую, трібую: скус величавий, з роду ще не їв я так добірного овоча. Був се — як опісля мене повчили — ананас*) З'ївши оден, нарвав я ще кілька, щоби забрати на припас до дому.

Надходячий вечер приневолив мене шукати нічлігу. На сей раз задумав я ночувати на дереві, над морем, де було безпечнійше чим у лісі. Глядячи за пригожим на ту ціль, натрапив я на цитринове дерево, під котрим лежало кільканайцять зрілих овочів. Вид сей зрадував мене несказано, бо прийшло мені на думку, що се полуднево - європейске дерево могло тутки лиш через Європейців дістати ся. Імовірно колись причалив корабель до сего острова, а моряки споживали на березі обід і розкинули зернята цитрини, з котрих тепер виросло таке ось гарне дерево. Під напором сих здогадів серце вдарило мені живійше: чи-ж не може небавки знов повторити ся такий случай?

Назбирав я цитрин у торбу і спішив вже дальше, коли ще друга ще гарнійша несподіванка дожидала мене на березі.

На пісковатім вишибку острова видніла невелика купина, дуже правильно немов-то руками людини висипана. Цікавий, що оно таке, встроєв я костур в середину, а добувши его, побачив на кінци жовту теч в суміш з піском. Розгорнув купину і найшов в ній трийцять яець. Місто скаралупи мали они гейби пергамінову шкірку — були се яйця морських черепах або шильдкретів. Хоч вже не голоден, захотів я ще й тих ласощів стрібувати і випити три яйця.

Кілька кроків подальше натрапив я на живу черепаху. Знав єї добре з образків, які оглядав нераз в великій книжці батька. Убив черепаху каменем, розрубав шкаралупу, мясо виймив, а череп забрав зі собою. — Принадобить ся замість миски до перехована поживи — подумав.

Третьої днини не щастило ся вже мені так, як у починах вандрівки. Не відкрив нічого нового, а зайшовши над море, натрапив на глибокий залив, врізуючий ся далеко в берег, в сім місци дуже скалистий і не легкий до переходу. Щоби дібрати ся

*) Ананас є американською рослиною, котру тепер плекають всюду під зворотниками. Має листе густо совокуплене, мяске, тернисте. Цвіти в густім колосю стоять во круг біла, між горішними а долішними листками суть фіялкові, заглиблені в біло, котре в сім місци мясне і творить овоч. У нас можна виплекати ананас в тепльнях — цвите в маю, дозріває в вересни.

на другу сторону, треба було або переплисти залив, або обходити лісом по скелях. Притомлений дорогою, залишив я гадку їти даліше і завернув до дому.

Сим разом не держав ся я берегів моря, а навпростець через ліс прямував до своєї печери, котрої шпиль здалека видний служив мені за провідну точку. Дорога вела раз гострим провалом, в котрім шумів, пінїв ся ревучий потік — то знов густим лісом або зеленими цвітистими долинами. Мій острів був справді прегарним, не ставало єму іно міст, сел і жителів.

З полудня попалось мені на стрічу якесь звів'ятко. Подавало на заяця, тільки уха і стоячий на хребті волос були у него де-що инакші*). Кинув я за ним списою, та схибив і на превелику мою журу звів'рок стрибнув у кущі.

Треба мені доконче луку і стріл! — закликав я в голос. Не така се либонь і штука їх зладнати. Бачив нераз в Сале вельми нескладні луки Негрів, котрими одначе прегарно стріляли они до бичу.

Обід попсував трохи мій веселий настрій; всі устриці стухлявіли, кукурудза зісхла, а пізанги привяли — тільки яйця черепах зберегли ся сьвіжо і кілька цитрин ще остало. Витиснені до води, надавали їй милий, холодячий вкус.

Геть вже з полудня увійшов я в ліс та мусів зробити добру ще милю заки дібрав ся на другу сторону. Звідти по двох годинах походу і томлячого продираня крізь кущі побачив я наконець свою палату.

*) Був се сторох русявий (Aguti) з семейства конитчаків. Задні ноги довші від передних, короткий хвіст і скок нагадують заяця. Але волос в него грубий і насторошений на хребті в виді гриви, а зуби як у морщака (морської свинки). Лагідне се і трусливе звів'ятко кормить ся рослинами і хрущами. М'ясо єго біле заносить пижмом. Живе в полудневій Америці і на Антилях.

ГЛАВА XVI.

Зладнане лука, стріл і сіти на риби. Перші лови. Печеня.

Пивниця.

В прогульці, котру що іно відбув, осмотрів я східну часть острова, та захід і полудне остали ще для мене чужиною. Задумав я одначе по часови і туди повандрувати, щоби вже в цілій своїй державі як слід роздивити ся.

Першою роботою, до котрої тепер узяв ся, було зладнане лука і стріл. Аж горів з жажди, коли подумав, кільки то хісна приніс би мені лук: міг я стріляти ним птахи і звірину, а що більш мати оруже проти ворогів, які — не дай Боже чого — найшли би ся на острові.

На сіть намочив я волокон пізангових а відтак став глядіти за деревом пригожим на лук. Натрапивши на таке, вибрав міцну, гнучку галузь звиш метра завдовжки, обчімхав гарненько і по робив по кінцях заруби. Тоді зігнув єї мов другу, а кінці звязав конопляним шнурком, яким досі підвязував панчохи. Після того натяв ножиком богато трости, ростучої над потоком і вистругав стріли. Тільки не було в мене желіза, щоби насадити на кінці. Чув я колись, що дикуни вживають на сю ціль рибячих кісток або острих каменюк. Та й ще піря на ставало, з котрим стріли красше влучають.

Коли ішов вчера рано понад морем, бачив я много пер, погублених через меві і другі водни птиці. Жаль, що не забрав їх зі собою. — Мандруй тепер, пане Робінзоне — ізза кількох пер дві милі від хати, а на будучність затям собі, що найменьша дрібниця, на вид зайва, може принадобити ся — тим то збирай пильно усе, де іно що побачиш.

Пізнім вечером повернув я домів з припасом кісток і пер, та не вспів вже докінчити роботи, бо в скорі ніч запала. Зробив се аж другої днини. З одного кінця насадив на стріли кістки рибячі а до другого попривязував піре. Відтак став стріляти. Перша стріла пущена в гору, пішла незвичайно високо — а спадаючи зарила ся в землю. Вицілив я у дерево трийцять кроків від мене, але сим разом прошиб іно корч, що ріс побіч него. І з другими стрілами не вдало ся краше.

— Не так се легко знать стріляти з лука, як хто думає — міркував я собі — либонь і тої штуки треба вчити ся.

Нічого робити! взяв ся я до науки і цілими днями вправляв в стрілянню, щоби побороти первістну непроворність. В три дні з'умів вже влучити пень, а по тижневи трапляв на пятьдесят кроків мету не більше долоні.

Першою жертвою моєї стрілецької вмілості впала папуга, котрій пострілив я крило. Жила ще коли єї підносив з землі. Зразу хотів я птаха добити, та винявши стрілу з рани, побачив що іно крило прошибнене. А птах так жалко глядів мені в очи, що не мав я серця у друге его стріляти. Осмотрив зранене крило, обложив вохким мохом і до тижня птах подужав. За той час привязав ся до мене і не опускав печери. А я радів, що маю хоч такого товариша в самоті. Тай ще задумав вивчити папугу говорити, щоби тим чином полюбуватись бодай подобою людської бесіди. Хто живе заедно поміж людьми, чує день-у-день їх голос, той не в силі поняти, кільки щастя приносили мені такі на вид дрібниці.

Тепер прийшло ся брати до сітій, хоч з роду не бачив я ще, як їх рибалки виплітають. Наконєць придумав увязати до двох простих довгих гияк кінці шнурків, а другими вільними кінцями вязати зі собою. Робота вдавала ся несогірше, та ось небавом нестало мені мотузя, а зладити нове не мав часу.

Як се? — питає може хто зачудованийий — а що-ж мав ти другого до роботи, пане Робінзоне? — О! роботи було поверх голови. Надходила зима, мусів отже заздалегідь припасти поживи, заки дощі пічнуть лити цілими днями. Тим то порішив я відложити докінчене неводу на весну, а поки-що за гарної ще погоди вибрати ся на лови.

Оружений в лук і стріли, з парасолем, списою і торбою пізангів на плечах рушив я в ліси, в надії убити заяця а може і серну, наколи іно ті зьвірята живуть на острові. Ледви поступив кількасот кроків, коли се зза корча стрибнув птах величини індика. Митю відкидую парасоль, випускаю стрілу, та місто птаха поцілив пень дерева, за котрим він заховав ся.

Розсерджений неудачею, лишаю парасоль в гушавині, а сам з напненим луком посуваю ся крадьком поза дерева, щоби підійти добичу. Нараз таки перед собою бачу: дροжить листе Се зайчик, присівши на задних лапках, обгризав собі спокійнісень-

Перша жертва Робінзонської стрілецької вмістості.

ко якусь ростинку. З тьохкаючим серцем натягаю лук, стріла падає і заяць як довгий простирає ся на землю.

І не розказати втіхи, яка огорнула мене на вид вбитої перший раз звірини. Підношу і завертаю мерщій до печери, а по дорозі зриваю ще кілька ананасів. Дома забрав ся я сейчас стягати шкіру з зайця. Подавав він дещо на морщака, але не було сумніву, що мясо его пригоже на корм. Заяць обтягнений і справлений лежав переді мною — не ставало іно ріжна та огнища, щоби приладити з него печеню.

На вид мяса, котрого стільки часу не мав в губах, задумав я стрібувати ще раз розжегти огонь потираючи дерево, та і сим разом не вдіяв нічого.

Аж ось згадав, як Нерр, товариш моєї неволі у Маврів, порадив собі раз в недостатчі кухні. Чи не примінити-б і мені сего способу! Положивши зайця на плоскатім камені, бив я его гиялкою добру годину, аж мясо зовсім скрушило, прямо розпливало ся. Відтак розтягнув ще на камені розпаленім від сонця і пік так в лучах з півтора години. За той час мясо стало готове до їди, а скроплене цитриновим соком смакувало мені як найкращі ласощі. Тільки хліба і соли, а справжній празник! — О ви всі, що вередуете на здорову поживу і вибараньчаєте собі при їді — закликав я попоївши, коли-б так прийшло ся вам моім житем зажити — хутко закинули би ви усї примхи і вибаги!

Тимчасом почали дощі чим раз частійше падати — бувало цілими днями лило як з ведра і не міг я вийти за поживою. Иноді знов душна спека вялила мої сили, а воздух, пронизаний парою, трохи не задавив. Наслідком дощів повиступали потоки з берегів на дорогу так, що прийшло ся зректи ловів, бо не можна було води перебрести.

Живитись іно кукурудзою і пізангами наскучило вже мені, а мясо і устриці псували ся так хутко, що другої днини ніяк було їх їсти. Думав зразу поливати їх морскою водою, щоби пересоліли, але і сей спосіб не богато помагав у час великої жары. Треба було доконче придумати холоднійше поміщене на поживу.

В однім куті печери завважив я під піднесеним каменем мягкійшу трохи землю. Встромив костур — бачу, можна копати, але як? ось в чім біда.

Та ось пригадую собі, що на морскім березі є подостатком

мушлевих черепів великих і твердих. Побіг я над море і незабаром вернув з чималим припасом. В одній плоскій мушли находив ся случайно невеличкий круглавий отвір — там вправив я дручок, а, звязавши цупко мотузком, мав тим чином заступ. Другими мушлями можна було гребати і вимітати розкопану землю.

Притьмом кинув ся я до роботи. Костуром підважував великі кряжі землі, розбивав їх відтак моєю мотикою, вибирав мушлями і носив на двір. Була се важка і мозольна робота, забрала

Робінзон думає якби постарати ся о нову одіж.

чимало часу, але нарешті мав я таки пивницю на метр в промір а на 2 м. заглибшки. Щоби не допустити до середини горячого воздуха, уложив я зверхи стіжок з галузя, котре притрусив ще грубою верствою вохкого моху. Тепер могло там мясо і два дні зберегти ся, не псуючись. Пізанґи і ананаси також держали ся сьвіжо, так само і яйця черепах — з одними лишень устрицями не знав я порадити — другої днини непригожі були до їди.

Нарешті настала зима, а радше безнастанні ливні дощі, прошибаючі раз вохким холодом, то знов припікаючі докучливим

теплом.*) І не розповісти, кільки я за той час витерпів. Нераз голодував довгими днями, бо не міг ізза слоти вийти за поживою. Зима доскулювала мені до живого, а хоч морозів тут не було, сира вохкість проймала кости, і я дзвонив зубами мов у пропасниці, тремтячи від немилої холодежі. Невеселі думки, туга і розпука знов стали огортати мою душу.

Ах! який ти ледащо, Робінзоне! закликав я раз, глипнувши принагідно на купу шкір, що лежали в куті печери. Маєш такі припаси шкіри і не зладиш собі з них одягу? Місто фудолити ся і вирікати на судьбу, возьми ся краще до кравцьованя.

Справді, крайний вже був час подумати про одяг. Дреліховий кабат тримав ся ще несогірше, але сорочка задля довгого ношеня, хоч дуже обережно перепирана, подабала на решето, з панчіх остали іно холявки — про остале вже і не згадувати.

ГЛАВА XVII.

Москити. Виправляю шкіри і беру ся за кравцьованє. Розпука. Розважаю своє положенє. Гренляндскі нитки. Новий одяг.

Ще ж иньша обставина спонукувала мене до скорого зладнаня нової одежі. Саме з початком дощевої пори появили ся цілі громади москитів**). Ранійше не бачив я їх зовсім, хиба в лісі, де нераз нападали на мене в моклавих сторонах і шпигали немилосерно. Тепер, коли луг, примежний моїй печері, перемінив ся в одно болоте, навкучливі сі комахи внадили ся на добре і гризли залюбки мое тіло немов-то найкрасші свої ласощі.

У день давав я собі з ними ще якомсь раду, зате в ночі годі було видержати: шпигали по цілім тілі, влітали до губи так, що мусів нераз обкладати ся цілий сьвіжою землею, щоби біль троху усмирити. Коли-б був у мене огонь, то димом викурив би ту кровожадну комашню. В ночі залазив я під верству кокосового

*) В теплих краях все так буває. Від половини лютого до половини цвітня падають дощі — до половини серпня сухо і дуже пече — до половини жовтня знову дощ, до половини лютого знову посуха.

**) Москити або кумляки зовуть ся в горячих краях всілякі роди насікомців, котрі колять дуже болючо, як наші комарі.

листя, але і крізь него з'уміли они дібрати ся до шкіри. Мое лице і руки аж попухли з наколюваня — а які терпіня дожидали мене в будучности, наколи одяг до хтеми підре ся? а час сей вже був недалекий.

Не було иньшої ради, тільки взяти ся до кравцьованя. Нераз бувало дома направляв я собі сам подерту одежину, щоби мати не побачила, стрібую тепер нову ушити.

Та не пішло се так гладко. Передовсім шкірки були за тверді. Убивши заяця і обтягнувши, кидав я шкіру звичайно де небудь, не дбаючи, на щоби придала ся. Через те зсихала она на сонци, а коли прийшло єї простувати, пукала під руками. Треба було вперед змягчити.

Чув я, що кожемяки мочать шкіри в корі дуба, але дубів на моім острові не було. — Хиба намочу в морській воді, коби іно волося не ушкодити — подумав я — і, користуючись гарною погодою, побіг над беріг. Порозкладав шкірки волосом на землі і по черзі став зливати водою. Іно котра змягчила, тер я її в руках як прачка шмате. По кількох годинах праці вдало ся мені здебільша їх виправити. Відтак ножем видирав з кожної останки мяса і стегна, а присипавши піском, тер знову,, щоби ще краще подали ся. Під вечер мав я таким робом усі чотирнайцять шкірок виправлених.

Материял вже був — тільки краяти. Стару одіж взяв я на форму, та мій ніж за дві місяці вживаня так притупив ся, що доперва мусів я вперед виострити єго трохи, щоби забрати ся до краяня. Ах! з яким трудом приходило се мені, ніхто не няв би віри! З цілої штуки матерії краяти, се справді дурниця, але прикладати ось так по кускови, мірити, трібувати — від того аж голова завертілась. Наконєць розложив я усі части одягу з окрема на землі і аж таким чином потрапив до ладу.

На жаль! шкірок було за мало, ледви на кожушок по коліна статчили, про ногавиці і не згадувати.

Усе вже зладжене, тепер сїдай, небоже, і ший! Та ба, а голка де? а нитки? Волокна пізангу не пригожі на се, бо за грубі і за мало гнучкі, а лен і коноплі не росли на моім острові.

А голка? Спершу думав зробити єї з желізного вістря відломка файки яке подибав у кишени — тільки чим зроблю в нїм ушко, коли не мав нї огня, нї жадного острого приладу. Прийшло ся отже сю гадку залишити, а про друге гадати. Чи не приміни-

ти-б мені острих рибячих кісток? Море викидало на берег рибу, она здихала і зігнувала, а кістки оставали. Стрібував я в одній гарній кістці провертїти кремінцем дірку і вжити місто голки до шитя. Але проверчувана кістка ломала ся борзо. — Зажурений не знав вже я, як радити, коли се згадав кільці мяжня сильні, тверді і острі, чого наглядним доказом була моя стара, поздирана на них ноша.

В куцах було їх доволі, і небавом мав я цілий жмуток. Не ставало іно ниток. Найкраще буде спороти панчошу, подумав — і мерщій забрав ся до сего, радіючи мов яким скарбом малим клубочком сірої бавовни. І в голову не клав як коротка моя радість.

Вістря з файки вжив я місто шила до роблення дірок в шкірі, відтак, привязавши нитку до грубшого кінця голки, переволікав єї крізь отворці. Та вже за третьою стібкою нитка увірвала ся — звязав в друге, опять те саме. Либонь панчоха довго вже ношена стрюхла, і нитки послабіли, а я даром іно позбув ся холявки.

Ціла робота ні нащо, без ниток чей-же шити не будеш. Пригноблений невдачею, кинув я усе, і, присівши в кутї, став роздумувати над своїм невідрадним положенем. Кільки то лиха зазнав я досїля на сему непривітному острові — день-у-день нова жура, а ніякої потїхи, ніякої хочби надїї кінця.

Кораблі европейські не мають за чим в сі сторони пускати ся, хиба буря зажене їх тутечки, щоби розбити о скалисті береги. О моя-ж ти доле щербата! чи є на цілому божему сьвіті другий такий безталанний як я? Га, може й є, хто там знає. А ось розважмо тепер по правді, кільки лиха, а кільки добра довелось мені тутки за ввесь час зажити:

Злі сторони житя:

Живу на пустім, глухім острові без надїї визволю.

В далині від людей самітний і безпомічний заточник пожираний тугою, найменьшу річ мушу з несказаним трудом добувати.

Полишений усіх вигод, не маю чим хребта прикрити, не маю огню, без котрого важко обходити ся людині.

Працюю так гірко для придбаня найперших средств жите-

вих, коли в Європі мав би усього подостатком і жив в добрі і вигодах.

Не маю оружя проти дикунів і хищних зьвірюк і кожної хвилини можу марно погибнути.

Від трех місяців не доглянув я на мори ні одного судна, не бачити мені вже либонь рідної землі, а вмирати на заслання.

Добрі сторони житя:

Але не потонув з другими у філях океану, і може ще поталанить ся мені красших днів діждати.

Але не загибаю з голоду, маю власне захищене житло, а на острові бивно поживи і скусні овочі.

Але живу в горячім підсоноу, де і без одежі можна обійти ся — а що, наколи-б розбите заскочило мене десь на зимній Півночи?

Але працюеш сам на себе вільний і свобідний. Згадай іно неволю мавританьску, де нагайкоу гнали до роботи.

Твій страх безосновний, — чи бачив ти тутки хищні зьвірята або Караїбів?

Пять літ не бачили тебе родичі, три місяці заслання мала за се на тебе кара. Та стрівай, не знаеш ще, який кінець тебе дождає.

Таке зіставлене розважило мене і скріпило на дусі. Правда, що стан мій невідрадний, але бувають і прикрійші. Не кидай надії, не піддавай ся лиху, а подбай радше скільки сил поправити свій побут на острові. А нитки — невелика жура — не такі невдогоди вдалось вже тобі побороти, побореш і отсю!

І справді нагадав я собі, що в часі подорожи до Гвінеї був на кораблі моряк, котрий давнійше плавав до Гренляндії*) на ловлю китів. Сей розказував, що тамошні жителі вживають до шитя струн, вклучених з кишок тюленів**) Порішив я отже наслідувати Гренляндців і, забравши лук і стріли, пустив ся в ліс на лови.

*) Гренляндія, признавана за найбільший острів на землі, положена на мори Ледоватім на північ від Америки. Полуднево - західне побереже належить до Данців. Жителі переважно Ескімоси.

**) Тюлені, ссуці морекі зьвірята — належать до сімейства плавоножіїв або чогироплаватих, бо ноги перемінені в них в плавці. Кормлять ся рибами — жпнуть громадами в північних морях Европа і Америки і суть для тамошних жителів вельми важні, бо достарчають їм трану, скіри, костий і кишок.

Та заяці гей нароком десь заховали ся, прийшло вдоволити ся папугами. Жаль мені було сердечно тих лісних весельчаків, та що-ж, близша сорочка тіла. Убив їх кілька, а спрятавши гарні перця, справив відтак птахи. Вимиті і вимочені кишечки давали ся прегарно скручувати. На другий день мав я вже спорий пучень тонких струн, котрі для більшої гнучкості висмарував ще заячим товцем. Опісля почав шити. За пять днів приодяг торжественно нову ношу.

Скупаний і вичепурений подабав я вельми на льондонського коминяря, коли в неділю прибере ся до церкви. Прожогом метнув ся відтак до потока і аж засьміяв ся у голос, коли побачив себе у его прозорім зеркалі. Зашитий у волохату шкіру виглядав я справді незвичайно. Одяг мій був цілковитий, не ставало іно камашів. Кожушок зі скір заячих волосом на верх представляв ся величаво, ногавиць позавидував би і найбільший чепурій споміж Негрів, на голові капелюх з прутя банану сторчав як страхопуд серед збіжа, одна нога в холявці панчохи, друга звинена куском полотна, здертого зі сорочки. Заросле лице, розкудовчене волосе, бо тільки пальцями щоденно причісуване, лук і стріли при боці, торба через плече, в одній руці списа, два рази висша від мене в другій стрепіхатий парасоль — ось як виглядав могучий самодержець самітного острова.

Коли-б так показав ся я тепер на улицах Льондону, гнала би за мною товпа, немов за чудовищем. А штудерний який чоловік взяв би мене возити по ярмарках буцім то дикуна з незнаной країни, котрий живить ся іно сирими рибами і людским мясом.

Але я радів несказано власноручно ушитим одягом і довго ще призирав ся своїй чудацкій стати, відбитій у прозорих водах потока.

Европейский одяг, вправді лиш трохи цілий але мені дорогий споминами — порішив я убирати лиш инколи в сьвята. Осталий більший кусок сорочки зачіпив відтак як хоругов на дереві, котре росло на побережу, щоби тим чином сповістити плівучі кораблі, що на сім острові живе і взиває ратунку людина.

Робіт зен зачілес хоругв на дереві, щоби звернути увагу кораблів.

ГЛАВА XVIII.

**Різдво. Спомин про дім і родичів. Новий рік. Ячмінь.
Трясенє землі. Гураган і злива.**

Другої днини по зладженю одягу почислив я час в моїм календарі і засумував ся вельми. Нинішний день був навечерієм Різдва Христового.

Спомини про дім родинний мов стадо журавлів налітати стали на душу. Згадав усе минуле, дороге. В сей день запирано у нас sklep уже з полудня, батько казав відтак переносити ся до гостинної комнати. Мати у той час заходила ся коло величезного плямпудінгу*) і начиняла сама індика. Дві ті страви мусіли бути доконче. Сей старинний звичай, у нас торжественно заховуваний, водив ся від непамятних часів. Вечером засідали усі довкола великого стола ураз зі службою, а опісля розкривав батько Сьвяте письмо і читав уступ з евангелія св. Луки про народжене Христово, починаючи від слів:

— І стало ся в ті дні, що вийшов приказ від цісаря Августа, щоби списано весь народ...

Вислухавши уважно сьвятих слів, сьпівали ми пригожі побожні пісні а відтак ішли за родичами до окремої комнати. Там стояв стіл, білою скатертю вкритий, під нею лежали дарунки для дітй, домашних і слуг. Батько піднимав скатерть і роздавав по черзі, що кому припало. Які-ж там були радощі, крики, втіха! Тямлю добре ті часи, коли ще вся рідня була дома. Старші братя діставали звичайно в дарунку щось з одягу — я наймолодший безліч всїляких іграшок, котрі служили мені аж до іменин — тоді заступав їх знов сьвіжими. Були се прегарні для нас сьвята, тому з нетерплячкою дожидали ми діти сьвятого вечера і місяць вже наперед числили дні до Різдва.

Тепер, коли все те так живо стануло мені на думці, здавилось серце несказаним болем, і я ударив в гіренький плач. Довго, довго голосив так навзрид, не в силі вгамувати ся — і слези принесли мені пільгу, немов з ними сплила уся гореч, усе важке, що

*) *plumpudding* — улюблена англійська легуміна з булки, муки, товщу, розніків і міддалів, — поливає ся румом, котрий при подаю запалюють.

стільки часу накопало у грудех. І на души стало лекше, але до праці не був я вже нині спосібен.

Цілу днину просидів так на горбку біля печери, поглядаючи в ту сторону, де находила ся моя дорога Англія. Чудова тропікова країна зі своєю пишною зелениною і цвітами, до котрої оноді так рвав ся, остогидла мені в отсій хвилі. Згадав я білий сніговий пух, що вкриває Різдом широкими просторами мою вітчину, згадав ріки, сковані ледовими кригами, згадав тріскучий мороз — і затужив опять за рідною, коханою зимою.

Саме Різдо ще сумнійше прийшло ся мені проводити. Дощ лив, не вгавав, і я приневолений був пересидіти весь час в печері. Туга зжирала душу — але доперва під вечер другого дня, коли трохи прояснило ся, вийшов я з дому.

Надійшов новий рік 1657. На острові стрітив я его одинокий без родини і друзів і пожелав сам собі скорого визволу звідсіля. З полудня вибрав ся на лови, та ізза спеки мусів шукати захисту в тіни дерев. Як вже сонце стало поринати, пустив ся я в глибину острова, ще мені незнакому. Нараз, вийшовши з ліса, побачив стадко кіз. Вразила мене їх поява, бо досі не доводилось тих звїрят стрічати.

Серце вдарило живійше, радісна гадка прошибла мною: хто зна, чи нема де на острові оселі Европейців, до котрих отсі кози приналежать. — Пустив ся я за звїрятами, накликаючи їх бляєнем, але сполошені кози щезли митю в гущавині. Біг і біг в надії, що заведуть мене може до якої людскої загороди, та дарма! А ту вже й ніч западати стала, а я збив ся з дороги. Прийшло ся в лісі нічліжити. Доперва другої днини під вечер по довгім скитаню повернув я до своєї печери.

В місяць по сій прогульці, коли ішов берегом в місци, де мене море викинуло, побачив я зелені колоски ячменю. Зразу очам не няв віри. Европейське збіже на сім острові? сон се, чи ява? від куди взяло ся оно тутечки?

Доси не згадав я на Бога. Взивав вправді нераз его помочи, але іно в хвилях найбільшої тревоги — а коли гроза проминула, знов позабував про найдобротливішого Вітця. Тепер на вид сих колосків чудово засіяних почув я несказану радість і подумав собі, що, як оноді кормив Бог чудесним способом пророка Ілію на пустини, так мені дає тепер докази свого щедрого Провидія.

Ся гадка зворушила мене глибоко. І чим я окаяний грішник заслужив на чудеса божої ласки? Вже хотів впасти навколішки, щоби подякувати Всемогучому, коли се бачу під деревом малий мішочок від збіжа, котрий я сам в перший день мого тут проживання покинув був байдужно на землю. Мерщій схоплюю ся на рівні ноги, сердитий сам на себе, що звичайну природну подію взяв за провидіне небес. Позабув я негідник на ті безконечні ласки, якими наділяв мене Бог доси, за котрі і не здогадав ся я еще Єму подякувати. Так то не покидала мене давна легкодушність і маловіре.

Правда, за молодих літ вчила мене ненька про Бога і Єго сьвяті діла, — але відтак серед бурлацкого життя иньші події і вражіння придавали сьвяту віру діточого серця; — коли щастило ся, і не думав я про всемогучого Творця, — а як біда доскулювати стала, місто молитов — клятьби і виріканя спливали на уста. Не розважив я ось і тепер, що лиш за божою ласкою пали ті зерна у таке місце, де захищені від сонця серед пухкої землі вирости так гарно. Наколиб трапили на тверду скелю, чи принесли би мені хосен?

В половині мая зайшла подія, в котрій трохи не втратив життя. Сидів я саме при вході печери і стругав щось ножиком, коли се знечевя почув якийсь, чудний, підземний рокіт. Схоплюю ся з місця і позираю в гору. чи не надтягає туча. Гляджу — і серце в мені завмерло: вершок гори над печерою дροжить, хитає ся страшенно. Наконєць з гуркотом провалює ся в низ, загативши потік ломами каменя. Стревожений до глибини душі, перескакую мур і втікаю над море, щоби і самому не погинути під звалищами.

Се трясене землі! — закликав я, стукотячи з остраху зубами. І глядів довкола, дожидаючи, коли розступить ся земля і поглитить мене у своє бездонне ирло.

По часинці повторило ся трясене опять, та вже слабше від першого — тільки чув я якийсь гук в моїй печері, а здалеки бачив, як хитали ся шпилі гір, а оден над морем з лоскотом провалив ся в филі, викидуючи в гору високий стовп води. Гляджу дальше, аж ось в другій горі, що стояла недалеко, розпукло ся узбіче в однім місци, і відтіля ішов дим і огонь. вилітали каменюки і попіл, і щось текло наче огниста річка. Нагадав я собі з розказів моряків, що бувають на землі гори, з котрих добуває ся о-

гонь і лє лява, себто розтоплена сірка, салітра та другі земні мінерали. Викидують їх на верх підземні пари, наколи розширять ся і найдуть собі щілину до виходу. Гори такі звуть вульканами. Мав їх тепер перед собою.

Як живу, не бачив я ше трясеня землі, ні вибуху вулькану. За першим рокотом почало мені в голові мішатись, за другим припав до пня величезного дерева і кликав в божевільнім остраху: Боже мій! Боже! змилуй ся наді мною!

На часинку землетрясене затихло, лява перестала витікати, гудіне змовкло, та я все ще не зважив ся повертати домів. Присівши під деревом ломив руки в розпуці. Подія проняла мене до живого. Так не можу вже я тепер ні хвилини бути безпечним і певним житя: одно таке землетрясене, один вибух вулькану, і вся моя праця, мое житло і я сам спічнемо під горою каміня.

Тимчасом воздух ставав чим раз душнійший, чорні хмари затягнули увесь небосклін. Зняв ся вітер, і в пів години заревіла шалена хуртовина. Море клетотіло неначе кипень, спінена площа бовваніла гребенястими філями, водні гори вдаряли скажено о береги, вирываючи дерева з корінем. По двох годинах сердитого вітру прорвали ся хмари, хлинув дощ. Не дощ, а цілі струї води летіли в низ одним шипучим потоком.

Мокрий як хлющ сидів я на моклавій землі. Трясеня не повляля ся більше, і я порішив вертати в печеру, бо серед такої зливи годі було на дворі оставати. Бредучи по пояс, перейшов я увесь луг під водою. Провалені скелі загатили потік, котрий став причиною повени.

З несказаним трудом дібрав ся я якось напوماцки до печери. Дрожав зі страху, чи нове трясене не погребє мене під розвалинами, та бо знов і під голим небом ніяк було довше сидіти. Найшовши на борзї сухий кут, прикучнув я тямки і задрімав.

Дощ цідив від рана — а коли зважив ся я виглянути з печери, увесь аж похолов: більша часть моїх теремів лежала привалена і засипана ломами каміня. Як-би се стало ся в ночи, не жити би мені вже нині. Мій ратунок був справді чудовий, бо саме пивниця і місце над постелию були привалені. Відтак побіг я подивити ся на вульканічну гору. Огня вже не було, тільки лява текла ще, заскорузлюючи ся поволи зверху. І я трохи очунав зі страху.

Опівдні прояснило ся, води сплили до моря. Треба було брати ся до очищення печери. Важка се була робота, бо не мав я ні та

чок, ні візка на вивіз землі, лишень нужденну мотику з мушлі. Та се мене ні раз не лякало — працював цілу днину без уговку, що-би усунути землю знад пивниці і дібрати ся до своїх припасів.

Занятій роботою, і не подумав я за весь час про поживу, те пер аж під вечер взяв ся до їди. Але якось нічо не йшло в смак, пив тільки ціліський день, а спраги не в силі був вгасити. Раз-у-раз прошибала мене дроз, то знов кров горячим приливом вда-рляла до голови.

Чи се з утоми, чи в наслідок пережитих подій почув я тепер в усім тілі дивну неміч і охлялість у членах. Не в силі дальше працювати, положив ся ще за дня на ліжку з сухого моху, а звер-ха прикрив ковдрою з заячих скірок, котру іно-що ушив недав-ним часом. При постели приладив дві великі мушлі з водою, що-би в ночи не бігати до жерела.

ГЛАВА ХІХ.

Недуга. Стражду несказано. Розпука. Горячка. Страшні при-види. Два чудові сні.

Що-йно сон стулив мої вії, коли се прошибло мною незви-чайне зимно. Спершу думав, що знов вода підійшла під постіль, але погідне небо і ярко сияючий місяць перечили моїм здогадам. В цілім тілі почув я так сильну дроз, що дзвонив зубами гей-би серед найдужших морозів. Даром накривав ся поверх голови, нічого не помагало — стужа морозила кров і кости.

Так страждав я до рана — у той час зимно мене покинуло, та знов горячка палити стала усї члени. Стягнув нагортку і одіж і ще не спроможен був видержати огня, що так неначе і горів в середині. Спраги не міг угасити, а голова трохи не тріскала з бо-лю. Наконець знеможений болем, попав я в кріпкий сон.

Коли прокинув ся, сонце вже стояло з полудня — стужа, го-рячка і біль голови проминули, зате почував я таку загальну не-міч, що і пальцем не в силі був ворохнути. Стрібував я злізти з постели, але ноги захитали ся піді мною і ні кроку з місця. Про дальшу роботу в печері не було що й думати. Острах обгорнув мою душу і мучив єї несказано: що стане ся, наколи справді за-недужаю? хто обійде мене, подасть води, зварить страви?

Під вечер почув ся я здоровішим і захотів навіть їсти. — Се либонь хвилева іно недуга, закликав, радіючи — на страху і стане! Та моя втіха не тривала довго. На другий день був я вправді ще кріпкішим і забрав ся до роботи, але в ночі знов повернули давніші прояви слабости. Раз зимна дрозь стрясала тілом, то знов горячка палила огнем. Сим разом не приладив я собі на ніч води і трохи не згинув зі спраги. Намагав ся встати, щоби поповзнути до жерела, та сил не найшло ся. Розпука здавила мою душу, а шалений біль голови доводив до божевільства.

В сім несказанім стражданю станув мені родинний дім перед очима. Згадав я, як бувало сердешна, люба мама обходила мене у найлекшій недузї, як трівожна сиділа при моім ліжочку, як живо сповняла усі мої бажаня. Навіть батько, звичайно строгий, добрійшав у час моєї слабости і радів моім подужанем. А тепер ось нема при мені нікого, може се вже і кінчина наближає ся, може вже їх ніколи, ніколи не побачу.

І гадка про смерть усе частійше налітала на мене, хоч старав ся єї відогнати. Стан мій був безвідрадний: кров кипіла в жилах віддих ставав тяжшим і коротшим.

У ту страшну хвилю вперше згадав я щиро на Бога — згадав слова молитви, які колись ньєнка проводила дитині, але розпука не давала молити ся. Страх перед смертию так заволодів мною, що не спроможен був я его побороти, а се ще дужше мене мучило.

І умер би може з самої вже трівоги, коли-б не сон, що вколив сав утомлене тіло у глубокий нестям.

Другої днини був я знов здоровіший, але і знеможений більше чим передше. Три дні не їв нічого. Коли-б так тарілка росолу! Та бідному заточникови, котрий доси живив ся іно сирими овочами, не можна було про се і мріти.

Гриз я тільки овочі бананів, висисаючи холодячий сок, а відкидуючи мясівку. Відтак прийшло на думку, чи не дістав пропасниці, і се мене ще дуже пригнобило. Чув я нераз, як та слабість убиває Европейців на побережах Гвінеї, ледви десятій вратує жите. Мене тоді підчас першої моєї подорожи лишень зміна підсоня і поворот до Англії спасли від смерти.

Але нині не втекти мені від тої убійчої хвороби, полишений

помочи лікарської, згину серед страшних мук, і ніхто і знати не буде, де і коли помер.

На щасте приладив собі з вечера спорий припас води, і она принесла мені троха пільги. Над досвітом горячка змогла ся, страшні марева колотили раз-у-раз мій сон. То здавало ся мені, що пливу по розбурханім океані і борю ся послідними силами з заливаючими мене філями — то знов бачив всілякі зьвірюки: льви, тигри, левпарди, що кидали ся з ревом на мене. І я тікав тікав перед ними, але утомлений падав, а зголодніла череда диких бестий вже розмикала свої пащеки, щоби мене пожерти.

Згодом знов гамір і вистріли военні причували ся мені у воздуху. Мавританські розбишаки вимахували наді мною шабляками, а якийсь величезний Негр схопив мене в обійми і здавив так кріпко, що віддих в грудях затягнуло. Утомлений, задиханий, спітнілий прокидав ся я, несвідомий — чи се іно страшні марева, чи ще страшнійша дійсність.

По часови запав я знов у сон. І ось снить ся мені, ніби то сиджу під тим деревом, де шукав захисту підчас трясеня землі. Густі хмари нависли з небосклону і закрили моім очам цілісенький остров: переді мною одні чорні, непроглядні тумани. Нараз страшна лискавка роздерла небозвід, а ізза хмар виринув великан, ярким блеском оповитий. Коли вийшов з нідра пурпурових облаків і ногою доторкнув землі, затряс ся остров, а громи загуділи з такою силою, немов цілий сьвіт провалив ся. Великан підійшов до мене, підніс спису в гору і закликав голосом, від котрого кров в жилах стигла:

Окаячий! тільки ласк Провидіня не зворушило твого закаменілого серця, і дальше триваєш ще у своїй злобі? Пропадай же негіднику!

І замахнув ся списою, щоби мене пробити...

Що дальше стало ся не тямлю. Коли очунав я з того привида, усе щезло. Я найшов ся знову на якійсь непроглядній, чудово зеленій долині, блакитне небо розпинало горою своє шатро, та не було там ні місяця, ні сонця, ні зьвізд, тільки якась то дивна ясність — а воздух дишав ніби вонию, чи сьвіжостію, яких описати я не в силі.

А ясність та спливала з небес, росла, могутніла так, що зір мій долі опутив ся перед нею — а коли знов підніс я очи, побачив там сияючий лучами хрест.

І пав я на вколішки, духа притаївши, коли ось голос, солодший над усі земні мелодії, зазвенів з гори: — “Взивай мене у дні тревоги, а поможу тобі, а хвалити-меш мене во віки.”

Прокинув ся. . . усе щезло.

Не розказати словами, що діяло ся зі мною. Радість, надія, жаль, каюне, тривога і довіре, усе те нараз прошибло цілим моїм єством.

О Боже мій! Боже! закликав я, стаючи навколішки. О Отче предобрий! Грішникови, потапаючому в грязі гріхів, подаєш Ти добротливий свою руку, місто погубити невдячного могучостию своєї справедливости. А я нужденний позабув на Тебе, всемогучий Творче, не дякував Тобі за одержані ласки, а Ти ось даєш мені спроможність пізнати мої провини і за них каяти ся.

О Пане мій! наколи се смертельна недуга, наколи маю вмирати, так даруй мені хоч тільки ще житя, щоби міг за гріхи жалувати і в Тебе опрощеня заслужити. О Боже! кличу до Тебе в день тревоги, ратуй!

Не в силі був я кінчати молитви, струя сліз здавила послідні слова, підніс іно руки в небо і плакав довго-довго як дитина, хлипаюча навзрид.

Молитва знемогла мене цілковито, чорні пластинки замережкотіли перед очима, зашуміло в ухах і я знов мов неживий повалив ся на землю.

ГЛАВА XX.

Прокидую ся. Неожидані гості. Наслідки снів. Розважаю минушість і теперішне своє житє. Жаль і каюне. Храм божий.

Коли очуняв чи радше прокинув ся я з глибокого сну, не тямлю. Як довго спав: ніч, дві чи три, і сего не спроможен збагнути. Та мусів я чимало часу пролежати в отсім летаргу чи там сні, бо сил прибуло, але помарнів на тілі, не ївши нічого так довго. Дожидала мене мила втіха: три кози побачив я в моїй хаті. Яким чином найшли ся они тутки? Любі ті звїрятка не полохали ся ні трохи, одна навіть підійшла аж до постели і стала мені цікаво призирати ся.

Згодом доперва витолкував я собі їх гостину. Либонь вдер-

ли ся з вні на скелю, понад печерою — а зіскочивши в низ до загороди, не мали вже як вийти. Мур був стрімкий, майже прямовисний, і лізти по нїм в гору не було легко. З голоду втратили звірята сили а ураз і полохливість.

Та тепер друге мене бентежило. Голод став на добре доскулювати. Виповз я якось з печери, а заперши вхід каменем, щоби кози не повтікали, завернув в гущавину. Росли там пізанґи, але в мене не було сил драпати ся на дерево. Покинув про них і думати і потяг ся над море по устриці. На щасте подибав ще на дорозя гніздо черепах, котрих яйця поживили мене і скріпили.

Відтак присїв я на горбку і взяв ся роздумувати усе те, що мені за час недуги приключило ся. Мої сонні привиди були вправді тільки сном чи грою уяви, але чи не були они заразом осторогою Господа, котрий призивав мене до себе?

Як проводив я доси жите?

Коли у перше висказав я батькови мою охоту до плавби, сказав він мені сі незабутні слова:

— Хто не слухає родичів, такому Бог не благословить, і марно прийде ся ему погибати!

І те віщоване родича звершило ся на мені достоту. Не зважав я на твої остороги, отче, і божа рука спочила важко на мені. При вас, мої найдорожші, жив би я в щастю і добрі, веселячи вашу старість — а так ось сколотив вам спокій послїдних днів втрутив у безодню грижі. Бог ще надто ласкаво карає мене за мої провини.

— А я, чи хочби раз подумав про Тебе, всемогучий Творче, говорив я дальше сам до себе — чи подякував хоч за одно добро, чи відсвяткував хоч оден день Тобі присьвячений? А Ти прецінь сотворив той шмат землі, де найшов я захист, ті жерела, що кріплять мої сили, ті овочі, що не дають мені з голоду погинути. Ти післав до моєї загороди отсі кози, котрі будуть мене годувати. Ти подав поталаючому помічну руку, в Ярмес здержав шаблюки розбишак над моєю головою, визволив з неволі Маврів і спровадив щасливо на португальський корабель. Мене одного з двайцяти товаришів хоронив Ти і при житю зберіг, а я заслїплений не бачив всего того і місто подяки нераз богохульством зневажав сьвяте Твоє ім'я. Чим мені за мої провини Тебе переблагати, як свій гріх відпокутовати?

О Пане! Мізерна я людина і не в силі нічого Тобі дати, бо

все, що маю, Твое єсть і Тобі приналежить — тільки каюче ся серце жертвую і любов і щирий жаль і бажане поправи. А як підняв ся я з недуги, так най прокине ся і подужає моя душа з духовної хороби.

Молитва і щирі постанови скріпили мене на душі і веселійше вже повертав я домів. Підійшовши під загороду, почув голося кіз либонь голодних. Назбирав проте для них по дорозі трави, і заніс бідним сотворіням. Брали з моїх рук і заїдали ласо, а коли відходив, бігли за мною, допрошуючись жадібним бляєнем поживи.

Відтак напоїв я їх водою з мушлі, але те все так утомило мої слабі ще сили, що мусів покласти ся у постіль. Припочавши кілька годин, прокинув ся, як почув голод.

Мій Боже! закликав я у голос, чим мені тут пожити ся? кукурудзи ні пізангів не в силі дістати, мяса не маю, а хочби і мав, так сирого не годен їсти.

Знечевя глипнув я на кози і побачив їх повні аж віддуті вимена. Чи не стрібувати би їх видоїти? подумав, радіючи на саму гадку, що зможу напити ся молока. Сейчас скочив за огорожу назбирати трави. Уложив вязанку на високім камени, а коли коза почала їсти, забрав ся до доєня. Смирне зввірятко не боронило ся ні трохи, і так надоїв я добру квартиру молока у мушлю.

Не розказати розкоші, з якою пив я тепле молоко. Шість місяців уже немав в губах ніякого напою крім зимної води і кокосового молока, котрого і не рівняти з козячим.

Випивши, пав я навколїшки і в перший раз подякував Сотворителеви за Єго ласку.

Молоко від другої кози полишив на ніч. Пізно вже вечером удав ся я на спочинок і знов вперше від часу мого тут проживаня закінчив сей день молитвою.

Рано почув ся я ще кріпкїйшим, навіть пропасниця не мучила так сильно, бо крім легких дрожий других проявів не було. Тільки неміч в цілім тілі не давала брати ся до ніякої роботи: назбирав я іно трави і видоїв кози. Малий козлюк, наївши ся, почав весело вискакувати, а я коли глядів на него, сьміяв ся сердечно, як вже давно-давно не сьміяв ся.

По сніданку, що складав ся з козячого молока, пішов я заглянути до календаря поробити карби, бо в часі недуги ніяк було про се думати. Слабість постигла мене 9. цвїтня ві второк,

по моїм численю був нині понеділок 15. цвітня, недомагав я отже майже тиждень.

Від часу мого подужання рано і вечер молив ся я навколїшках і порішив торжественно сьвяткувати неділю, не сповняти ніяких робіт крім доеня кіз, що необхідиме було і для їх здорovia. Вечером знов мав розважати, чи не прогнівив чим за день Всемогучого.

Таке поведене настроювало мою душу незнаною доси радістю. Давна туга покинула мене, а довіре в боже милосердіе огорнуло цілого. У всім поклав ся я на Провидіне і порішив добро і недолю приймати щирим серцем і з покорою в нічим не противити ся сьвятим Єго засудам.

З того часу жите моє немов повернуло ся у другий бік: побут на острові став коли вже незовсім милим, так бодай не так прикрим як передше.

Маеш захист над головою і деякі вигоди, закликав я раз до себе — а доси ще не подумав вибрати для свого найвисшого добродія місце, де в неділі і сьвята хвалив би ти Єго велике імя. Правда, Бог не нуждує ся в церквах, бо цілий сьвіт его храмом — але чим другим покажеш Єму свою вдяку і любов. Виберу місце і назву его сьвятинею, хай і на тім безлюднім острові вознесе ся дім божий. — Легко се було подумати, та не легко звершити. Будувати справжню сьвятиню і в голову не клав я — зате найшов місце, де підчас трясеня землі шукав захисту, а у сонних привидах бачив духа пімсти — там задумав я поставити хрест між двома пальмами і під ним в сьвята приносити Богу свої мольби.

З тяжким трудом вдало ся мені зрізати дві гиляки і з них по двох тижнях виробити знамя спасеня. Хрест сей вкопав я на горбку поміж пальмами. На противнім узгірю помістив камінну лавочку, де міг в сьвяточний день з полудня пересиджувати і в тишині біля хреста роздумувати. Місце те, прегарно над морем положене, було чудове.

І кільки раз туга чи смуток стали на душу налітати, спішив я у той самітний куток і все найшов розраду і потїху тут у стїп сьвятого знамени.

На спомин чудового сну, котрий так перемінив моє серце, вирізав я в пни дерева недалеко від хреста отсю напись: — Взи-

вай мене у день тривоги, а спасу тебе і почитати-меш ім'я моє во віки.

ГЛАВА ХХІ.

Загорода для кіз. Бамбус. Подія на ловах. Новий парасоль. Огонь. Печеня. Два голоси душі.

Звільна, дуже звільна вертали мені сили так, що доперва по двох тижнях спроможен був я взяти ся до прочищування печери — але робота се була тяжка і томляча, тим то лиш коротко холодним ранком і вечером міг я працювати.

В наслідок трясеня землі відорвала ся часть стіни і скелі, печера через те побільшала, а шпара — куди вода заходила — зовсім щезла. Дах навіть, котрий я був зробив, поглотила земля, що і сліду з него не стало.*) Зваживши все те, побачив я, що оставати дальше в печері небезпечно. Коли-б був в ній підчас трясеня, не втекти мені з житем. Приходило ся отже будувати собі деинде хату. Але по часови, коли роздумав я, як догідною була для мене дотеперішня оселя і як гарно захищала від дощів — коли згадав відтак, як важко брати ся мені без ніяких знадобів до будови нового дому, порішив полишити ся такою в печері. Гадку переселеня був би я може і звершив перед чудовими снами, але нині здав усе на Бога, певний що без Єго сьвятої волі і волос з голови мені не спаде.

Натомість задумував я виставити стайню для своїх кіз, бо разом з ними жити дальше в печері було ніяково.

В тій ціли вибрав ся я ранком у ліс, глядячи за галузем, пригожим на будову. Як звичайно взяв зі собою лук і стріли, а натрапивши на якогось птаха, пустив ся за ним на незнану долину. Посеред неї росли високі на кільканайцять метрів деревця рівні і стрункі, а коли до них я підійшов, пізнав, що се бамбусна трость. Вид її врадував мене чимало, бо мав я ось материял на будову

*) Трясеня землі сильно змінюють вид околиці: де була рівнина, повстають гори і навпаки. Так приміром в Мехіку підчас трясеня в 1756 р. підніс ся на гладкім просторі з нідр землі вулькан Хорулю (Jorullo) 507 м. високій. В полудневій знову Італії порозпукали ся челюсти величезні, в котрі запали цілі села і охрестности.

легкий а не трудний до зрізання*). Покинув отже лови і забрав ся стинати бамбуси, вибираючи деревця 4 — а найбільше 5цм. в промірі. Цілий день працював без уговку, а таки вечером мав всего на всего йно 30 бамбусів. Годі було взяти усі нараз; тричі вандрував я до печери і назад і доперва третьої днини міг начинати будівлю.

Побіч моєї оселі росли дві пальми звиш 3 м. одна від другої. До них на висоті двох метрів прикріпив я бамбусову жердку: На сю спирав скісно другі бамбусові жердки так, що через те повстала ніби стріха, на землі стояча. Зверхи вкрив я її грубою верствою кокосового листя, в горі звязав бамбуси волокнами пізангів.

Стріха та чи хатка була з двох боків наскрізь відчинена. З одної сторони загородив я стінку так, що втикав в землю відповідно довгі бамбуси і переплітав їх хворостом, як се у нас роблять плоти. З другої сторони полишив дверцята, куди-б заганяв і виганяв кози.

Так отже мали вже тепер мої товаришки безпечний захист від спеки і дощів. Згодом звикли до своєї стайні так, що вечером самі підходили під дверцята і блянем просили ся до середини. В день одначе мав я з ними чимало клопоту. На пашу бояв ся їх пускати, щоби не втікли у ліс, а знов коли ішов на лови і привязав кози до дерева, бідні зьвірята не мали чим пасти ся і мало давали молока.

Раз якось повертав я з ловів з убитим заяцем і, наступивши на щось острого, пробив собі ногу. Кров полила ся стругою, що ніяк було єї спинити. Тернь мяжня не міг так болючо ноги скалічити — роззираю ся довкола і находжу... острый кремійнь. Хоч біль докучав сильно, радо-б дав ся я ще раз так і дужше зранити за такий цінний добуток. Позабув я на ногу, добув сейчас ножика і став кресати огонь. Дияманти не одушевили либонь нікого ще так, як мене вид отсих прегарних іскорок, котрих вже стільки часу не бачив.

З радісним серцем спішив я домів, не зважаючи на прикрий

*) Бамбуси (*Bambusa vulgaris*) суть то трави, ростучі в тропікових околицях землі. Доходять 6—10 а навіть і більше метрів висоти., а 5 — 7 цм. в промірі. Особливі тим, що їх стебла суть розгалужені, здеревнілі, а твердші від дерева наших дерев. Вні гладкі, внутр дутчасті. Є дуже легкі, тим то і пригожі до будівлі, виробу знарядів і на меблі. Випустки їх їдомі як вариво.

біль в нозі, але доперва під вечер побачив свою загороду. Та розжегти огня так живо, як сего я бажав, не мож було; не ставало порохна або чирівки, сухого хворосту і гилля, а того всего не мав під рукою.

По ночи ніяк було за тим шукати, прийшло ся відложити роботу до завтра. Як вже від довшого часу і нині пав я до молитви навколішки і став роздумувати над батьківскою добротою Всемогучого Творця, котрий в так короткім часі дві великі ласки зіслав негідному. Наперед кози заблукали ся тутечки, щоби живити мене своїм смачним молоком, а тепер ось знову находжу огонь, за котрим стільки часу тужив. Зі слезами вдячності, з радостію переповненим серцем удав ся я на супочинок.

Та сон тікав від мене — щасте не давало заснути, а коли на часочок задрімав, сніло ся мені у одно, що буцім то сиджу перед великим прегарним огнищем. Ніколи ще не зазнавав я так великої радости.

Але знать Всемогучий хотів ще мене випрїбувати. Вже в ночи терпів я біль в нозі, а коли рано прокинув ся, негоден був і кроком поступити: ціла підошов спухла. Чотири дні прийшло ся просидіти дома, на щасте мав доволі поживи, а то був би з голоду загинув.

За той час зладив я собі новий парасоль. Старий з листя кокосів був доброю захороною від сонця, але на дощ не пригожий. Давно вже думав я про иньший, та серед всіляких важнійших робіт не ставало на те часу, відтак ще й недуга спиняла... і не мав потрібних шкірок до роботи.

Тепер зробив его з тонких віток бамбуса, встромив в середину сильний прут, а заячими скірками вкрив зверху. Та ба! як розпинати і замикати? І сеї штуки доказав я по довгім бідканю. Не мав ні дротів, ні пружин, ні взагалі ніяких приладів, зробив я отже лишень ніби дашок, котрий не виглядав надто величаво і не віщував довгої трівкості, але поки-що і сим треба було вдоволяти ся.

Коли рана на нозі загоїла ся, пішов я у ліс пошукати чирівки — місто неї надибав іно спорохніле дерево.

Назбирав чиру і висушив на сонци. Відтак беру креміль і крешу огонь — падають іскри, одна хапає ся чирівки, дую з усіх сил, серце тьохкає в мені молотом — годі! розжегти поломіни

не всилі... Милый Боже! невже-ж усе надаремно? Та ось чирівка жаріє, бухає полум'я, сухі листки палають, горять!

На сей вид дивна якась неміч огорнула цілого, чув — що омліваю. Не розповісти, чим був для мене сей ясний сніп поломіни. Як божевільний бігав я сям і там, зносив цілі оберемки хворосту дерева, трави — рад був увесь ліс підпалити. Великий стовп бе високо в гору, дим стелить ся повисше гір, я скачу, гуляю з радощів довкола огнища, нарешті зі слезами паду на коліна і дякую Богу за отсе неказане добро.

Робінзон розжегає огонь.

Вам, любі діти, що живете безжурно при родичах, вам і не поняті того щастя, яке відчував бідолашний заточник, коли по осьми місяцях прикрого житя узрів нараз горюче полум'я, коли міг теплою стравою скріпити знеможене тіло.

Сейчас надоїв я козячого молока у мушлю і приставив до огню. Та мушля по часинці трісла, а молоко потекло у попіл. Ся подія збентежила мене трохи, але не на довго. Зриваю ся як стій, беру кусок дерева, застругаю, встромлюю на него вбитого заяця і печу. Мила вона печеного мяса понесла ся воздухом, з нетерплячки не годен був я на місци устояти.

Коли забрав ся уже до їди, уявляв собі, що сиджу на королівським пірі. Який пречудний смак! як міг я доси наче вовк їсти напів сире мясо? Ах чи є що красшого, вартнійшого над огонь!

Печений заяць так мені засмакував, що хотів я ще й свого козлюка на печеню убити. Та відтак стидно стало самому. Як се? бідне сотворіне прийшло до тебе з довірем шукати захисту, а ти настромиш его на рожен? Так негарно, Робінзоне! Не лїнуй ся! возьми лук і стріли і іди на лови, — кіз в лісі доволї, будеш мати печеню і не станеш ся безсердечним невдячником.

— Та за той час огонь потухне!

— Наноси грубшого гиля з дерев, що їх гураган поторощив; а хочби полумя і погасло, є в тебе прецінь кремїнь і кресило, легко можеш новий розжегти.

— А як не вдасть ся?

Зза чого має не вдати ся, коли раз удало ся. Не крути, а біжи в ліс, будеш мати печеню, а може і росіл.

— Не знати лишень в чім его варити?

Звісна річ — в горшку. Під скелею бачив ти глину, з глини роблять гончарі горшки, маєш тепер огонь, то випалюй. Трібував ти вже мурувати, будувати, шити чоботи і одежу, робив вже і парасолї, стрібуй і гончарства.

— Гарно се сказати, та не легко зділати. А гончарский варстат де?

— Не крути, братку! Не сьвятї горшки вигадали, без праці нічо тобі готове до рук не впаде, треба над усім потрудити ся.

Так балакав я сам зі собою. Хто слухав би з боку, сьміяв би ся до розпуку. В моїй душі відзивали ся часто такі два ріжні голоси: оден оправдував мою лїнь і наводив сумніви і злі думки — другий строгий картав усяке зло, найменьшу провину. І перемагали ся оба зі собою, але той другий звичайно брав верх. Се був голос моєї совісти, голос правди — і за его покликком ішов я по короткій душевній боротьбі.

І тепер не змагав ся я вже довше, забрав лук і стріли і поспішив у ліси. По дорозі роздумував, чи справді не вдасть ся зробити яким чином горшків.

Злишно і згадувати, що на відходї наносив я на огонь силу дерева, а кози запер у стайни.

ГЛАВА XXII.

**Сіль. Печеня. Трібую гончарити. Перепони. Гончарсна печ.
Невдала робота. Відкрите поливи. Росіл.**

В лісі запустив ся я в ту сторону, де бачив у перше кози. Минувши часть гущавини, вийшов на рівнину, за котрою сторчали скалисті узгіря; туди навернув я, але хоч ждав уже кілька годин, ні одна коза не показувала ся. Коли-б мав я пса, усе пішло би красше, а так самому тра було за ними стежити.

Утомлений довгим ходом і безуспішним шуканем, присів я в тіні скелі випочати. По часови бачу дві кози на шпилью противного обриву. Бояв ся вийти, щоби мене не побачили, тому почав їх надити блянем. Кози почули мій голос, стали роззирати ся, а наконєць стрибнули зі скелі. Притаївшись серед корчів, бляев дальше. І справді не ошибнув ся, кози, поблеюючи, бігли до мене, а коли одна з них наблизила ся на 30 кроків, пустив я в неї стрілу. Дві другі несвідомі, що стало ся з їх товаришкою, стали єї обнюхувати а згодом відбігли.

Забрав я добичу і спішив домів. По дорозі завернув ще на морський беріг наловити устриць. Коли ішов балкою, що вела до води, побачив я нараз щось лискучого. Наклонюю ся, відриваю сьвітятий камінь і пізнаю... сіль. Відкрите найбогатшої копальні золота не вradувало би мене либонь так, як вид отсеї приправи, без котрої стільки часу мусів обходити ся. Спершу не вмів я собі витолкувати, відкуди она тутечки взяла ся — та згодом стало усе ясно. Іменно запримітив я вже давнійше, що під нів і повню місяця приплив моря заходив глубше, чим звичайно, на берег острова. В сім місци було безліч заглибин і ям, в котрих по відпливі трохи морської води полишало ся. Та летивіла відтак до сонця, а сіль осаджувала ся з неї в хрусталах на споді.

Відлупав я кусок соли, а затямивши місце, де находила ся, вертав з подвійною добичею. І знов почув у душі безмежну вдячність до Всемогучого за те нове добро.

Станувши дома побіг я сейчас до огнища; полумя вже було потухло, але жару остало ще стільки, що сейчас роздув огонь. На вечеру спік козини, котра — приправлена солию — смакувала мені прегарно.

Тепер, коли мав мясо і сіль, міг я зварити собі росолу; —

не ставало іно дрібниці — горшка. Раз в житю був я у гончаря і бачив, як він клав глину на якийсь кружок, що обертав ся на столику, — відтак рухав ногою, а спід пальців формували ся горшки і миски. Та з того не багато я второпав; тільки лишень дізнав ся і зятявив тоді, що чим ліпше глина угнетена, тим лекше дає ся формувати начине.

Другої днини взяв ся я гончарити. Накопав глини в шкаралупу черепахи, налив водою і став місити ногами. По кількох годинах здавало ся, що глина добре вже утоплана, і можна починати ліплење.

Усі ремесла, якими займав ся я доси, нічим були проти гончарства. Хто з боку глядів би на мої вироби, клав би ся від сміху, але і пожалував мене сердешно.

Відтак уложив я на каміни дно горшка з глини і став ліпити стіни. Не йшло ніраз — спід рук виходили якісь чудовища. То надмір материялу псував готове вже начине — то знов тяжке ухо відривало цілий бік. Не годен був я ніяк дати собі ради. Наконєць зліпив щось, подабаюче на горшки. Чув я, що гончарі сушать вперед свої вироби на сонци — тим то і я переніс їх на місце, де мали сохнути. Та по дорозі потовк усе на дрібні кусні; прийшло ся наново починати. Иньшим знов разом пукало начине від сонішньої спеки, треба було сушити его в тіни.

Небавки якось по тих перших пробах найшов я пів милі від свого мешканя рід білої глинки, котра лекше давала ся місити і вирабляти. З тої вдало ся мені наконєць змайструвати два сосуди — годі їх назвати: ні то горшки були, ні ринки, — але все хоч вельми нескладні, могли таки принадобити ся.

Коли добре просохли на сонци, вставив я їх в огонь і, обложивши довкола палив, через кілька годин. Відтак виняв з жару і налив водою, щоби пересвідчити ся, чи не перетікають. Аж ось оба разом пукли — на марне пішла уся моя праця.

Зажурило мене се вельми, та не відстрашило від дальших проб. Досвід навчив мене двох річий; перше, не робити надто великих посудів, бо такі скорше тріскають — друге: вперед сушити на вітрі, відтак на сонци, а там як випалювати зразу слабим, опісля поступенно щораз сильнішим огнем, — наконєць опять жар зменьшати і полишити в нім начине до цілковитого потухнення огнища.

Робінзон ловить ляссом серну з серняткамі.

Робінзон ліпить горшки з глини.

Крім того запримітив я, що сосуди випалюють ся гірше, на-коли вітер розкидує огнем. Проте уложив я собі рід печі під ске-лею. Каміне, поприпиране до стіни, творило півкруг; — з боку малий отвір в долині пропускав воздух. В такій печи задумав я вести дальші проби.

Виробив кільканайцять більших і менших горнят, вставив їх у печ, обложив довкола галузем і підпалив, докладаючи тя-гом дров. Коли горшки стали аж червоними, полишив я їх на кілька годин в жару — виняті і остуджені показали ся зовсім до-брими. Не мали — що правда — гарної форми, але се було мені байдужним.

Робінзон випалює горшки з глини.

Сейчас зварив я собі в однім посуді козячого молока. З то-го часу мав по всяк день теплий сніданок.

По сій першій удачній роботі заходив ся я ліпити більші горшки, бо тамті ледви поміщали квартиру молока. Тепер вже ішла робота живійше, бо мав я більшу вправу, тільки ще не вмів надати належної форми сосудам.

Виробивши з бідою два великі горшки, подабаючи на ведра,

випалив я їх як слід і забрав ся варити росіл з козляти. Налив води, посолив добре і приставив до огню; та на жаль глина перетікала, і ось ціла моя робота пішла на марне. Либонь не висохли добре — подумав я — і вставив горшки у друге в печ ще на якийсь часок.

Коли виняв, побачив з зачудованем, що горнець, в котрім була вода, набрав поливи з вні. Яким дивом стало ся се? Роздумуючи, прийшов я нарешті до висновку, що оно мабуть від соли. Для проби розпустив я пригорщу соли в воді, полив тим розчином неполиваний горнець зверху і зі середини і всунув опять в огонь. Успіх був чудовий. Глечик покрит ся гладкою поливою і не перетікав вже тепер зовсім. Таким чином придбав я собі справжнього знання гончарського. — Милий Боже! подумав, глядячи на свої вироби — коли-б так був я в Європі і мав усі причандали, чого-б то не зумів я сам собі зладити. А то, ледащо, прогайнував тільки часу за-молоду і не навчив ся нічого путнього!

Варити обід було вже нині за пізно, відложив я се до завтра. В кипучу посолену воду кинув мясо, а місто ярин та коріня насипав для приправи вилущених зерен кукурудзи.

Щоби піднести торжество сего першого вареного обіду, застелив я великий камінь листем кокоса, поставив на нім глиняну мищинку, яку вчора зробив, поклав поруч вилки вистругані з дерева, ніж і ложку, зроблену з мушлі, застромленої на патишок. По один бік розлупаний кокос, по другий ананас творили закуску. Так зладивши усе, відмовив я молитву і взяв ся їсти.

Та ледви проковтнув дві-три ложки страви, нестерпний біль здавив серце і затагнув у горлі. Ах! закликав я зі слезми — коби так який товариш був при мені, найнужденніший жебрак, з котрим ділити би мені отсей пир. Хочби яке зв'єря домашнє: пєс чи кіт почували для мене вдяку і розважили мою самоту! І згадав я, як бувало дома спорив я з товаришами за найменьшу дрібницю. — Як жалко стало тепер за минувшість. Коли-б змога повернути у ті давні часи, як привітним і сердешним став би я для кожного, як цїнити умів би товаришів!

Серед таких споминів споживав я одинокий свій обід. Та росіл не був таким; як я собі єго задалегідь уявляв. Скус мав воднистий і млавий. Зате варені зєрна кукурудзи смакували краще

чим сирі, а мясо було прегарне. Згодом аж навчив мене досвід, що на добрий росіл наставляє ся мясо зимною водою, се запримітив я аж пізнійше случайно*).

Так то нераз принагідно попадав я на ріжні винаходи. Одної днини якось шукав я хворосту в лісі і забрав також гилю з бататами, бо думав, що грубе і бульвисте їх коріне буде гарно горіти. По часови, коли огнище потухло, узрів я, що батати іно зверхи припалили ся. Віддираю лущину і находити в середині жовту, мяску мучку гарної воні. Трібую — скус дуже милий, похожий на бараболі — котрі пізнав я аж опісля, бо як-раз за мого пробування на острові стали їх в Англії управляти.

З того часу, коли роздобув я огонь, мое жите перемінило ся на красше. Тепер вже не живив ся я, як передше, сирими стравами, а мав що день на сніданок глечик теплого молока, а за булку варену кукурудзу. На обід росіл або кусок печені козячої чи заячої, іноді печено з папуги або другого птаха — на закуску кокоси, ананаси і банани. Прикрасою щоденних моїх страв були: устриці, яйця черепах або птиць, часом морські раки, котрі ловив я на березі по відпливі моря.

Такий поживний корм дуже гарно поділав на мое здоровле, знеможене довгою недугою. Тепер виглядав я кріпко, і давнійші сили повернули.

ГЛАВА XXIII.

**Сійба. Невдале жниво. Кіш і чоботи. Прогулька по острові.
Чудова долина. Літна палатка. Мельони. Бавовна.
Ненадійний приріст майна.**

За весь час тих моїх робіт заглядав я пильно до ячменю на березі моря і не міг діждати ся, коли дозріє. Може подумаєте, що бажав зладити з него яку страву — о ні! хотів іно засіяти на острові се пожиточне збіже. А коли колосе зажовтіло, зжав я їх ножиком і заніс до дому. Вилускавши в руках, намірив півтора

*) Причиною твердості мяса, киненого відраз у горячу воду, є зв'язаний білок, котрий в м'ясі в кипінні стинає ся, так як білок в яйці і не допускає поживним мясним частям розпустити ся в воді і надати їй скусу.

кварти зерна. Відтак скопав кусок землі біля печери, половину збіжа засіяв, а другу зберіг на случай неврожаю.

І ся моя обережність не була пустою — яко новак - господар не знав я, що сійбу в тім підсоню треба начинати доперва по дощах, а тут вже літо минало. Засіяний ячмінь спалило сонце, та й вирости не мав навіть коли — і тим чином уся моя праця пішла нінащо.

Тепер аж нагадав я собі, що і в Бразилії не сіють тютюну, ані не садять сахарної трости в літі. Затямив я усе те на будучність і ждав з осталим ячменем, поки не промине пора дощів.

Тимчасом, користуючись кінцем літа, порішив я оглянути острів, щоби раз зі своїм царством як слід запізнати ся. Кілька днів перед подорожю забрало мені плетене кошіля, котрий мав служити до переховуваня ріжних, по дорозі подибуваних, предметів. Кіш вийшов незвичайно складний і гарний та й доволі широкий; — на плетінці з волокон банану перевішував я его через плече.

Опісля прийшла черга на обув. Мої личаки давно вже подерли ся, на нові треба було ужити трівкішого материялу. Козячі скірки, здебільша виправлені, надавали ся найкраще. Викроїв я з них пришви з високими холявами, а підошву зробив подвійну так що межі дві зложені скірки засував ще пластинку грубого лика, щоби терне і каміне не калічили ніг. Місто дратви послужили струни, скручені з козячих кишок. Тим чином вдало ся мені кінець кінцем зліпити чоботи. Нескладні були, що правда, але я радів ними, як малий хлопець, що у перше взуває черевики.

Прибраний і уоружений ладив ся я вже у дорогу, коли прийшли на гадку кози. За час моєї неприсутности поздыхають з голоду, або лишені на волі втечуть до ліса. Нова жура і проволока в виправі. Два тижні безмаль збирав я цілими днями сіно і сушив для моєї худібки. Наконєць накопичив два великі стіжки посеред камінної загороди і там примістив кози. Води мали подостатком в недалечкім жерелі. Тепер нічо вже не спиняло мене пустити ся у дорогу.

Зразу ішов я берегом в гору поточка, що перерізував мою долину. Плив він досить далеко в глибину острова, вючи ся крізь ліси, луги і гарні долини. Тут гнав з сердитим розгоном, деінде знов вільнішим деінде знов вільнішим плесом розли-

вав ся в ріжної величини озера. По оба его береги росла буйна рости́нність, подибав я там і дикий тютюн, але тутечки ся рости́на не мала для мене ніякої вартости. До куреня здавна не був я охочий. Знеможений дорогою — зробив трохи не дві милі за день — провів я першу ніч на дереві.

Прокинув ся скоро сьвіт і справив у ліси, що темніли довкола. Великанські дерева сплітали ся в горі так густо, що закривали зовсім небо. Тиша царила довкола, немов усі животини повтікали з тої понурої, глухої пуці. Бояв ся іно їдовитих вужів, що звичайно виводять ся в таких місцях, та на щасте не подибав їх ні раз.

Жвавим ходом спішив я крізь гущу, щоби скорійше дібрати ся на чисте поле. Поза лісом простягала ся гарна долина, від півночі о лїс приперта — зі всходу і заходу окружили її скалисті узгір'я, з полудня сторожили доволі високі гори. Довга була з на мило, широка трохи не пів милі англійскої*).

Пишна зелень трави немов смарагдовим килимом застелювала долину. Сям і там росли гайки кокосових пальм, осторонь вила ся срібна стяжка чистої як хрусталь річки. Усе те складало ся на прегарний, милий затишок. Гори, стремлячі від полудня смиряли спеку, здержуючи на своїх узбічах горячі полудневі вітри.

Пів дня провів я в тім місци; у всіх напрямх обзиравав чудову долину. Уявляв собі, що ходжу по якімсь то величавім городі. Жаль тільки стало, чому не поселив ся я тутечки перед двома роками, чому в тій прегарній стороні не викинуло мене море.

Мое одушевлене для сего принадного місця ще зросло, коли найшов я на нім безліч диких мельонів. Були трохи поквасні, але пересаджені і старанно плекані, могли набрати питомого собі милого вкусу. Урвав я їх кілька і кинув до коша.

Ніч провів на стрімкій скелі безпечній від напасти диких зв'рюк, хоч по правді не мав чого страхати ся, бо доси не подибав ще ні одного хижака.

Ранним ранком прокинув ся я, та місто йти дальше, став розважати, чи не переселити би ся мені тутки з усім добром. Але відтак надумав ся инакше; таки красще полишити ся в своїм у-

*) Миля англійска — 1.523 м. отже майже пять миль англійских іде на геог. одну.

кріпленім замку. Звідси моря не видно, то й за кільканайцять літ не побачити мені ніякого корабля, за котрим так баную.

Одначе прийшло мені на гадку зробити собі тут літне мешкане, де гарною порою буду час проводити. Мають царі літні резиденції, а вельможі вілі, чом би тобі, пане Робінзоне, одинокий володарю сего острова, не побудувати для себе літньої палатки!

Загадав, зробив. Настинав я бамбусів, а нагромадивши доволі матеріялу, виставив хатку, подабаючу вельми на козячу стаю. В землю, вбиті бамбусні жердки, дециметр одна під другої, переплів я хворостом, а дах уквив листем бамбуса. Щоби кози та другі звірі не дістали ся в середину, загородив я усе густим частоколом. Ся робота стояла мене добрих два тижні часу.

Крайна вже була пора вертати домів. Бог вість, що діе ся тамки з козами, може не стало їм сіна, і з голоду позгибали. На сю гадку дрож прошибла цілого... але, хоч з жалем, покинув я чудову долину і пустив ся мерщій до печери. Перед відходом уложив на недалечкім горбку високу купу каміня, щоби місце те здалека відшукати.

Та ледви увійшов я в ліс, коли ось небо затягло ся хмарами, і дощ почав падати. Прийшло ся в дуплі порохнавого дерева шукати захисту перед невгодою. За той час відлупував я порохно, щоби мати дома чим розжегати огонь.

Іно дощ надстав, вийшов я з дупла, та ось найшов ся нараз в прикрім положеню. Сонце заховало ся за хмари, а я геть позабув куди мені іти, а не тямив, відкіля надійшов. Пустив ся отже навманя, але блудив кілька годин даремно по лісі, а ту вже і ніч запала. Довелось знов на дереві шукати пристановища.

Ся подія стрівожила мене сильно: в тих гущах можу і тижень блукати, а за той час дома усе змарніє. Наконєць згадав я, як хтось перед роками мені розказував, що дерева в лісі звичайно від півночи поростають мохом. Призираю ся пням і справді! по одну сторону вкриті они густійше. Позаяк моя печера лежала на полудни, справив ся я в противнім напрямі.

Та минув цілий день, заки наконєць перейшов я ліс. Не дивуйте ся, що моя вандрівка трівала так довго, і не думайте, що бір був так просторий. Ні ціла дорога не взяла і пять миль, але хто не бачив тропікових лісів, тому годі поняти, як томлячим є похід через їх непробиті гущі. Тим то поволи лиш і з трудом

промощував я собі дорогу крізь листе ліянів та других пнучих рослин, що заростають густо ліси.

Місце, на котре я вийшов з бору, було морским побережем, досі мені ще незнакомим. І знов станув я безрадний, не знав куди ударити, щоби до дому дібрати ся.

Думав спершу іти на захід, та позаяк давнійше оглянув я вже східну часть острова, а до сего місця не трапив, то наглядно, що моя оселя лежить по другий бік.

Іду в тім напрямі — аж ось подибую в однім місци широко розлогі кущі, неначе білим пірем вкриті. Підходжу ближше і бачу кільчасті, зелені, попукані овочі, з котрих добувала ся біла мохначка. Се певно бавовна*), подумав я, хоч не бачив ще її на кущі, але чув, як про ню розказували. Добуті клачки подобали вельми на вату, тільки містили в собі безліч насіння. Назбирав я їх чимало у кіш, а відтак справив ся в дальшу дорогу.

Раз еще заночував на дереві і наконець, утомлений через край, доволік ся до дому. Покинувши кіш з мельонами і бавовною, прожогом перескочив я мур загороди побачити, що діють кози. Бідні сотворіня стали на мій вид жалко бляяти, немов дорікали, чого стільки часу на них позабув. З сіна майже нічого не остало, ще трохи, а були би з голоду погинули.

Та як зачудовав ся я, коли місто трех кіз найшов аж пять. За час моєї вандрівки вродили ся два козлюки, котрі тепер на привіт стали потішно стрибати. Збільшене стадо трібувало і щирійшої опіки. Митю приніс я їм свіжої трави, на котру старі кози жадібно кинули ся, а старий козлюк парнув мене з вдяки рогами, за що витріпав я добродія прутиком. Позаяк задля кіз не міг я залишити вандрівок, порішив проте зробити для них ширшу загороду, де моглиби пасти ся і не втікати до ліса. Загорода мусіла обіймати кусок луга, вкритого травою і кущами. Луг був — тільки ба! — з чого зладити огорожу?

Та сю роботу відложив я до завтра, а покищо став думати про свій голодний жолудок. Сейчас взяв ся розкладати огонь, і за часок палахкотіло веселе полумя, а при нім тріщав на рожні

*) Бавовна започиник (*Gossipium*) буває зелеста і кущевата. Росте в Америкі і Азії. Містять в собі насінє, вкрите мохначкою, котру вибрану і прочищену прядуть і перероблюють на ткани. До нас дістали ся ткани започечів з Німеччини під назвою бавовни (*Baumwolle*.) Бавовна посвячена з нашим слизом.

заяць, котрого устрілив я по дорозі. Печеня смакувала мені непомірно, бо від двох тижнів не їв я нічого теплого, живлячись за весь час кукурудзою іно і овочами.

ГЛАВА XXIV.

ОГОРОЖА для кіз. Опунції. Сьвяткую роковини мого проживання на острові. Гадки над минувшостію. Молитва.

Другої днини довго розважав я зраня, що найкраще пригоже на загороду для кіз. Бамбус добрий, але ріс далеко, та й стинати его моїм ножиком було вельми важко. При будові літньої палатки аж шкіру пообдирав я собі на долонях і кілька день терпів ізза того несказано.

Зразу приходило на думку зробити огорожу з каменя, але гадка ся показала ся згодом крайно безглуздою. Огорожа мусить обіймати значнійший простор, що найменьш кілька моргів, отже і паркан з каменя буде з на 1800 м. завдовшки, а само знесенє материялу на такий мур стоятиме певно зо два роки праці.

Наконець найшов я гарний спосіб. Поруч моєї печери росла сила опунцій*), кільчастих ростинок инколи і 2 м. високих. Ростина ся похожа на мяжень, розростала ся вельми хутко: довгі острі кільці не дають утечи козам. Місто одначе ставити огорожу на чистім поли, порішив я завести єї півкругом побіч камінної стіни так, що по два боки припирала до скель.

Сейчас визначив я камінчиками круг, забрав ся копати землю і засаджувати опунції. Грунт в сїм місци був доволі пухкий, то й робота ішла живо, іно колюче терне калічило невпинно руки і плечі. Щоби від сего зберегтись, зладив я рід санчат з гилля, накладав на них викопані ростинок, а відтак волік на місце огорожі. Тим чином засаджував я денно 10 — 15 м. круга живим плотом і до місяця ладен був з роботою.

Але кози все ще були зачинені в оборі, де зносив я їм пожи-

*) *Opuntia vulgaris* або індійска фіга належить до мяжнів. Росте вже в південній Італії. Задля кільчастого листя вживають єї в Америці на живоплоти. Цвіти єї гарні, великі — овочі їдомі.

ву. Скучно там жило ся бідняткам, та я ждав, щоби опунції приняли ся. Злишне і згадувати, що стайня була в середині огорожі.

В часі робіт спека доскулювала мені страшенно — прийшло ся зняти заячий кожушок, а натягнути стару одєжу. Тай нова так вже пообдирала ся, що крайний був час подумати про иньшу.

Раз якось пересмотрював я заруби в моім календарі і начислив їх 365, а позаяк був се рік переступний, то завтра припадали як-раз роковини мого загощеня на остров, себ-то день 23. вересня 1657 року.

Порішив я їх торжественно відсвяткувати а залишивши усі роботи, молити ся тільки і думати. Тим то заздалегідь приладив трави для кіз, щоби завтра і такою дрібницею не відривати ся від споминів.

З яким чувством прокинув ся я другої днини, зрозуміє той тільки, хто в далині від рідного краю, від дорогих серцю осіб в самоті і смутку коротає свої дні.

Від досвіда і не торкнув я поживи, а постив весь день на спомин страшних хвиль розбитя корабля і з вдячности Всемогучому за чудесне вратованє.

Опісля поспішив до моєї святині, а припавши під хрестом, молив ся довго і горячо. На згадку усіх пережитих пригод і давного грішного житя і тої безлічи ласк, якими так щедро наділяв мене Бог в моім засланю, струї сліз потекли по моім обличі.

Відтак усів я на камінній лавці і став перебирати думкою по черзі все, що постигло мене від утечі з родинного дому.

В неволю в Салє попав я 23. вересня і саме тої днини викинуло мене море на сей остров. Був се отже для мене якийсь злощасний день чи там, як кажуть старі люди, фєральний. Нєначе через зісланє усіх нещасть як-раз в сім дні, дні утечі від родичів — хотів Бог наглядно вказати, що карає мій непослух.

У починах мого заслання часто бувало вирікав я на Бога і хулив свьате Єго імя, а коли довело ся добра зазнати, і не подумав подякувати Провидіню. Жив як худобина, що дбає іно про тілесні свої потреби — і ніколи до землі прикована думка не злинула там в гору до Господа небес.

Та ось знеможеному тяжкою недугою зіслав наймилосернійший Отець чудовий сон, котрий мене навернув і учинив другою людиною. Нині спокійно гляджу я в минувшість і будучність,

нині в кожній події шукаю зерна добра і в покорі мирю ся з усіма ласками, що Бог на мене зсилає. Не жалую ся на недостачу вигід, котрі солодять жите, а дякую за ті, якими Провидіне наділило мене ласкаво.

Всяк день рано і вечер молю Господа о силу і постійність в невзгодинах і поборюваню усяких перепон. Нераз думаю над тим, кільки то людей ізза дрібної іно невдачі вирікають з плачем: О Боже! чи є хто більш нещасний від мене! А прецінь, наколи порівнали би свою долю з нещастями тисячки своїх братів, коли жили би ся в положене других — инакше певно цінили би своє жите і замовкли з наріканем і невдоволенем.

Мое жите, коли его добре я розважив, не було і так чорне, як на вид подавало. Чи впрочім заслужив я на краще? Вихований дома в релігії і чесноті, привчений страха Божого і повинностей християнина — як жив я, пустивши ся у світ? Чи яко моряк звернув хоч раз думкою до Бога? Чи ставши плянтатором, дякував я Творцєви за врожай, чи просив о благославлене начаті праці, чи вкорив ся коли перед справедливим Судиею і благав опрощєня за гріхи?

А одначе кільки то чудових справді ласк зазнав я від Господа! Він допоміг мені утечи з мавританської неволі, Він післав португальський корабель мені на стрічу. Він вратував при розбитю мене одного, коли всі товариші мої затонули, Він благословив першу мою подорож до Гвінеї а відтак мої плянтації в Бразилії. . . Чи за ті нечислимі докази Его доброти прошепотіли мої грішні уста хочби коротке: “Дякую Тобі, Боже! Згадував я Твое сьвяте імя, але іно в тревозі, коли стояв на березі смерті і кликав: О Господи! ратує мене! — А проминула хвиля грози, я і не подумав, що се Ти мене спас своєю ласкою.

Від часу мого сонного привиду давне жите тяготіло мені важким тягаром, і нераз дрожав я на гадку, що Бог ще стане карати мене. Але коли розважив, як Всемогучий з безмежною добротою пособляв мені на кождім кроці, як місто карати щораз новими наділяв ласками, тоді солодка віра вступала у душу, надія — що може умолю справедливого Судию, що може простить він грішному і за щире каєне не відкаже ему сьвятого свого милосердя.

О Боже! закликав я, роздумуючи усе — який ти добрий, що не губиш мене нужденного, а вратувавши від смерті, кормиш

чудово, як иноді живив через крука пророка Ілію на пустині. Чудеса Твоєї ласки удержують мене при життю. Я певний, що ніяка земля на цілім світі не заосмотрена так обильно, як мій острів. Правда, живу тут одинокий без товариства людей, але зате ні дикі звірі, ні їдовиті гадюки не виводять ся в отсій, блаженній країні — ніяка отруйна рости́на не попала ще мені у губи, не стрінув я тутечки ні раз диких людей, котрі могли би жорстко мене убити. Все те доказом Твоєї доброти і опіки наді мною. Як зможу я Тобі віддячити ся, я нужденне сотворіне? О найдобротливійший Пáne! прийми хиба мої слези — хай они змиють давні провини, і не випускай мене з під Твоєї вітцівської руки, а спомагай своєю ласкою, щоби я в добрі витривав і Твого милосердія став достойним.

Молитва наповнила мою душу несказаною радістю і сил додала до борби з противностями. І хочби тепер прийшло ся мені і до смерти тут позістати, без жалю підчиню ся засудам Провидія.

Коли вечером опускав я хрест, прикрашений в найгарнійші цвѣти, туга огорнула душу, неначе полишав дорогу яку істоту. Завернув ще раз до него, а припавши навколішки, молив ся довго і щиро не за себе вже, а за здоровле, довге жите і потішене моїх осиротілих родичів.

Що они там діють, сердешні? — говорив я, проливаючи слези. Наколи біль не зломав їх, як сумні проводять они там дні, як побивають ся за своєю послідньою дитиною, що так жорстко покинула дім без прашаня!

О найдорожший тату! о моя сердешна ненько! простіть своему блудному синові. А Ти, небесний Отче, одинокий мій заступнику, зішли усе добро, усі радощі, яких я став ся негідним — на моїх бідолашних родичів. Радо терпіти-му усе, що Твоя свята воля мені присудить, коби йно мої найдорожші доживали там у спокою свої дні.

Довго ще клячав я під хрестом з думкою про дім родинний. Відтак встав і повертаючи домів, вирізав на однім дереві імена батька і матери, а під ними слова: Простіть вашому блудному синові!

Так провів я роковини мого засланя.

ГЛАВА XXV.

**Зима. Уладжене оселі. Два одяги. Розширене печери. Лямпа.
Вата. Кокосовий олій. Стіл і крісла.**

В половині жовтня почали ся знов дощі, а з ними дуже прикри для мене хвилі. О як поволи минав тепер час! Бути самітним і не могли працювати — як важко оно, не зрозуміти тому, хто сам сего не зазнав. О коли-б так була в мене книжка або кусок паперу і чорнило, щоби свої гадки таким чином висказати — чого-б не дав я за такі скарби! І згадало ся мені, як бувало за молоду тікаю від книжки і пера немов-то від зарази. А нині? Рвав ся думкою за ними гей за найліпшими товаришами...

Ще одно стало мені знов доскулювати під ту пору. Як минувшого року, появили ся і тепер хмари москитів. Довгий час не знав я їм дати ради, аж раз якось принагідно запримітив, що тікають від диму. Радіючи сим спостереженням, переніс я кухню до печери, що впрочім було і конечно, бо на дворі заливав еї часто дощ.

Стривайте, непрошені гості! закликав я, розкладаючи огонь, навчу вас пхати ся там, де вам не раді. — Вмить дим уквив печеру, а чесна громада винесла ся як-стій за двері. З тої пори горів огонь цілими довгими вечерами, а хоч дим болучо нераз гриз очи, все таки лекше було се стерпіти, чим острі шпиганя крилатих кусік.

Хоч по неволі приходило ся мені весь день сидіти дома, мав я доста роботи і не скучав ніколи. Іноді, як дощ устане, вибігав я устрілити заяця чи якого птаха, бо про кози, живучі подальше від печери, годі було і думати. То знов збирав батати і кукурудзу, а на одній прогульці подибав нову пригожу рослину, т. зв. снідовець*), котрий смакував мені вельми.

Тільки недостача сухого дерева прикро доскулювала. За літа не придбав я значнійшого припасу, а тепер було на се уже за пізно. Вправді часом у день сонце і засьвітило, та ліс так перей-

*) Снідовець (*Discorea*) або (*yams*) пне ся високо, як наш хміль. Має великий, подовгастий, бульвистий корінь, нераз і 15 кг. ваги, мучистий, котрий по увареню пригадує смаком барабодю. Назва ямс повстала з муриньского слова ям — їсти. Росте в Азії, Африці і Америці.

шов цілий вохкостію, що, коли-б огонь погас, ледви чи була-б змога наново его розжарити. Тому старанно піддержував я батате, докладаючи на ніч галузя, а рано з усіх сил роздував позістале вугле.

Користуючись зимою, порішив я упоратись тепер з деякими роботами, щоби у літі мати більше часу на прогульки і лови. Задумав я іменно ушити новий одяг, привести до ладу мешкане і поробити сіти.

Мав я ще здавна кілька шкір козячих і кільканайцять заячих, як-раз доволі на два одяги. Двох потребував доконечно: лекшого на літо і теплішого на дощеву пору.

Гей! гей! розпаношив ся ти, Робінзоне! — глузував я сам із себе, нема і року, як ходив ти наче дід, а нині ось забавлю ся аж двох костюмів. Тільки жди, як станеш гадати про повозку і коні! Та, не чванячись, на одяг заробив ти собі, небоже, у літі.

Покраїв я одержу на подобу давнійшої, а з окравців зробив поперед усього високу кінччасту шапку, волосом на верх, щоби хоронила від дощу. Відтак ушив короткий кафтан, штани по коліна і камаші; все те було широке, бо тут в горячій підсоню пітнів я страшенно.

Покінчивши перший одяг, зладив ще й другий лекший, волосом також в гору, а вшитий з самих заячих шкірок. Оба виглядали чудасливо, та про те були вельми догідні, бо коли вибіг я в козячій кожушку на дощ, ні капля не замочила тіла.

Опісля прийшла черга на печеру, котру задумав я розширити. Ратище і мотика були одинокими моїми знарядями при сій роботі. Небавки придбав я ще і третє: над морем найшов велику, широко, плоску мушлю і зробив собі з неї рід лопати до вибираня землі. Виносив єї в кошіли і висипував вздовж муру від середини.

Ся робота була вельми томляча, — тим то іно з рана за свіжих ще сил брав ся я до копаня, полудневий час обертав знов на вязане сітій. Волокна були вже приладжені від весни, та робота ішла чогось дуже пиняво: волокна раз враз путали ся, а се мене так дратувало, що иноді брав ся закинути цілу роботу.

Знеохочуєш ся такою дрібницею, — говорив мені внутрішній голос — а де витривалість і терпеливість?

Та бо й ся робота невиносимо прикра, — відповідав я сам собі.

А рибоньки смачні?

Безперечно, але можна без них обійти ся.

Се правда, але не гарно начати якусь роботу і не покінчити ізза лінивства.

— Годі казати про лінивство, коли кому що не складає ся.

Оправдуеш свою нерадивість — тільки трудніших річий умів ти довершити — приложи ся іно, а побачиш, що й отся робота піде складно.

Перемовивши так сам себе, брав ся я опять за роботу, але за короткий день не багато міг уплести, а при огнищу не годен був працювати, бо темне полумя мерехкотіло.

Ей, Робінзоне! — закликав я раз, прошиблений чудесною гадкою. Дурак з тебе тай тільки! Маєш глину, огонь і товщ, а не подумав доси про лямбу. Знаєш старієш ся небоже, коли дотепу тобі не стає.

Скочив я по глину, замісив мерщій і нуже формувати лямбу. Та ба! який тут надати їй вид, як і де помістити кніт, щоби добре горів? Наконець зробив я мисчину обему кватирки, на оден бік уліпив писочок на кніт, по другій ушко. Випалив добре, а відтак помазав густою сировицею і знов всадив в огонь. Полива вдала ся на пречуд і ціла лямпочка доволі вийшла складна.

Ще коби кніт! Зразу думав я его зробити з куска старої сорочки, але полотно не давало ся скручувати, а могло принадобити ся на що другого. Шукав я по печері за чимсь пригожим, коли ось заздрів у куті міх бавовни, зібраної на послідній прогульці. Прегарний материял! Треба тільки вперед очистити его від зернят. Положив я бавовну на плоскім камени, а опісля, потовкуючи зверху гилякою, відлучив зерно від мохначки. Та ще таки не давала ся скручувати — га! нічого діяти! треба єї гремплювати — подумав я — і сейчас взяв ся за діло.

Може хто цікавий, де привчив ся я гремплювати? Ось як, послухайте:: Коли ще був дитиною, жила у нас на подвірю стара Ганна, гремплярка. До неї забігав я частенько, коли тільки захопив вільний часок — і бувало так задивлю ся на роботу старенької, що отець за ухо тягне до книжки.

Ганна мала прилад, похожий на арфу, іно вузший о одній грубій струні. Помістивши его на столі, накладала зверху сирої бавовни, а відтак вдаряла пальцем по струні, котра дрожала і розтріпувала густу бавовну. З неї опісля укладала Ганна арку-

ші, смарувала по оба боки білком з яйця і так одержувала вату.

Чи подумав я тоді, що знане сеї роботи придасться мені колись в життю? Не мав я вправді арфи, але були вітки і струни і легко було зладити потрібний знаряд. За часочок стояв готовий. В недостатчі стола розложив я бавовну на широкім камені і став ударяти по струні...

Та ледви торкнув зо два рази, коли се її звук пригадав мені так живо щасливі хвилі дитинства. І я, старий хлоп, розридався на голос. Довго, довго не міг вгамувати ся: родинний дім став перед очима, родичі, свояки, рідня. О Боже! милий Боже! як хутко ті безжурні літа проминули!...

Поборовши зворушення, вернув я відтак до лампи. З вати скрутив кніт; не ставало ще товщу. І не думав я передше, чи буде мені коли на що пригожим, тим то і відкидував куски козячого лою задля їх противної в їді воні. Тепер мали они в моїх очах ціну золота. Найшов я вправді біля давньої кухні трохи окравців, але були несвіжі — приходило ся вперед їх перетоплювати.

Новий захід! мусів зробити плоску риночку на лій, полити, а опісля доперва зайняти ся товщем. Цілий день випалював я — дві ринки пукли, заки третя вийшла як слід.

Злишне і казати, з яким вдоволенем засів я вечером при лампі і вязав до пізна сіти. Та моя втіха не тривала довго, бо по чотирьох днях товщ випалив ся. Так іно короткий час мав я світло. Дарма! треба втішати ся тим, що є. Зате на рік, коли, не дай Боже, прийде ся тут ще одну зиму зимувати, мушу заздалегідь запасти ся в дерево і товщ, щоби як в сім році не бідити.

По часови порішив я при першій гарній погоді вибрати ся нароком на, кокосові оріхи і стрібувати, чи не можна з них витиснути олію. І в тиждень опісля взяв я кіш і справив ся в сторону, де росли найбивнійше; щоби одначе не тащити скаруп зі собою, розбивав я їх таки на місци, а солодке кокосове молоко випивав. Коли повернув домів, дістав я дрож і сильний біль голови. Налякав ся зразу, бо думав, чи знов пропасниця не вертає ся, розпалив огонь, зварив росолу, а відтак ляг у постіль і накрив ся тепло, щоби спітніти. На щасте, на страху іно стало — либонь, надмір випитого молока кокосу а може і вохкість в лісі навели на мене сю недугу; на будучність порішив я бути більш обережним.

Другої днини взяв ся я витискати олій: на гладкім камені утовк зерна кокосу на масло, стопив опісля в ринці на огни, мішаючи, щоби не пригоріли, — наконець всипав усе до мішочка, звязав ціпко мотузком між двома розгрітими каменями.

Тим чином одержав я пів кварта товщу, трохи ввійшло в торбину, а проче розілляло ся по землі. І знову чотири дні радував ся я світлом лампи.

При кожній такій роботі недостача стола і крісла прикро мені доскулювала, а сиджене на долівці вельми томило. Та не вмів я лиху зарадити. Ноги до стола можна зробити з галузя, але відкуда роздобути дощок?

Аж ось прийшло на гадку уплести плити на стіл і крісло з прутя кошикарскою роботою. Стрібуймо! Сейчас понатинав я гнучких віток з дерева на вербу подабаючого і по часови справді вдало ся мені скрутити щось неначе плиту. Відтак вкопав я в землю чотири гиялки рівно високі, помістив на них плити, а з споду прикріпив волокном пізангу. Стіл вже є! тепер коби щозлаштувати як движиме крісло! Натрудив ся я чимало, заки потрапив на спосіб. Наконець вибрав чотири гладкі стовпики, поставив їх поперечницями в горі і долині, а на такім руштованю положив плиту.

І не розповісти, з яким вдоволенем засів я вперве по європейській до вечері на кріслі при столі і лампі. Александер Македонський*) не чув либонь більшої радости, коли опанував престол Дарія.

*) Александер великий (336—323) р. перед Хр.) король македонський, побідитель перської держави і ві монарха Дарія.

ГЛАВА XXVI.

Весна. Прогулька до літньої палати. Справлене рілі. Яма на кози. Страх. Утеча. Нічліг на дереві. Поворот домів.

З першим днем весни прибрав мій острів сьвіжу ризу прегарної зелени, ліси вкрили ся новим листем, луги травами і цвѣтом, воздух дишав чудовою вонію, кипучі струї повернули опять в своє русло, а громади пташенят защебетали знов в борі веселим гамором. І мене покинула туга, а на вид прокидуючої ся весни душа немов віджила і надія заграла у серци радісну пісню воскресенія.

Газда, хлібороб, пан таких просторів землі не міг я сидіти бездільно. Треба було подумати про сійбу... трьох кватирок ячменю. Не дрібниця, як бачите, грунт на се справити. Забрав я отже мотику, лопату, лук і стріли, перевісив кошіль через плечі, а захищений парасолем від спеки у легкім літнім одязі пустив ся у дорогу до літньої палатки. Розміркувавши добре єї положенє, справив ся я навпростець через ліс.

Мушу згадати, що під кінець зими не стало мені уже мяса. Заяці кудись заховали ся, кіз ні слїду, птахи перелетіли в другі сторони — одним словом, постив я за ввесь час дуже строго, тому і подавав тепер на медведя, що опускає з весною свою гавру. Послїдними днями жив іно кукурудзою і молоком. Кози мало єго давали, а і тою крихтою прийшло ся ще козенята обділювати. Тим то і порішив я запасти ся на другу зиму значнійшою кількістю соленого мяса, придбати більше худібки, щоби часом і з неї вибрати яку штуку на заріз, а наконець заосмотрити ся в товщ.

По трех годинах станув я у мети. Нічо не змінило ся за час послїднього мого тут побуту, тільки листе на хатці зігнило, тож заступив я єго сейчас сьвіжим і мав так прегарну літню палатку.

Цїле пообїде гайнував. — Завтра, подумав, возьму ся я за роботу, а нині треба втішати ся весною. І як малий хлопець стрибав я за метеликами, зривав цвѣти, плїв вінці, а наконець скупав ся в чистій як хрусталь річці. Відсьвіжена по зимі шкіра стала гнучкою, а усї члени незвичайно легкими.

Провівши гарну ніч в палатці, забрав ся я скоро сьвіт до

справлення рілі. Ой! прийшло ся над нею добре напріти! Треба було наперед стяти траву, вириваючи єї з корінем, щоби хопта не придавила засіву, а відтак доперва рити землю. Так працюючи, очистив я за два дні кілька акрів гарного чорнозему, засіяв — а радше засадив ячмінь, бо робив ямки, вкладав у них зерна а посім зарівнував усе землею, притоптуючи зверхи.

На осталим вільнім ще куску землі засадив я кільканийцять мельонів в ямках дещо глубше копаних для удержання вохкости і захорони від вітрів. Коли покінчив отсі роботи, загородив я поле плотом з бамбусів, щоби кози і заяці не нищили засіву.

Під вечер ладив ся іти до недалеких скалистих узгірїй, де зробив знак перед зимою, коли ось друга річ притягла мою увагу. Поміж скелями а яром вела гейби витоптана стежка. Призираю ся їй близше і бачу численні сліди кіз — мабуть переходили туди на примезну долину. Сей вид навів мене на думку зробити тут на кози засідку. Мав я вправді дома чотири кози і козлюка, але в зимі придало би ся і більше на заріз. Полохливі ті звїрі не легко було підійти — нераз, коли хотів я їх устрілити, мусів повзати на череві і ховати ся поза кущі під вітер, бо занюхали мене здалека і прожогом утікали. Зловити живих і не трїбував доси. Раз іно пустив ся за одною, та не зважаючи на усї з'усилля, не спроможен був єї наздігнати. Давно роздумував, як би їх приманити, та не находив способу.

Аж ось нині, коли побачив я ту вузку стежину поміж скалистами стїнами, засвітала мені в голові добра гадка. Треба лишень викопати глибоку яму, притрусити зверхи галузем і так ловити кози. Та не пішло оно так легко, як-би на вид здавало ся: ґрунт був твердий і камінистий, а я не мав ніяких знарядів. Сила разів починав і закидав копане — наостанку по пяти днях несказаних трудів удало ся мені вирити діл 2 м. завглубшки, а звиш метра в промірі. В долині був він ширший, в горі вузшав, щоби кози не могли вискочити. Поверх наклав я навхрест тонкі вітки бамбуса тільки іно, як під найлекшу верству трави.

Чотири дні ждав я даром, аж пятої ночи найшов в ямі молоду козу. Спустив ся сейчас у діл, звязав їй ноги і с трудом викарабкав ся відтак з добочию на беріг. Козонька була дуже полохлива, так і дрожала ціліська мені в руках. Заніс я єї до хатки і впустив за огорожу. Через два дні не дістала нічого, третього посмирніла з голоду і стала така ласкава, що їла з рук.

Тим чином зловив я за тиждень дві кози і козеня. а опісля впав ще в засідку старий великий козлюк. Страшно було злазити до него, бо рив землю ратицями і люто потрясав рогами, поглядаючи на мене. Радо пустив би я его на волю — та не знав як до сего брати ся. Тоді прийшло мені на думку присмирити добродія постом. Три дні голодував в ямі, а четвертого лежав посоловілий і смиренський на землі. Дав ся, не противлячись звязати, але був так тяжкий, що на силу затягнув я его до огорожі поміж другі кози.

Так мав я тепер череду з десяти кіз, вчисляючи вже і давнійші — треба було іно перевести їх до мого замку, куди й вибрав ся другої днини.

Посчіплював я кози за роги і з мотузком в руках гнав худібку перед собою. Перейшов долину, але довга дорога так мене втомила, що порішив стати кінець ліса на віддих і ніч тут перебути. Припняв кози до дерева, а сам став глядіти за поживою.

Росли недалеко банани, але мені забагло ся попоїсти кусок мяса або устриць, за сим і справив ся я через горби над берег моря. Дорога не була близька — море видніло в далині трех четвертий милі, але мене манила ще й давно вживана морська купіль. І справді найшов я над берегом доволі устриць, зате ні птаха, ні заяця по дорозі не подибавав.

По купіли належало вертати домів, та жадоба мяса взяла верх, і я задумав підждати тут до вечера, поки черепахи не вийдуть на сушу. Кози мають обильно трави довкола і воду в потоці, диких звіврів нема на острові, тим то і не може їм нічого злого приключити ся, хочби там і переночували.

Вечер був прегарний. — Сейчас па заході сонця засіяло небо міліонами зір. Хто не був в тропікових краях, той і не в силі зобразити собі величи тамошнього небокруга. Немов лискучі діяманти вкривають зорі чудовий, темний блакит — а в прозорім воздуху багато більш добачити можна звїзд, чим на нашім блідім, сумнім небозводі.

Лежу горілиць, вдивляю ся в небо і жду на черепахи — коли се якесь червоне с'яєво закрасило західну сторону неба. Як-стій схоплюю ся на рівні ноги. Чи се місяць зійшов? Ні — се луна. Чи може який горіючий корабель загнали вітри на західний беріг острова? І се ні, бо луна була надто широка як на палаюче

судно. Чи може ліси заняли ся на острові і горять? але з чого? Бурі не було, а тільки один грім міг счинити пожежу. Чи може які люди підпалили? Тисячі суперечних здогадів палило мозок і трівожило мене несказано. Стрілою помчав ся я на місци, де полишив кози, та згодом і про них позабув. На віщо мені усе те, шепотів я дрожащими губами, наколи який ворог наїхав остров і запалив ліси! Треба мерщій спішити домів.

І гнав я дальше, поки втома не звалила зівсім з ніг. Знеможений пав на землю — серце вдаряло молотом, а горячий віддих грудь розсаджував. По дорозі розбивав ся в темряві о дерева, а раз упав навіть по пояс в воду, натрапивши ненадійно на глибокий потік. Згодом, отямив ся я з жахом. Луни закритої лісом, не було видно. Спокійніше вже став я тепер усе розважати. Божевільний! — закликав сам до себе — куди женеш? чи хто тебе здоганяє? чи бачив ти ворога? чи позабув вже, що Провидіне береже тебе, і без Єго волі і волос з голови тобі не спаде. Чому не здаш ся з усім на Бога і не вертаеш домів? Страх се лихий порадник, стрівожений ум не може розумно обдумати способів ратунку, а жене навманя, несьвідомий того, що чинить. Поміркуй іно, таж огонь сей міг спалахнути в травах в наслідок сильних спек, одна іскорка може тоді звести пожежу.

— Се правда — відрік я собі у відповідь — але відкіля саме взяла ся та іскорка?

А таки покинувши на мить трівожні думки, пав я навколішки до молитви. Се мене скріпило і підбадьорило на дусі. Відтак вдрапав ся я на дерево і провів на нім страшну сю ніч.

Коли прокинув ся, побачив я, що нахожду ся в зовсім чужій мені стороні. Даром намагав ся пригадати собі яке примітне дерево — памятав іно, що вчера біг на захід, з поворотом випадало отже прямувати на всхід. Але доперва у три годині узрів я вчерашний горбок — в ночі зробив ту саму просторонь за годину; так страх припинав крила!

Та хоч з найвисшого шпиля глядів я нині за слідом вечірньої пожежі, нічого не доглянув. Стежити дальше за причиною побоював ся, прийшло ся вертати до кіз. Найшов я їх на давнім місци, тільки козлюк вирвав ся і втік у ліси, мабуть і єго стрівожила вчерашня пожежа.

Зібравши осталу череду, рушив я крізь гущу до свого замку і станув тамки, ще заки ніч настигла.

ГЛАВА XXVII.

Заосмотрене на зиму. Ріжні припаси. Масло і сир. Другі ровини. Клімат острова. Роблю деякі помічення.

Два тижні безмалъ не був я дома, але застав усе як слід: козенята підросли, а кози давали молока до сходу. Дуже скоро побраталися з новими товаришами, а я не чувся з радощів, коли глядів на свою худібку.

Перш усього взяв ся я тепер розширювати і прочистити часть печери, що єї трясене землі засипало. В однім місци, де замість твердої скелі був м'який підклад, легко прийшлося відривати великі кусні каменя, і так промощував я собі дорогу, що творила гейби підземний прохід. Тамки задумав я переховувати неначе в магазині свої всїлякі знаряди. Тим то не вгавав в роботі, а копав землю аж до самої скелі, коли ось — вдаривши сильнійше ратищем — пробив єї наскрізь: ясне сьвітло впало з-надвору.

Се немудро зробив ти, небоже! — сказав я сам до себе невдоволений — краще було мати печеру з усіх сторін захищену, а то тепер той другий вихід як-раз пригожий для ворогів.

— Сих хіба нема чого страхати ся, ніяких людей я доси на острові не бачив. — Та ось згадав луну. Давно уже не давала мені она супокійно заснути. А так був я передше щасливий і безпечний! нині дрожав за найменьшим шорохом і жив тягом в тревозі перед чимсь-то ненадійним а страшним...

І хоч поклав ся увесь на Бога і Єму поручив опіку над собою, все таки, тямлячи пословицю: Стереженого Бог стереже! — заложив я пробитий отвір каменем.

Позаяк опунції дуже поволи росли, а кози в неволі на припоні чогось марніли, задумав я зробити для них поки-що огорожу з бамбуса. Тим то вибрав ся за ним до моєї літної палатки. По дорозі побачив з радістю, що ячмінь вже зеленів, а мельо-

ни прозябали з землі. З поворотом назбирав я у кошіль багато кукурудзи і порішив громадити поволи її припаси на зиму.

Тільки не мав я в чім заховати їх на пору дощів, в печері було вохко і зерно могло стухнути. Виліпив я отже кілька великих глиняних посудів і доробив до них зверху ще й покришки. Хоч на вид нескладні, були они трівкі і для мене пригожі.

Зібрану кукурудзу вилушив я з шульок, висушив добре на сонці а відтак зсипав в глечики і заховав в підземнім проході. Серед тих робіт виходив я часто на лови, щоби придбати якої м'ясної страви і заосмотрити ся в мясо, шкіру і товщ на зиму. Найбільше стріляв я птахів, менше заяців, а вже кіз дуже мало, бо на них треба було цілий день нераз ждати, а й то зчаста-згуста вертав з порожними руками. Убивши козу, вибирав я обережно найменший кусок лою, топив, а відтак злевав у глечик. З заяців не було його багато. На що другого не дав ся сей товщ ужити, бо заносив дуже немилою, противною вонию.

Раз якось прийшло мені на гадку стрібувати зробити масло. Кози давали стільки молока, що бувало аж квасніє. Масничку уліпив я з глини, бо з дереване мав чим вистругати. Товчок в недостатчі дощинки зробив з кори твердого дерева, повирізував ножиком дірки а в середині прикріпив бамбусовий прут. Відтак через кілька день збирав я сметанку, а коли вже мав добре горня, взяв ся за роботу. Успіх був чудовий і приніс чималу грудку масла. Спершу заносило оно трохи козами, але перетоплене не розрізнити було від коровячого.

З того часу робив я часто масло, полокав его старанно, солив,, а опісля перетоплював до кухонного вжитку. З осталого квасного молока перевареного творив ся сир, та не було его в чім витиснути, так і пропадав даром.

Дуже прикро відчував я на кождім кроці брак полотна, але відки его взяти? Наконєць зладив я рід тканин з волокон пізангу — малесенький шматок стояв мене три дні важкої праці. Не мав я ткацкого варстату, то й перекидав іно поодинокі нитки основи в поперек мотузєм. Путав і сіпав, а все таки вийшов платок, в котрім я витискав сир. Хоч як брала бувало охота з'їсти кусничок, перемагав я себе, а прятав весь припас на зиму.

Крім того чи мало часу зійшло мені на приспособленю дерева на топливо, котрого брак минувшого року так важко до-

скулював. Осінні гурагани наломали в лісі сила галузя, і коли-б так у мене сокира, не було би чого й журити ся — але я ніяких знарядів не мав, прийшло ся отже власними руками при помочи нужденного ножика виломлювати гиле. Все таки назбирав я доволі хворосту, зніс его на плечех і копичив під стелею печери у стінку, що могла заступити від вітрів.

Зайве козяче мясо солив я знову в великих горшках і переховував в пивниці, та мусів єї ще о метр поглибшити, бо горячо і крізь зверхню верству листя доходило аж там, і раз кількнайцять кільограмів мяса змарнувало ся нінащо.

Робінзон ловить рибу у зладжену сїть.

Серед такої роботи злетіло мені літо, — надходив час жнив. Вибрав ся я на свій хутір, як прозвав літню оселю. Збіже достигло вже зовсім і видало сим разом пять снопів ячменю. Мельонів було звиш сто, та небавом показало ся нерозумом плекати їх в тім місци, бо переносене тілький сьвіт до печери стояло за много часу.

На рік, як доживу, устрою собі городчик біля оселі, а поки що, треба обходити ся без них. — І так решту роздзьобали птахи, бо я забрав лишень десять в двох прогульках з хутору до замку.

Коли звів я вже весь свій добуток, счипив два бучки в цїп і став молотити. Та много зерна полишало ся ще в колосю. Позаяк полон не був великий, вилущив я остале збіжа в руках. По моїм обчисленю могло бути зерна так з девять кварт і сі зберіг я на будучий засїв.

Між тим наближала ся пора дощів, котрі вже і стали перепадувати. Треба було загоді заосмотрити житло. Часть печери від поля загородив я бамбусною тростию — а на ній порозвішував гейби опони листя кокосу; відтак злаштував неначе руштованя з вязаних прутів бамбуса, подавав кільканайцять поперечниць а на них наложив соломи, а поверх мягесенького моху. Усе вкрив позшиваними скірками заяця. Зо скірок кіз зробив ще і ковдру і подушку, випхану мохом — і так ось придбав я собі королівску постіль і в перше провів ніч на справжнім ліжку.

Наспіли і другі роковини мого проживаня на острові. Відсвяткував я їх у постї, роздумуваню і молитві. Сумний се був день для мене... Весь рік в ярмі роботи прихапцем тільки згадав я инколи на своє положене — але в сю днину ціла моя нинішна доля і минушість живими красками станули мені перед очима. Милій Боже! два роки уже не чув я людської бесіди, а сім літ як не бачив я дорогих родичів. Чи живуть они, чи може грижа загнала їх у могилу?

Незабавки заревли скажені гурагани, настала пора для мене несказано прикра. Дощі плюскотїли цілими днями мов з кади. Громи били так сильно і густо, що наші европейскі хуртовини проти них се справжня іграшка природи. За кождим розгоном вітру згадував я трясене землі і нераз в ночі тікав до стайні, щоби не погібнути під звалищами печери.

Не описати лютої сердитости гураганів — виривали дерева з корінем, а раз сторощили дах на моїй шіпці, і тільки з бідою вдало ся его направити.

Жовтень і падолист доскулювали мені найгірше. В половині грудня починало прояснювати ся, а під новий рік знов прегарна погода царила на острові. Коли я тут проживав перший рік, затягла ся слота аж геть у січень. В маю перепадували ще через кілька тижнів густі дощі — впрочім цілий рік ні хмаринки на небі.

Через зиму плів я кошелі, до чого прутя придбав ще в осені.

В них задумав переховувати нове збіже. Крім того трудився я ще і над глиняними сосудами і набрав згодом такої вмілості в гончарстві, що тепер вироби мої мали вже много кращу і складнішу форму ніж первістні. Сосуди ті призначив я на припаси поживи.

Милый Боже! коли бувало розважив я усе, що вдалося доси зробити мені самому, пізнав я аж тепер, яким добром є суспільність і поділ праці. В просвічених краях усі сполом працюють. Селяни доставляють поживи, ремісники споладжують одягу, знаряди і сосуди, иньші ставлять доми, будують мости і дороги — а я сам оден мусів давати собі раду. Через те тратив сила часу так, що річна праця не статчила на удержане житя. Ціліський рік думав я іно, в що приодягти ся, чим прокормити, а прецінь лінтяем не був і даром часу не гайнував. В самоті доперва і в тяжкім труді прийшли мені такі думки, передше й не гадав про се та не вмів як слід оцінити хісна, яке приносить спільне пожитє людей.

ГЛАВА XXVIII.

Сійба. Комин до вудження. Пільні шнідники і як я їх покарав. Невдалий полон. Збережене збіжа. Треті роковини. Зима.

Зараз у перших днях весни взяв ся я справляти землю під сійбу. Минувшого року було се легко, бо засівав малий іно шмат землі, але тепер прийшло ся шість раз тільки ґрунту прочистити і скопати. Рілю справив я як передше, та страх мене знимав, коли подумав, яка праця дожидала мене на рік. Два тижні копав я землю, а лопатою був би се і за чотири дні покінчив.

З сійбою мусів трохи подождати, бо дощі падали доперва в половині мая. Коли-б так раньше приладити ґрунт під зерно, можна би і два рази мати полон. Раз сіяти в грудни а збирати по конець цьвітня, другий раз сіяти з початком мая, а кінчити жнива в вересни. Та тепер припізнивши управу рілі, прийшло ся доволати лиш одним полоном.

Приладжене під сійбу поле загородив я плотом з бамбуса, на що втратив кілька тижнів часу, але не жалував сего, бо був тепер безпечний від кіз і заяців.

Наконець коли надійшла пригожа пора засіяв я ячмінь, а маєві дощі так гарно ему пособили, що незабавки вкрила ся нива чудовою рунію.

Крім того засадив я невеличкий кусок землі біля печери кукурудзою, щоби за нею у ліс не ходити.

Мій пане газдо! — сказав я до себе, як покінчив пільні роботи — тепер став млин — чей-же ячменю гризти не будеш, а що тобі з него за хосен, наколи не з'умієш муки зробити. Не легка се справа, бо почин кожний трудний, але при божій помочи даш собі з сим якось раду.

Про жорна а тим більш про млинок і думкою я не заходив, бо чим їх зладити? прийшло ся ужити ступи, в якій Негри опишають просо. Ранійше ще запримітив я на прогуляках пень грубого дерева, зломаного бурею; з него сокирою дала би ся зробити прегарна ступа, та в недостачі усяких знарядів як єї зладити? чим вирізати грубе коріне з землі? чим наконець вивертити середину?

Та ось по часови придумав я випалювати нутро дерева огнем. Митю взяв ся до роботи: поперед усього випалив я коріне, відтак з тяжкою бідою прикотив пень до загороди, а опісля почав его смалити, Нутро було доволі глибоке, але так рапаве і чорне, що не мав я надії колинебудь одержати з него білу муку. З товчком пішло краще; на дні потока найшов я подовгастий камінь, вигладжений водою. Встромив я его в розщіль гильки, прикріпив ціпко личком, а по сім стрібував, чи дасть ся збіже розтирати.

Добре висушену кукурудзу кинув я в ступу і почав товчи з усеї сили. Та зерна тверді і круглаві розскакували ся за кождіським ударом. Щоби сему зарадити, вирізавав я широкий лист банану, пробив в самій середині дірку і через неї переложив товчок. Тепер вже зерна не могли розлітати ся, але коли по годині невпинної роботи вибрав я муку, розсміяв ся у голос: була чорна як сажа.

Треба якось і єї прочистити! вуголь, що правда, не отруя, та немила се річ їсти кашу чи хліб з такою чорною приправою. Мерщій забрав ся до вискребтування ножем звуглених стїн ступи і по трех днях вигладив єї здебільша. Сим разом дала кукурудза кашу доволі чисту, хоч ще в суміщі з мукою і отрубами. Усипав

я єї в горнець, зварив, помастив перетопленим козячим маслом і уплїтав з великим вдоволенем мов не знать які- то ласощі.

До жнив було ще кілька місяців часу — користуючись ним, загадав я вибрати ся на лови, щоби придбати мяса на зиму. Та поперед усього треба придумати спосіб, як і де его переховувати, бо насолюване не берегло достаточо від псованя.

Найкраще сушити на сонци, як се роблять Негри — але я не знав добре сего способу — на вудженю розумів ся прегарно, та знов не було в мене комина. Глядячи за пригожим місцем на вударню, найшов я доволі глибоку а майже прямовісну щілину в скелі, що стреміла над печерою — треба було іно заставити отвір з боку, щоби дим не розходив ся. І з сим справив ся хутко. З драбинки, повязаної з галузя, зробив рід руштованя, відтак заложив щілину деревляними поперечницями, а по сїм загородив гейби плотом. Опісля дібрав ся я до середини і закинув стїнку глиною, зоби зберегти єї від огню.

Убиті кози обдирав я зо скіри і краєв в тонесенькі пластинки: м'якїйші части мочив в соли, тоньші ішли в комин, як тільки обісхли на сонци. Мясо так приладжене подабало на сьвіже, а було скуснїйше від насолюваного. Перед варенем мочив я его ще звичайно в воді, щоби набрало сочности.

Та ось вже і жнива надходили. Одної днини справив ся я на хутір посмотріти, чи скоро можна брати ся до збіжа. Безпечний від заяців і кіз ішов я до моїх скарбів — коли се, хто опише мою розпуку! бачу з далеки хмару пташні, що піднімає ся з мого ячменю.

О, ви погані прожери! — закликав я сердито — чи то для вас я сїяв? чи так богато в мене того зерна, щоби ним ще й вас, дармоїди, годувати?

Птахи відлетіли, але, присївши недалеко на деревах, іно ждали, коли відїду, щоби знов могли повернути. Та я і не думав бути таким чемним, навпаки: насадив стрілу на лук і найблизший шкідник повалив ся неживий на землю. Але і се не відстрашило прочої громади; ледви відступив я кільканийцять кроків з поля, злетіла знов ціла ватага на ниву.

Убив я ще кілька тих злодіїв і для постраху других порозвішував на високих тичках кругом поля. І се справді помогло! ні один не зважив ся більше нападати моїх ланів, а навіть на все покинули ту часть острова. Колосе уже доспівало, за тиждень можна було починати жнива.

Поки-що повернув я домів, щоби покінчити з кукурудзою. Легка се була робота, бо шульки давали ся без труда ломати. Било доходило звиш 2 м. в гору, а кожде мало по кілька шульок а на одній шульці золотіло по верх 200 зернят. Зібрав я їх щасливо, але луцнене відложив на пізнійше, бо спішив ся тепер до ячменю.

Ой, потрудив ся я над жнивом, справді в поті чола потрудив! Не то що англійські рільники! Кождий з них вельможа проти мене — має серп і косу, а я ножиком мусів зжинати збіже, захапуючи нараз ледви по кілька стебелин. І хоч працював я без уговку,, ціла збірка стояла мене безмалъ ціліський тиждень часу.

Звіз я збіже домів, а коли вимолотив, мав всего на всего добрий корець. Майже в друге тільки з'їли мені тоті птахи. Щоби надолужити собі отсю шкоду, порішив я на рік засіяти три чверти збіжа, а поки що обходити ся без хліба, а вдоволяти кукурудзою.

Сеї було в мене подостатком. З вилущених шульок насипав я пять повних кошелів зерна, і ще полишило ся трохи до вжитку. Листе і кукурудзяне било а також і ячмінна солома принадобили ся на зимову корму для кіз.

Заки дощі наспіли, скопав я поле по кукурудзі, щоби на нїм в грудни засіяти ячмінь, бо бажав чим скорше попоїсти хліба, тим то задумував на рік два рази сіяти. Пора дощів наближала ся скорим ходом. Покінчивши збірку збіжа, покористував ся я ще гарними днями і приладив топлива на зиму.

Час летів мені стрілою, ані оглянув ся я, як наспіли треті роковини, розбитя нашого корабля. Відсвяткував я їх постом і молитвою як переднійші, а незабавки опісля заревів сердитий гураган, і, шаліючи без уговку кільканайцять годин, звістив початок зими, а з нею для мене дев'ятьтижневу скуку-муку.

ГЛАВА XXIX.

Виправа на західну часть острова. Чужа сторона. Острах. Утеча. Всілякі здогади. Понеханє газдівства. Розпука.

Коли покінчив я грудневу сійбу, задумав вибрати ся на довшу прогульку по острові. З тої ночі, в котрій непояснена луна так мене перестрашила, минуло вже півтора року, а за весь той час не виходив я нікуди, хиба до мого хутору. Безліч праці придержувала мене дома, а також — сказати правду — страх огорнув такий, що бояв ся я запускати в дальші сторони острова.

Забравши тепер, як звичайно, усе пригоже зі собою, справив ся я в дорогу, що йшла в противнім напрямі як досі. Передніщі мої походи обіймали іно всхідно - полудневий кінець острова, та північ і захід були ще мені зовсім чужі, — раз доконче треба розслідити усю країну вшир і здовж.

Перейшов я спорий шмат ліса, що окружав мою долину з замком, і дібрав ся на чисту площу. Ланц невисоких горбків сірів по єї кінець. Вдрапав ся я на найвисший шпиль, що гей-би рогом заходив у море. У его підніжка котила ся доволі глибока річка і ту саме впливала в океан. Приплив моря збільшав єї глубинь і творив немов залив — прийшло ся одначе підождати, аж вода спаде, щоби перейти на другий бік. Поки-що сів я на березі і призирав ся рибкам, що пліли в гору ріки, а по відпливі моря у низ повертали. Прегарне се було місце до ловлі, тим то і порішив я зайти сюди колись з сіттю і стрібувати рибарити.

Коли вода трохи спала, скинув я одежу, скрутив в клунок, помістив на голові і пустив ся в брід. Небавом станув щасливо на березі і одягнувши ся, рушив дальше.

Околиця сих сторін була неврожайна, місцями гориста, деінде знов скалиста. Між тим стало вже смеркати, бо сонце перед хвилюною запало в море; прийшло ся глядіти нічлігу як звичайно на найблизшім дереві. Подибав я доволі догідне ложе між двома розлогими гиялками і там заснув внедовзі, здоровим, кріпким сном.

Прокинув ся скоро съвіт жвавий і веселий, попоїв дещо і пустив у дальшу дорогу. Опівдні вдало ся мені устрілити якогось великого птаха з семейства тетерюків, котрий упечений мав дуже скусне мясо. Кілька пригорщ води, а на закуску золотий ананас

довершили мій обід. Найгірше горячо продрімав я, а відтак вперед! Не вільно тобі, пане Робінзоне, спочивати, доки не зміриш усього свого царства і не дійдеш до камінного горбка, що накопив ти его перед двома роками у послідній прогульці.

Під вечер вийшов я на простору долину під лісом, з котрого щойно вибрав ся: була она сям і там заросла травою, але над самим берегом простягнув ся шмат землі, вкритий дрібним, вохким піском. Здалеки добачив я гніздо черепахи, а що голод став уже доскулювати, порішив я тамки шукати поживи.

Спішу вперед жвавим ходом, коли се нараз подибую на піску... витиснений слід чоловічої ноги. Чи думаєте може, що по трех літах самоти врадував ся я отсим доказом людского житя на острові? Де там! навпаки — несамовитий острах огорнув мою душу. Знав я, що на островах Караїбського моря живуть дикі людоїди. Мов громом прибитий станув і споглядав я на сей зловищий слід і дрожав з тривоги і обзирава ся довкола, чи не побачу де у куцах громади лютих дикунів. Але могильна тиша царила довкола. Зібравши на відвагу, поповз я обережно на недалекий горбок, відкуди можна було займити оком далекий простір. Та і тут не доглянув я нічого. Бігцем пустив ся знов над море і шукав за новими слідами, але не подибав їх більше.

Мушу ще раз обзирнути той слід — шепотів я до себе нишком — може се іно гра моєї уяви або таки моя власна нога, і я лиш тривожу ся даром. — І побіг знов на те саме місце — та ні! відтиск як найточніший! пята, підшов, кождіський палець в пісок врзаний, — а я прецінь маю чоботи з козячої шкіри. Милій Боже! від чого сей слід? не в силі я сеї загадки розвязати.

І ось несамовита, непоборима тривога огорнула нараз усе мое ество, затрусив ся я на цілім тілі і як божевільний почав з усіх сил тікати. Кожде дерево, кождіський куц приймав в моїх очех стать людску, найлекший шорох трівожив мене несказано; розвага, зимна кров, спокій покинули мене у сю хвилю, не знав я де і куда біжу. Що зі мною тоді діяло ся, сего ні розповісти, ні описати — гнав як шалений, потикав ся і вдаряв раз-по-раз. Наконєць утомлений до крайности, пав я на землю в гушавині і тут провів ніч серед мук і здогадів.

Ледви сон стулив мої вії, коли се знов прокинув ся я зі страху, щоби дикуни не заскочили мене нечаяно. Усякі суперечні страшні гадки прошибали мою голову. Згадав я торічну луну:

нічо другого, тільки Караїби мусіли зажегти тоді сухі трави*). Се наглядно! Сама пожежа не счинила ся без причини, а як уже я згадував, царила у той час як найкрасша погода, отже і перунів не було.

Другої днини о півдні був я вже дома. Мерщій кинув ся на постіль і не думаючи про їду, хоч від вчорашнього обіду крім води нічого не кушав. Тривога відбирала охоту до всього, найчудачнійші гадки палили голову.

Се прямо неімовірно! мешкати три роки на острові і не доглянути его жителів. Ні! Ні! я кріпко пересьвідчений, що крім мене ніхто другий не живе тутечки. Але хто-ж се полишив слід ноги на піску? як дістав ся він на остров без судна? чому я его не бачив? Слід сей прецінь не мрія, не сонний привид, я видів его, доторкав вчера руками. А може тих дикунів загнала буря з тої далекої землі, яку доглянув я раз перед двома роками зі шпиля найвисшої гори? А може, причаливши до неврожайної части острова, закинули думку про поселене?

Коли-б так прибули в більшій громаді і мене случайно стрітили, тоді где мене неминуча смерть: убють і з'їдять. А хоч і зможу загоді заховати ся в якім кутку, так знищать безсумнівно мою оселю, повбивають кози, понівечать поля.

Такі гадки мучили нестерпно мою душу. Три дні не посьмів я вийти з печери, бояв ся навіть видоїти кози, хоч треба було се зробити, бо бідні звірята могли втратити молоко.

Справивши ся з тим ділом, зібрав я на відвагу і побіг на ту високу гору пересьвідчити ся, чи не побачу часом якого судна близь острова. Але надія чи острах — бо годі почування мої назвати — не оправдували ся. Площа моря сияла у сонци мов гладке зеркало, найменьшого човника ні сліду. Трохи спокійніший повернув я домів.

Небавом якось вибрав ся я на свій хутір. Взяв нову спису, лук і повний сагайдак стріл. — Та що pomoже мені те все проти череди диких Караїбів, безперечно ліпше від мене уоружених! подумав я. А все таки поборов тривогу і ввійшов в ліс, роззираючи ся обережно довкола.

*) В горячих краях буйні і високі трави висихають у літі, і найменьша іскорка перемінляє їх в одно пламенне море. В американських степах підпалюють трави нарочком, щоб справити землю.

В долині найшов я усе, як передше: ячмінь ріс прегарно і заповідав добрий полон!

Ах! що мені з него! закликав я в розпущі — коли не знаю, чи буду его поживати. Скорше чи пізнійше ватага диких Караїбів може наїхати мій остров і знівечити усю мою працю. О ні! не повернуть уже щасливі хвилі давної свободи і безжурности, ніколи не бути вже мені щасливим, ніколи! ніколи!

Замість вертати домів пішов я наново оглянути той зловіщий слід чоловічої ноги. Думав, може в сумерках не розібрав его добре — і таки все щось тягне людину розсліди у сотний раз своє нещасте, немов то в роздираню залюбки власної душі находить відрату і потіху.

Місце те лежало доволі далеко, цілий день проминув, заки я тамки дібрав ся. Сонце вже почало западати, коли станув у ціли. Задля сумерків прийшло ся відложити розсліди до завтра, а покищо глядіти за нічлігом.

Та де тут спати? ану-ж надпливуть дикуни і доглянуть мене! Стривожений такими думками помчав я стрілою на недалекий горбок — але на мори пусто — глухо.

Успокоений вишукав я дерево, вдрапав ся високо, прикріпив поясом до гиялки і заснув.

Прокинув ся ранним ранком і як-стій побіг над беріг шукати страшного сліду. Подибавав я его незабаром. Був він много більший від моєї стопи і очевидно приналежав до чоловіка, що ніколи не носив чобіт — отже до якогось Караїба.

Дрож тривоги стрясла моїм тілом, не знав я зразу, що діяти, жах відбирав мені розвагу, а суперечні дикі гадки прошибали голову. В першій приступі розпуки хотів я розвалити мур довкола печери, знищити ціле житло, стайню і палатку на хуторі, спалити огорожу і засів, розігнати кози, бо думав, що коли затру усі сліди мого проживаня на острові, буду тоді аж безпечний, і дикуни мене не доглянуть.

Не було що діяти! озирнув ся я кругом і побачив за лісом споміж дерев остру кінчату скелю, що сторчала майже при самій печері. — Се буде моя вартівня! подумав я — з неї усе догляну, що діє ся в огтім місци. Стежачи оком за тою скелею, дібрав ся я в півтори години до замку, але ся обставина місто мене розважити, затривожила ще дужче, бо запримітив я, що дикі причалили до берега зовсім близько моєї оселі і лиш Провидіне встере-

гло мене перед ними. Мучений усякими здогадами, хоч і втомлений, не годен був я заснути.

Другої днини прокинув ся вже много спокійнійший. Прийшло мені до голови, що остров такий плодючий і великий, а положений — на мою думку — недалеко від суші, не може бути чужий сусіднім жителям. Хто зна' чи за три роки, від коли тут проживаю, нераз вже буря не загнала диких на мій остров — та знать не припав їм до вподоби, бо инакше давно вже построїли би на нїм свої оселі.

Чув я колись від моряків, котрі бували в сих сторонах, що Караїби не мають вітрил, а кермують свої човна веслами, користуючись припливом і відпливом моря. Наглядна річ, що загнані філею на остров, не зважать ся на нїм нічліжити, щоби не втратити догідної пори відпливу. Одного тільки бояв ся я, а іменно нечаяного нападу дикунів.

При оебрежности можна би й сего устеречись а наколи більша ватага висадить ся на беріг, можу скрити ся в якій печері і там переждати, поки не відчалять.

З соромом приходить ся сказати, що страх, тривога і журба так заволоділи мною, що зовсім позабув я шукати відради в молитві, котра передше усе мене кріпила в таких хвилях. Сум і пригноблене такою мракою сповили душу, що і не згадав я на слова:

— Взивай мене у дні тривоги, а споможу Тебе, і хвалити-меш імя моє во віки.

А прецінь, коли-б послухав я був того голосу і в своїх турботах прибіг до Господа і Єму найліпшому Вітцеві віддав ся з усіми моїми смутками, то безперечно набрав би серця і, скріплений довірем в Господа на небесах, поборов тривогу і сумніви, які так важко давили мою душу.

ГЛАВА ХХХ.

**Штучний гай. Обильне жниво. Четверті роковини. Молитва.
Печу хліб. Сито. Зима. Прогулька по острові. Привід.
Новий захист.**

Коли очунав трохи з першого остраху, став я думати, як-би сильнійше укріпити моє житло. Зразу найдужче турбувало мене те, що перебив скелю наскрізь — та згодом по розвазі показало ся, що другий сей вихід міг стати мені навіть дуже пригодижним. На случай, коли дикуни оточать замок і переступлять мур з переду, що вдіяв би я без другого вихода — а так оставала бодай надія утечи в ліс, де все таки можна було найти захист.

Поперед усього загадав я засадити значний простор довкола печери густим гайком. На ту ціль нарізав безліч віток з якогось дерева, подабаючого на вербу, але садив їх не правильними рядками, а нарочком всуміш, щоби цілість виглядала на природну, відвічну гущу. Робота ся потривала безмалъ два місяці. Денно засаджував я поверх 100 віток і таким чином утворив непроходиму гущавину. Крім того підніс я ще і мур на метр в гору, полишаючи в нім іно діри до пусканя стріл на случай нападу дикунів.

Серед тої праці позабув я на вік про збіже і доперва раз якось на прогульці завважав, що колосе ячменю починає вже силати ся, і крайній час приступити до жнив. В три тижні був я готов і сим разом зібрав так гарний полон, що зложив два величезні стіжки снопів.

Такої скількості збіжа ніяк було в руках лущити, прийшло ся робити тік і молотити. Вибрав я пригоже місце біля печери, виложив его грубо глиною, насипав зверху каміньчиків і піску, а відтак утоптав усе як слід. В кілька день висхло оно до сонця і ствердло, і можна було начати молотьбу.

Коли покінчив я сю роботу, одержав по моім обчисленю щось 7 кірців ячменю — як-раз достаточний припас на зиму. Небавом по сім спали маєві дощі і так чудово скропили мій молодий гайок, що деревця зазеленіли прегарною зеленію і майже всі з малим виїмком прийняли ся.

Але серед отсих заходів позабув я на нову сійбу, і так прийшло ся відложити єї знов аж на рік, бо пригожа пора вже минула.

По жнивах і молотьбі збіжа взяв ся я наново садити дерева, бо гайок не був ще на мою думку — доволі густий. Трудив ся я над сим аж геть у пізну осінь і через те не встиг приладити мяса і товщу на зиму. Збирати дерево на топливо також вже було за пізно, і тим то лиш небогацько вдало ся мені его запасти.

Так то, коли тривога огорне чоловіка, а він не з'уміє в пору єї побороти, усі діла ідуть мов на перекир: нічого не робить ся по обдуманому плянови, і згодом зчинить ся з того такий заколот, що ради єму ніяк вже дати. Мені самому прийшло ся сего зажити і то зі шкодою власною, бо не придбавши припасів на зиму, бідував я гірко, иноді по цілих тижнях живив ся тільки кукурудзяною лемішкою і козячим молоком.

Наспіли четверті роковини мого загощеня на острів, се-б то день 23. вересня 1663. р. В сім дни постив я як звичайно і пересидів у моїй сьвятини. Ніхто й не повірить, що за ціле літо не був я там ні разу. Увесь занятий думкою, як би захистити ся перед ворогом, навіть у неділі і сьвята працював я над укріпленем моєї оселі, а позабув, що Бог одиноке моє прибіжище і сильнійше забороло від усіх земних кріпостей.

О! з яким жалем пав я тепер навколішки, слезами поливав землю і жалував за свою байдужність і кляв ся поправити. Саме в сій хвилі сніп ясных лучів прoder грубі занавіси хмар і озарив мою голову. Се взяв я за добре віщоване і повний віри і потіхи підняв ся з землі. — О! Предобрий Господи! так отже ласка Твоя все наді мною, хоч я, невдячний негідник, позабув віддати Тобі приналежну честь. Ах! ті лучі сонця, наглядний доказ Твоєї доброти, скріпили мою душу бодростию і довірем і прогнали з неї тривогу і всякий сумнів. З нинішнім днем Тобі, всемогучий, віддаю я всі свої терпіння і підчиняю ся безусловно Твоім засудам. Хай буде зі мною, що прикажеш — я все однаково хвалити-му Твоє ім'я, хочби і найгірші злидні дожидали мене в будучности.

З радостию і спокоєм в душі повернув я домів. Мої цілорічні побоювання видали ся мені тепер прямо безглуздими, тим більше що з остраху перед Караїбами позабув я приладити припаси на зиму.

Завили вітри і метелиці, полили дощі, ріки виступили з берегів. Прикра пора хоч з одної сторони берегла мене від нападу диких, так з другої минала дуже поволи. Не було чим сьвітити дов-

гими вечерами, не придбав я в осени ні прутя на кошелі, ні струн до зшивання шкір.

Одежа аж просила ся до направи, а і нової дуже а дуже не ставало. Материял був, але з чого крутити нитки? Найбільше доскулював мені брак мяса. Про пашу для кіз не потребував я журити ся, солома ячмінна і кукурудзянка статчили на цілу зиму.

Та ось згадав я, що можу убити на печеню одно козеня, котрих вже було в мене 18 штук. І справді вибрав я одно з товстійших, заніс осторонь і убив стрілою, бо різати не мав серця. Справив відтак его старанно, відложив кишки на струни до шитя, з лопатки зварив прегарного росолу з кукурудзяною лемішкою, а чвертка лишила ся на печеню. Злишно і казати, як уплітав я обід по тільки днях нужденного прокормлюваня.

По сім прийшла черга на хліб. Повні коші ячменю стояли нетикані, бо в дни тревоги і се вилетіло мені з голови. Тепер насипав я збіжа у ступу і став бити товчком, а коли добре розтерло ся ,пересипав грубу муку у глиняний посуд. Таким робом за пів дня приладив я стільки, що можна було брати ся за печиво.

Ба! та як, мій ти мудрагелю? а де печ? де дріжджі? а ячміль такий остистий, що не знать який з него буде хліб!

Вишукав я між старими лахами хустину з грубого мусліну, виправ і висушив. Відтак здер кусок твердого лика і зробив з него широкий обруч на котрім розіпнув платок. Так мав я сито, але що було трохи за густе, більша часть збіжя оставала на нім. Прийшло ся в друге сипати зерно до ступи і товчи з усіх сил, аж піт каплями спливав на чоло; та кінець кінцем витривалостию поборов я таки усї перепони.

Опісля викопав в землі яму на 5 м. широку і глибоку — дно і боки виложив плоскими камінями. Цілісенькі три дні стояла мене та робота, аж четвертого можна можна було розвести огонь у ямі. Заки він вигорів, замісив я муку водою, додав соли і поробив з тіста паланиці. Відтак вигорнув вуголь і попіл, уложив тісто на розжаренім камінію і ждав, що з сего вийде.

За дві години паланиці спекли ся, видобув я їх з ями і витер з попелу. Правда, мало подабали они на справжний хліб, тяжкі були і тверді і не смакували би певно ні одному вибагливому Европейцеві, але я — що вже чотири роки не мав хліба в устах —

теребив їх немов-то незнатъ які присмаки. Кусок печеної козини і чарка води доповнили мій засланничий пир.

Хоч пора року була вельми вітриста, все таки трівожила мене ще думка про напад Караїбів. Кілько раз сонце продерло занавіси хмар, і настала на часочок погода, вибігав я на мою вартивню і глядів за людьми — але море було заєдно пусте і розбурхане, нічо не оправдувало моїх побоювань.

Рік минув вже з того часу, як подибав я слід людської стопи; перші страшні вражіння проминули... і з весною забрав ся я справляти рілю так безжурно, неначе диких і на сьвітї не було.

Раз якось, ідучи з хутора, доглянув я в скалистім провалї гарні ананаси. Завернув з дороги, щоби їх нарвати. Коли у підніжа стрімкої гори відгинав я гиля, узрів нечаяно поза розлогим кущем чорну заглибину в скелї.

На силу дїбрав ся я крізь гущу і, наклонивши ся, вїповзнув у низький отвір печери. Та хто опише мій острах, коли се нараз у темряві засьвітила переді мною пара зелених огнем лискучих очий. Живо подав ся я в зад і доперва на свободї очунав трохи з першого переполоху. Чи се ягуар*) чи оцельот**), зьвірі так люті і дикі як тигр або левпард? Чудно, вже півпята року живу на острові, а досї ще не подибав ніяких хижаків. Наколи справді тут виводять ся, чи оставили би мене і мої кози в спокою? Треба мати трохи більш розваги і сьміливости і не страхати ся зза чо гонебудь, як дитина.

Скартавши так сам себе, наломав я сухого гиля, викресав огню і увійшов зі сьвітлом в печеру. Та ледви поступив ся кілька кроків в перед, як ось зимний піт укрив менї чоло, а волосе горі дубом стануло. З кутка темряви пронесли ся ніби людські стони, відтак немов-то шепїт чи зойки, страшні, проймаючі.

А таки переміг я себе; згадавши що Бог усюди і Єго сьвяте Провидїне береже мене на кождім кроці, посунув ся я в трете у нуτρο печери. І ось на сором менї та мара чи потвора, котра стїльки страху завдала, було нічо друге як старий козлюк, що прийшов тутки здихати. Намагав ся я поставити єго на ноги і вивести на воздух, але він, либонь знеможений, валив ся кождий

*) Ягуар (*felis onca*) живе в полудневїй Америці, трохи менший від тигра, неревнєшає лютостю усі дикі зьвірі нового сьвіта.

**) Оцельот (*felis pardalis*) далеко менший від ягуара, гарними плямами вкритий. Приналежить також до семейства котів.

раз на землю. Тим то і полишив я его смерти, і сам став роззирати ся по печері. Була она 7 м. широка, 11 м. глибока, а 3 м. заввишки. Не мала ніякого примітного виду, ні то кругла, ні гранчата, закручувала в право, знижуючи ся поступенно. В однім куті побачив я заглибину так низьку, що хиба на руках лиш можна було туди просунути ся. Поки-що порішив я аж завтра усе краще розсмотріти, бо нині на потемки бояв ся дальше запускати.

Другої днини повернув я в печеру зі свічками, які усукав був з лою. Старий козлюк вже не жив; вирізав я з него товщ, а стерво закопав в землю, щоби не занечищувало воздуха. Отвір в заглибині скелі простягав ся на кілька метрів, а відтак ширшав нараз в прегарну печеру. Безліч лискучих хрусталів вкривало єї стіни і стелю, а сотні іскорок ломали ся від світла в каміню мов в діамантах.

Не знав я мінералогії, то і годі було мені назвати рід копалин, що складали нутрс печери. Дно єї, сухе і встелене дрібним кременем, не вказувало ніде ні сліду вохкості, ні їдовитих гадюк — а воздух дишав милою свіжістю, хоч продуву в печері не було.

Вузкий прохід і темрява, що сповивала усе кругом, зменьшали по трохи чарівну красу місця, але для мене саме та обставина була вельми пригожа. Мав я ось прегарний захист, де на случай напасти Караїбів найду безпечно приміщене. Порішив я отже заховати тутечки усї вартівнійші предмети, без котрих дома можу обійти ся.

Безпроволочно знїс я в печеру часть солоного мяса, бо краще давало ся в ній переховати чим в пивниці, відтак увесь припас товщу, більшу часть ячменю і кукурудзи і трохи соли і сира. Накопичив я також сухого хворосту, щоби як випадє довше в темряві проживати не виходити за ним у ліс. І в воду придумав я заосмотрити сей заховок. Від потока, що плыв недалеко печери, провів я доволі глибокий ровець аж ген під скелю, вкрив его зверху прутем, а се приложив ще для непознаки дерниною. По оба боки провода засадив я рід вербини, що вже цілком закривала ровець своїми вітками.

Тепер був я певний, що хоч дикі і вислідять мій замок і завоюють ся мене спіймати, не спроможні вистежити сеї криївки — а як і відкриють, не посьміють либонь запусити ся крізь вузкий прохід, де легко прийде ся мені всїх до ноги вистріляти.

ГЛАВА XXXI.

**Ненадійна буря. Вистріл з пушки. Корабель. Ніч на вартівни.
Даю про себе звістку. Виправа на судно. Похорон
потоплеників. Пес. Великанські скарби. Да-
раба. Щасливий поворот.**

Не стану торочити в друге про жнива, полон, припаси на зиму, ні про п'яті роковини мого проживання на острові, усе те ішло незмінним ходом, як передше. За два слідуєчі роки нічого примітнішого не скоїло ся в моїм житю, а хоч гірко було мені проводити найкращий молодий свій вік у самоті, вже-ж таки мирив ся я з моєю судьбою, а будучність здав на Бога.

За той час лісок довкола печери розріс ся незвичайно гарно, лїяни засїяні вітрами посплітали ся довкола кущів в таку непроходиму гушавину, що крім крутої стежини, про котру я іно знав, не спосіб було без сокири промостити собі крізь них дорогу. Так був я знаменито захищений від нападу диких, не згадуючи вже про хрустальну печеру, де в крайнім случаю міг я також найти захорону.

Та ось небавом склала ся незвичайно важна подія.

Вночі з дня 30. на 31. липня 1667. р. серед найгарнійшої пори зняла ся нечаяно сердита буря. Лискавки раз по раз розсвічували небо, громи не вгавали. Цілий день і ніч гуділа гроза без уговку. Прийшло мені до голови, що без сумніву слідує по сїм трясене землі і з остраху, щоби не погинути під звалищами печери, перенїс ся я у стайню поміж кози, котрі також налякані горнули ся до мене. З півночі дощ надстав, тільки вітер лютив ся дальше зі сказженою сердитостію.

Задля проймаючого реву бурі не годен був я цілу ніч заснути, коли ось нараз почув гук, подабаючий на вистріл з пушки. Як стій схопив ся на рівні ноги: не був се перун, бо лоскіт прорвав ся митю. Чи то підземний гуркіт, вістун трясеня землі, чи може, о Господи! вистріл корабельний?

Суперечні чувства прошибли усе моє єство. Мерщій вискочив я зі стайні і, не зважаючи на темряву і вітер, вдер ся з тьохаючим серцем на шпиль моєї вартівні і поглянув на море. Ле-дві вспів станути на горбку, як ось червоне сьвітло пронизало пїтьму і вдруге залунав гук по прибережних скелях.

Ясно бачив я тепер блеск на мори, недалеко того місця, де наш корабель потонув. Не було сумніву: се моряки кликали ратунку.

Корабель! Корабель!

Милий Боже! по семи літах самоти корабель так близько. Та хоч зворушений до глибини душі, не втратив я таки духа і порішив нещасним морякам якнебудь помочи. До корабля плисти мені не спосіб, зате можна їм дати вістку про острів, розжегаючи 'огонь. Вправді вітер дув скажено, а все таки вдало ся мені кінець кінцем розвести полумя. З печери приніс я цілий оберемок сухого хворосту і кинув на огнище. Либонь помітили его корабельники, бо знову кілька вистрілів залунало раз по раз від моря. Цілу ніч провів я на вартівни, докладаючи дров. Ще два-три вистріли і відтак усе замовкло.

Засвітав ранок ясний, погідний, вітер приляг, усе стихло. А я невпинно поглядав на море, відкіля в ночі гремів голос пушок. Далеко на океані сірів якийсь чорний, неозначений предмет — чи се корабель, чи іно туловище его? Кілька годин тягом глядів я в ту сторону, але предмет не ворушив ся — мабуть осів на міліні або на підводних скелях, а може стояв на якорі.

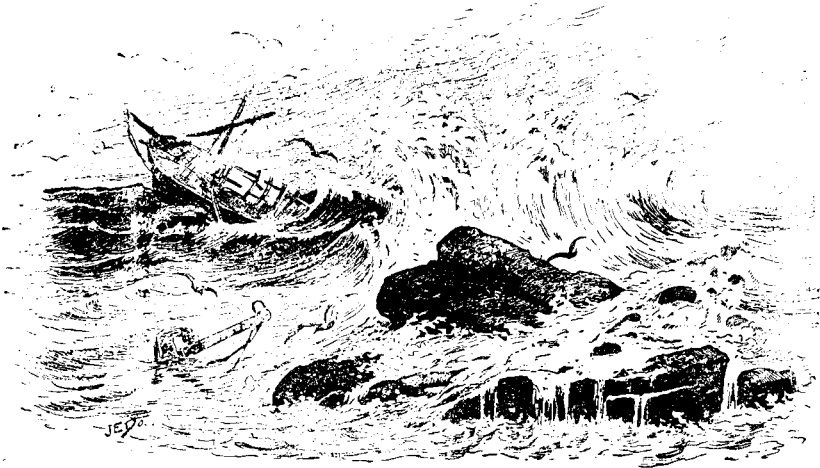
Коли вже зовсім розвидніло, узяв я лук, стріли і спису і помчав ся бігцем до полудневого рога, споза котрого слідне було судно. Станувши на березі, побачив я дійсно туловище розбитого корабля — знать вчорашний вітер загнав его на скелі майже у тім самім місци, де перед роками опинив ся наш корабель. І сей на тих самих нещасних рафах покінчив.

Судно отсе навело мене на всілякі здогади, бо на помості ні живої душі не було видно. Мабуть, моряки, хоч і бачили мій огонь на шпилью, не спромоглись серед темряви і скель причалити до берега, а натрапивши на сильнійший гон води, попали на повне море. В такім случаю погибель їх була неминуча і безсумнівно море поглотило їх човна так, як перед семи роками наші. Та може котрий з моряків вратував ся на острів і блудить і шукає захисту. О! яким радісним серцем поділю я з ним мое добро! Але могло і таке скласти ся, що другий який корабель почув тривожні вистріли потапаючих, підплив під судно і забрав їх на свій поміст. Одного був я певний, що на сім кораблі нема вже нікого.

Якнебудь оно скоїло ся з его осадою, бідні ті люди вартали

пожалованя. О як-же вдячним повинен я бути Всемогучому, що він так чудово, мене виратував, коли ось з обох розбитих кораблів ні одна людина не остала при життю. Годі і розповісти, які чувства ворушили мною на вид потапаючого судна!

За весь час мого проживаня на острові ще ніколи так важко не відчував я туги, як ось в сій хвилі — здавало ся, що довше так жити в самоті не годен, не видержу. Налітають иноді на людину чудні якісь-то мрії — давно позабуті бажаня прокидують ся по закутинах душі, найменший, на вид дрібний предмет розпалює думку, і здає ся на той час, що не спосіб жити без того, за чим так горячо рветь ся серце. Чи Бог хоче, щоби я жив тутечки сам

Робінзон побачив туловище розбитого корабля.

один аж до смерти, тільки сам один! кликав я в одно і ломав руки в розпуці і закусував губи до крови.

Нараз прийшло мені на гадку доплести яким чином до корабля. Так зможу не лишень вратувати кого з осади, як находить ся ще на судні, але і привезти собі з него сила предметів для мене вельми придатних. Немов сам Бог піддав мені сю прегарну думку, і заволоділа мною така горяча жадоба дістати ся на корабель, що порішив вдоволити єї безпроволочно.

Було се саме з полудня — море так далеко відплило від берега, що спорий кусок перейшов я в брід, а коли вже втратив ґрунт під ногами, пустив ся плисти і небавки був під кораблем.

Двічі окружив его довкола, та ніде не подибавав нічого такого, за що можна би захопити і на поміст вдрапати ся. Аж ось доглянув я кінець линви, котрої спершу не бачив. Висіла так низько з переду корабля над водою, що легко зачіпив я за неї руками і поліз горі мов по драбині. Аж скрикнув з радости, коли опинив ся на кораблі. Було се гарне судно купецьке о двох щоглах, котрі лежали тепер сторощені. Будова вказувала на корабель португальський. Вержений на піскову лаву, перекинувся так сильно вперед, що штаба*) ледви два метри сторчала з води, а руфа**) звиш 4 м. підняла ся в гору.

Серце вдаряло в мені мов молотом, трохи не цілував я стін корабельних, так дорогими були они мені через те іно, що з Європи приплили, що Європейці їх складали. Ах! але на жаль тих Європейців на помості не було — либонь поглотило їх море, як колись наших. І ся гадка сіпала мою душу несказаним болем.

Від вчорашнього вечера увесь зайнятий кораблем, і не подумав я про їду, аж тепер став голод доскулювати і я таки місто шукати людей побіг перш всього до складів поживи. Який прегарний вид! Тут бочки сухарів, там солонина, шинки, дальше — кава, какао, цукор, мука, суш, риж, саго, масло, сир повила, горох, усяке коріне — в иньшій переділі: вино, горівка, рум оцет, риби, оселедці, вуджений лосос, — побіч: жито пшениця, ячмінь.

Милий Боже! Чого там не було!

Оголомшений видом усіх тих ласощів, котрих сім літ вже не кушав, присів я на лавці і зразу немов позабув на їду, та по часови став жолудок таки домагати ся свого. Кусок сухара і спорий шмат шинки враз з чаркою вина пішли в горло, як у пропасть. Покріпивши сили прегарною закускою, з'їв я ще трохи голяндского сира, а відтак справив ся на дальші обзорини.

Перше, що стрінув по дорозі, були два утоплені матроси, котрі знать п'яні упали на спід корабля, де вже доволі води набрало ся. Не тяжко було відгадати причину їх смерти, бо лежали передом тіла в воді, тверезі могли вратувати ся.

Заки пічнеш грабежу, сказав я сам до себе, треба вперед сповнити християнську заповідь і поховати отсих нещасних. Сповинув я їх в полотно з вітрил, оперезав ужевкою, прикріпив

*) Штаба зове ся перед, руфа — зад корабля.

до ніг куді арматні і спустив в море. Опісля клякнув на помості і змовив "Отче наш" за душу бідних потопленників.

Тепер глядїм що нам може принадобити ся!

— А чи є в тебе право забирати чуже добро — почув я голос совісти.

Очевидно що є — відказав я сам собі — та-ж море і так розібе при першій грозі судно. Вже краще, що я его заберу, ніж мають ті скарби потонути в морських хвилях.

Так до роботи! не гай даром часу, бо не знаєш, як довго ще сприяти-ме погода, треба нею поки-що покористуватись.

Поперед усього справив ся я до каюти капітана, та ледви торкнув двері, коли се почув відти жалібне скавуліне пса. О! найгарнійша музика не врадувала би мене так, як голос того вірного звір'яти. Відчиняю двері і ось великий, чорний псиско прискакує втішно до мене і ласить ся, покручуючи хвостом. Погладив я пса і кинув ему кусок сухара, котрий він став заїдати з великим вкусом.

Даром глядїв я за паперами і дневником корабельним — нічого не найшов, либонь ратуючи ся забрали їх зі собою. В каюті капітана висіла прегарна зброя: дві стрільби, пара пістолів, ніж, порошниця, торбина з кулями. Сей вид прямо очарував мене, бо від семи літ обходив ся я тільки нужденним луком. Схопив я пістолу, відчинив вікно і вистрілив, щоби нагадати собі гук і примінене оружа.

Го! го! панове Караїби! тепер вже я вас не бою ся, зась від мене, бо жартувати не знаю і при першій нагоді навчу вас розуму.

Відтак побіг я до місця, де корабельний тесля звик ховати свої причандали. О Боже! чого тут нема! сокири, пили молоти, гвізде, долота, кліщі. Які непомірні скарби!

— Але мій любий! — закликав я по часови — зваж іно, як станеш усе обзирати, то і ніч наспіє, налетить буря і ти як скупар зі скарбами підеш рекінам на поживу. Ну-же до праці! живо а розсудливо! Пригожих річий тут безліч але чей під паху їх не заховаєш і не попливеш з таким тягаром. Подумай, як усе те перевести на остров.

Хтось глядячи на усе з боку, взяв би мене за божевільного, бо тягом балакав я на голос сам зі собою, але радість так пере-

повняла мою душу, що мусів виговорити ся і хоч таким чином влекшити серцю.

Ні човна, ні шалюпи нема в мене, яким тут світом дати усе-му раду ?

Збудуй дарабу, — а обійдеш ся без човна!

Гарна гадка, тільки коби пригожий материял під рукою. — Суть двері, лави столи і безліч других деревляних знарядів, за чим тут роздумувати!

Митю кинув ся я до роботи, збив дві довгі лавки поперечною латою, відтак доложив ще й реї які найшов на складі і причіпив до сего кілька дощок. Але в борзі пізнав я свій нерозум: дараба стояла готова, та не під силу було мені рушити її з місця, про спускане на море нічого і казати. О ти бараняча голово! даром втратив ціліську годину — розбирай тепер усе, та-ж бачиш, що дарабу треба збивати на воді.

На щасте море було супокійне. Спустив я наперед дві лавки, звязані поперечними латами, а відтак другі кусні дерева. Опісла зліз сам по драбині шнуровій на той поміст, прибив великими цвяхами жердки, повкладав на них дошки і по двох годинах праці злаштував наконець доволі кріпку дарабу. Поки-що примотузив її до куска керми, щоби вода не забрала.

Дараба могла удержати мене і кілька сотнарів тягару, прийшло ся вибирати що найбільш пригожі річи. Передовсім узяв я топір, дві сокири, великий ніж, молот, пилу і скринку з гвіздем і сверлик — відтак дві рушниці з каюти капітана, ловецкий ніж дві шабляки, пістолі, бочівку пороху так на 25 кг., торбину куль, три голяндскі сири, мішок сухарів, кусок вудженини, солонину, трохи рижу, горох, котел і дві ринки. Більше годі було на оден раз забирати, бо дараба могла затонути. За мною скочив і пес весело побріхуючи.

Віззавши помочи Всевишнього, відчалив я від корабля, а що саме морський приплив гнав филі ід берегови, за короткий часок були ми на суші. До заходу сонця оставало ще кілька годин, та я не зважив ся вже у друге плисти до судна.

ГЛАВА XXXII.

Мій двір. Нова виправа на корабель. Біле. Всілякі знаряди. Шатро. Гроші. Сьвяте письмо. Добра ворожба. Пушка.

Що діяло ся зі мною за поворотом, годі розповісти. З тьох-каючим серцем приглядав ся я добутиим скарбам, брав кождісень ку річ у руки і не міг нарадувати ся, не міг повірити, що все те мені приналежить.

Ще тої самої днини переніс я усе в печеру та ось нова жура: де то примістити? де заховати? чи не краще зберегти усі річи перед Караїбами в хрустальній печері? Та за чим? чи-ж нема в мене доволі зброї на усіх ворогів!

Вечера після виправи відбула ся вельми торжественно. Як монарх, окружений численним двором, засів я на своїм кріслі. Го рохова зупа на вудженіні курила ся на столі, воздух заносив єї милою вонию. На рамени сіла мені папуга і заїдала куски цукру, які я їй подавав, — з одної сторони служив аміго*) (так прозвав я пса), з другої коза смикала мене за рукав, допрошуючись і собі їди.

Тисячі радощів мав я зі своїм двором: пес почав зразу бійку з козою, але згодом порозумів, що краще жити в мирі. Папуга верещала з зависти проймаючими голосами за кожним куском, який подавав я псови. Та вже по тижневи настав між моею службою цілковитий супокій, а хто глянув би з боку на мене і мої звїрята, не в силі був би здержати ся від сьміху.

В приливі радості обіймав і цілував я поперемінно то пса то козу. Серце чоловіка потребує доконче до чогось привязати ся і без сего жити не може. Передше мало зважав я на те, але нині під подихом першої потїхи по тільки літах самоти — душа моя в лучах радості топніла і розпливала ся. Слезі заснували очи, і я не міг перемогти себе, щоб не висказати своїх почувань хоч перед німими сотворіннями.

Ще заки уклад ся на супочинок, пав я навколїшки і горячо подякував Богу за все добро, яке так ненадїйно спало нині на мене.

*) *amigo* — по іспаньски: друг.

Ніч провів я вельми неспокійно, прокидував ся раз по раз і не міг діждати ся ранка. Наконець зійшло величаве сонце, погода заповідала ся прегарною, можна було безпечно пускати ся знов на корабель.

На морскім березі застав я дарабу, увязану до дерева. Користуючись відпливом моря, прибув я щасливо на судно. Сим разом узяв зі скрині пачку гвіздя і гаків, десятку сокир, дві кельні, великий сверлик, три топори, кілька гіблів і великий камінь до остреня желіза. Відтак перешукав я склад оружа і добув відти десять рушниць, кілька шаблук і спис, дві бочівки куль і бочівку пороху і кілька метрів льонту, себ-то мотузя, вивареного в розчині салітри, котрого вживають до запалюваня пушок. Мені міг він принадобити ся місто губки кресати огонь. По сім справив ся я до каюти капітана. Там в скринях і куфрах найшов річ несказаної для мене вартости, іменно біле.

Як-стій роздягнув ся я зі своєї чудацкої одежі, скочив в море викупавсь, а відтак прибрав в чисте шмате. Хто, як я, не носив єго сім літ, той зможе іно зрозуміти радість, якої я тепер зазнавав. Опісля вишукав я ще в скринях кілька десяток сорочок, простирала, гамак*), подушку, сінник, ковдру — зробив з усього клунок і спустив на дарабу. Кілька клубків мотузя і сотнар мила доповнили набору, з яким дібрав ся я щасливо на беріг.

Щоби ще в друге могли нині на корабель повернути не зносив я річий до дому, а полишив їх на березі, де розіпняв шатро з найбільшого вітрила. На обід з'їв кусок сухара і вуденини і, не спочиваючи — поплив знову ід кораблеви. Час був мені дуже вартівний, бо, коли-б зняв ся вітер, могло судно потонути.

З полудня станув я на помості. Тепер забрав усякого рода одіж і, не перебираючи єї, скидав що найшло ся під рукою, на дарабу. В корабельнім магазині подибав я великий кружок воску і бочівку олію.

Ось маю вже сьвітло на довгі зимові вечери! — закликав я втішно.

Взяв також кілька порожних пак і бочок, бо могли мені заступити кошелі, яких уживав я доси до переховуваня поживи та других річий.

*) гамак — висяче ліжко з мотузя або полотна.

Причालивши до берега, порішив я такої під шатром провести ніч, щоби рано не тратити дорогу з печери до моря.

Ніч була прегарна — зорі сияли ярко, а я під шатром простягався розкішно на матрацах. Вкритий ковдрою, з головою на подушці, раював мов який східний монарх.

Прокинувся, скоро сьвіт. Нині порішив я вплав дібрати ся до корабля, щоби зладити нову дарабу і тим чином придбати собі більше дерева. При першій набрав доволі вправи, а море зовсім спокійне ніраз не спиняло в роботі.

В тій ціли викинув я на воду дві великі бочки очевидно примотузені, щоби їх филі не забрали. Між них накидав лат і дощок і небавки дараба була готова. Сейчас передяг ся я в європейську одержу, бо в давній за горячо було працювати. Коли приглянув ся собі в зеркалі, чудного зазнав чувства. Вправді нераз вже видів я себе в потоці, та все радше случайно, чим нарочно. О! як змінили мене тих сім літ в самоті проведених! Давнійша краска лица, ніжна і молодеча, погрубіла, осмалена на сонци шкіра подабала на індійську, борода і вуси заросли усе обличчя, а довгий, нестрижений волос спадав кругом на плечі!

О мій Робінзон! як-же ти, сарако, постарів ся! родичі і не впізнали би тебе нині. З молодого хлопця став ти зрілим мущиною, а турботи, грижа і тверді житеві обставини чимало склали ся на се.

Пожаливши ся так сам перед собою, повернув я до праці; вже надходив час приливу і треба було ним мерщій покористуватись. Навантажена дараба поглиблюяла ся доволі сильно, бо кілька кружків олова, які забрав я ураз з машинкою до виливання куль, прибійшили єї вагу.

Сьмішно стало самому, коли глянув я на величезні припаси оружа і амуніції, що їх віз на дарабі. Немов-то задумав вести війну з цілим караїбским племенем! Такого боя мав я все ще перед дикунами.

В полудне справив ся я у друге. В наслідок бурі корабель сильно знать був ушкоджений, бо много товарів лежало вже попованих. В складі було кілька великих бочок вина, але так тяжких, що і з місця годі їх ворохнути. Впрочім не дуже я і дбав за трунки, взяв іно малу бочівочку вина, щоби мав чим поратувати ся на случай хобоби.

Між другими річами подибав я лопатку від вугля, щипці,

кілька желізних штаб і кільканайцять окованих лопат, котрі могли ся мені принадобити до управи рілі.

Вложив також на дарabu великий мідяний котел, машинку до чоколяди і новесенькі жорна, наконець желізнi крати і спорий припас всіякого рода вудок. Вже ладив ся я відпливати, коли се почув під помостом жалісний мявкіт. Збігаю долі і нахожду два зголодніли, марні коти. Кинув я їм кусок солонини, котру жадібно стали заїдати. Хоч зьвірята ті не були мені ні нащо придатні, забрав я і їх з милосердя, та відтак пожалував сего, бо розплодивши ся, робили мені опісля такі шкоди, що прийшло ся їх опісля вистріляти.

Ніч провів я знов під шатром, уоружений рушницею і пістолями. Пес лежав при моїх ногах, то й не було страху, щоби во рог нечаяно мене заскочив. Слїдуючого ранка дібрав ся я вплав до корабля і збудував нову дарabu. Крім других пригожих річий перевіз сим разом кілька слоїв смажених овочів, кільканайцять хустин до носа і на шию і великий корабельний годинник. Пересмотрюючи усе як найточнійше, подибав я під ліжком капітана тайний заховок, а в нім чималу квоту гроший.

Навіщо оно мені! — закликав я байдужно — вже сїм літ є в мене пригорща золота, а доси не мав з него ніякого хісна. — І вже хотів я полишити гроші на кораблі, як ось прийшла гадка, що може найде ся згодом їх властитель — і я узяв і скринку з грішми. Почислив: було 1934 почвірних золотих португалів*), 730 гвіней і 4.360 срібних іспанських пястрів**) — загалом ціла сума стояла півшеста тисяча фунтів штерлінгів, а важила звиш сотнара. На силу вивіндував я скринку зпід ліжка, але гроші мусів розпаювати, бо бояв ся відраз усі спустити на дарabu.

Одної річи мені лиш не ставало, іменно: обуви. Ледви з великою бідою зібрав я кілька пар черевиків матросів і то вже подертих. Панчіх за те найшов чималий припас, а крім того три добрі люнети.

В шафіці капітана подибав я знов кільканайцять складок паперу, пера і чорнило. Не чуючи ся з радощів, хопив сейчас за перо стрібувати, чи не позабув письма, але слези так обильно

*) португал, золотий гріш з XVI. і XVII. столітя, вартости 10 дукатів.

**) пястр — давний срібний іспанський гріш; тепер зовесь peso і має вартість — 1 доляра.

капали на папір, що залили вже перші стрічки. І знов пав я навколішки і подякував Богу за ту нову ласку.

Пересмотрюю дальше і бачу кілька книг в пергаміновім переплеті. Одна з книг товста звернула мою увагу — розкриваю і очам своїм не йму віри. Милий Боже! се-ж біблія, сьвяте письмо, за котрим стільки часу вже тужу, жерело потіхи і відради для самотнього, нещасного заточника. Розкриваю в друге, а перші стрічки на котрі паде мій зір, звучать:

І виведе тебе Господь твій з неволі твоєї і покаже свою ласку над тобою....

Слези не дали мені дальше читати, розридав ся як дитина. Довгу хвилю не міг втихомирити ся: сей перший стих сьвятої книги припадав як раз до мого положеня і вістив мені несказану радість.

Поборовши зворушення, забрав я біблію немов то найдорожший скарб і примістив її посеред дараби, щоби — не дай Боже пригоди! — сьвята книга в глибинах морських не потонула. Те саме вчинив я з папером і чорнилом.

Крім того найшов я ще три ножики, сверлик до корків, великий ніж іспанський, званий *machete*, котрий може принадобити ся і на ловах і до промошування дороги серед непроходимих лісових гущ. Забрав я і дві ручні городові пилки, закривлений ніж до витинання вовків*), ножиці до зриваня овочів на деревах, млинок до кави, велику желізну ложку до виливання куль, сита, ковало, кілька молотів, щипці, міх і ковальські пильники. Вирвав навіть дверцята з кухні і познимав бляхи, бо задумував виставити собі печ.

Наконець заосмотрив ся я ще в припас ножів, вилок і мисок. Мав, що правда, і свої, але складний виріб європейский таки надив мене більше, чим власні глиняні зліпища. В куфрі капітана подибав я кілька фунтів шроту і порошницю з прегарним порохом, з чого міг заключати, що мусів він бути не аби яким стрільцем.

В слідующих днях забрав я ще і перевіз: дві скрині цукру, кілька мішків кави, два пуделка розинків, бочку гарної муки, другу рижу, наконець усі сухарі і вуденину — вітрила мотузе і линви

*) Вовками зовуть ся неурожайні вітки, що виростають на дереві. Огородники схиляють їх, щоби не схиляли росту деревини.

невеличкий якор від шалюпи, щітки, штаби желіза, весь папір і моздїр. Повиймав я навіть вікна з каюти, взяв ланц, малий компас, зеркальце, ножички і голки, і все полотно, яке де іно міг роздобути. Витягнув зі стїн корабельних усе гвізде і гаки, забрав весь порох і олово — накінець перевіз і кількасот порожних флящин, хоч сам не знав ще, навіщо-б они стали мені пригожі.

Вже усе вартівнійше мав я на дарабі, коли ось глипнув на корабельну пушку, і враз прийшло на гадку перевезти одну домів. Придасть ся давати сигнали, наколи-б який корабель вказав ся на мори. Сила труду стояло мене спустити пушку на дарабу, яку нарочно повязав на сю ціль з грубих колод — на щасте прегарно послужила мені в сім вінда до втягання товарів. Много лєкше пішло з трема фальконетами*). Забрав я також лявети**) від усіх чотирьох штук, а крім сего кількадесять куль шестифунтових і кількасот фальконетових кульок.

ГЛАВА XXXIII.

Збережене добичі. Частокіл. Кухня і кузня. Домашне торжество. Будує човен і полишаю остров. Морсна струя. Небезпєка. Людский голос наводить на мене острах.

Причаливши щасливо до берега, порішив я не вертати вже на корабель, а перенести вперед усе в безпєчне місце, бо прийшло мені на думку, що наколи дикі з сусідної землі заходять иноді на остров, то тепер, приманені видом корабля, готові справити ся в ту сторону і заграбити мої скарби на березі. Впрочім на судні не було вже нічого вартівнішого, а ту може кождої хвилі зняти ся буря і знівечити мою працю, замочити порох, цукор, муку і сухарі.

Ся гадка дрожем переняла мене цілого, мерщій став я переносити річи до печери, але деякі були не під силу мені, бо на дарабу спускав я їх при помочи вінди. От і задумав я зладити візок, що пішло справді скоро. Ужив я до того лявет від фальконетів і за вісім днів поперетягав усе під окопи мого замку. Щоби не-

*) Фальконет — рід малої пушки, якої давнійше вживано.

**) лявета — підстава, на котрій спочиває і перевозить ся пушка.

чайно не заскочила мене буря, розіпняв я на березі шатро з великого корабельного вітрила. Обережність ся не була пустою, бо справді девятої ночі зняла ся хуртовина з дощем і перунами.

Не дрожав я за предмети, бо вже всі приміщені були в печері, але коли перун сторошив недалеко дерево, огорнула мене страшна тривога; згадав я, що ось під боком в мене закопаних безмаль 400 фунтів пороху — не дай Боже, ударить грім, то я з цілою оселею вилечу у воздуху. Навколішках на молитві провів я останки ночі, трепетав за кожною лискавкою і взивав ласки Всемогучого. Аж над раном буря утихла, заясніла чудова погода, а я все таки довго ще не міг очуняти з тривоги.

По сніданю взяв ся я переносити порох до хрустальної печери. Щоби не промок, насипав я его в порожні фляшки, а відтак в коши носив до мого скалистого складу. Собі полишив іно десять фунтів і сі закопав у фляшках в землю.

До печери заніс я також чимало других припасів і знярядів, щоби на случай нападу Караїбів і їх побіди, як прийде ся мені тікати, не втратити усіх скарбів.

Велику пушку вивіндував я при помочи линв і колісчат від фальконетів на вартівню, там її примістив на стовпах, а все накрив кришею з дощок. Пушку завернув пашекою до моря, щоби при вистрілі відгомон ішов в ту сторону.

Позаяк мав я тепер спорий припас амуніції і оружа, задумав я ще обвести свій замок палісадою*). Забрав сокиру і пилу і справив ся у ліс настигати дерева. На сю ціль вибирав я пні 30 цм. в промірі, надтинав їх з боку, а дальше різав пилкою, відтак по оба кінці застругував топором. Пальки ті 6 м. завдовжки клав я опісля по кілька на візок і перевозив домів. Та хоч працював невсипущо цілими днями крім съвят, доперва по шести тижнях приладив я двіста штук і міг починати палісадоване.

Викопавши рів 4 м. від муру, ставив я палі оден попри другий, обкидав каменем і присипав землею. Тим чином виріс густий частокіл 3 і пів м. заввишки. В відступах метрових поробив я в нім діри на рушниці, фальконети знову примістив на трех углах, бо цілий округ мав вид пятикутника, котрого підставу творила печера.

*) Палісадою або частоколом зовуть ся густо рядами вбивані палі, для здержаня ворогів в приступі під кріпость.

Так ось був я вже прегарно захищений від ворога, хочби сей навіть в переважаючій числі підступив під мій замок.

Позаяк небавки мала настати пора дощів, а я, зайнятий доси звоженем річий з корабля і палісадою не мав як думати про справлене рілі і засів, порішив я тепер при вільнім часі виставити собі кухню і кузню.

На цеглу треба було глини; легко прийшло ся її тепер копати при помочи лопати — а на форми вживав я скриночок, яких чимало забрав з корабля. Випаливши глину як слід, взяв ся я за роботу. В кілька день станула кухня в тім місці, де давнійше був комин до вудження мяса. Заосмотрив я її дверцятами і бляхою, а побіч вимурував огнище на кузню і приправив міх з боку. І кухня і кузня стояли під кришею з дощок.

Вартало видіти пана Робінзона, як, приперезаний фартухом, з вітрил варив обід. На кухні стояв горнець, а в нім росі з козини з галушками, замішеними на папужих яйцях з білої як сніг муки; побіч в ринці пишав ся пудінг з рижу з розинками, завязаний в серветі; на пательни смажила ся молода папуга, а на блясі пік ся зайчик у солонині.

Може хто рад знати, де навчив ся я кухарити. Ось як: замолоду був я вельми цікавий до всього і залюбки пересиджував цілими годинами иноді в пекарні. Тим то і затамив я з того часу багато дечого з куховарства, а потреба і досвід привчили решти.

Та ось розповім ще, зза чого в мене нині такий пишній обід, щоб не думали, що дірвав ся европейских ласощів і бенкетую, позабувши на завтра.

Є се день 16. вересня, роковини іменин дорогої мами. Тямлю, як торжественно сьвяткували ми їх усе дома за щасливих днів моєї молодости. Всі три: я і братя, прибрані в найгарнійшу одіж з китицями осінніх квіток в руках, спішили ми ранесенько з вітцем до матусі зложити їй наші желаня. Відтак ішли до церкви і там молили ся щиро за її здоровле і щасливе проживане. По прегарнім обіді, наколи погода сприяла, вибирали ся всі домашні на прогулку за місто. О які щасливі були се часи! а нині...

Згадавши минуле, порішив я і тепер на самоті цілий той памятний день відсьвяткувати. Рано побіг я до моєї сьвятині, прикрасив хрест цвїтами і молив ся довго зі слезами за матір, хоч не знав, чи жиє ще, чи може вже і вмерла. А тепер ось варив роз-

кішний обід і спивав найліпше вино за єї здоровле. Цілий мій двір, запрошений до пиру, споживав ураз зі мною усі скусні страви.

Позаяк давнійша бамбусова огорожа не захищала мене добре від осінніх злив, зладив я трівку стінку з дощок, в котру вставив два віконця, виняті з комнат корабельних, і двері з замком з каюти капітана. Тепер міг я запірати ся на ніч без остраху перед нечайним нападом диких.

Сама печера була прегарно заосмотрена: на ковбеньках лежали дошки, на них ліжко з постелию, побіч стіл сьвіжо зроблений з тертиць, на нім воскова сьвічка, коло стола крісла, над ліжком занавіси з вітрильного полотна. А коли у печи спалахнув огонь, а на двері і вікна запустив я опони, можна було раювати в сїм затишку і клити з бурі, що лютувала на дворі.

Коритарик відгородив я також стінкою, щоби не заходила задуха з кухні. Другий знову прохід укріпив так добре, що не спосіб було дібрати ся туди до печери.

Инколи лишень трівожила мене думка про трясене землі, але коли згадав я на Провидіне, поклав ся з усім на него, а з довірем і супокій повертав у душу.

Зимові дни проводив я в праці і сьвята і довгі вечери на читаню біблїї. Ах! та неоцінена книга стала моїм найліпшим товаришем і другом у самоті; з неї плив чистий здрій потіхи і відради для нещасного заточника.

З першими весняними лучами взяв ся я до справлення рілі. Сим разом злаштував собі ніби плуг з рала, яке найшов на кораблі, а котре служило либонь до об'орюваня сахарної трости. Прикріпивши в него ярма, позапрягав я кози. Спершу не хотіли тягнути, але згодом привчили ся і орали, мов справді ніколи нічого другого не робили. При помочи такої робучої сили справив я за тиждень так великий шмат поля, що лопатою і за два місяці не втяв би сеї штуки. Відтак поділив я землю на загони, засіяв пшеницею, горохом, житом, ячменем і вівсом; сей послідний був призначений для кіз. Засїв заволік я бороною, що зладив єї сам з великих гаків, вбиваних в деревляну крату. Наконець засадив і кілька пригорщ розинків, трібуючи, чи не вдасть ся виплекати на острові винограду.

По скінченю сих робіт оставало мені ще кілька місяців вільного часу. І як думаєте, за що взяв ся я теперечки? Не вгадаєте...

почав будувати судно. Чи так гірко тобі, небоже, на острові? закличе може хто з читачів. Та-ж маеш тепер усього подостатком: прегарне житло, повні комори, оружа і амуніції, гейби в якій кріпости. Скільки вже разів зазнав ти непостійности моря, чи знову в друге хочеш як оноді в Бразилії шукати сам своєї погибели? Не краще то подождати, аж Провидіне зішле тобі корабель на ратунок?

Оно і правда, але мені таки представляла ся річ инакше. На мою думку, судьба саме тому заосмотрила мене так нечаяно у всілякі зняряди будовельні, щоби дати мені спроможність ратувати ся з сего острова. І я порішив здійснити свій намір.

Робінзон вигляджує середину човна сокирою.

Вибравши пригоже дерево, що росло недалеко над потоком стяв я його сокирою, обробив зо вні топором і взяв ся випалювати з середини розжареним вуглем. Коли заглибина доволі вже була велика, вирівнав і вигладив я її боки долотом і сокирою, а відтак почав копати рів 1.20 м. завглибшки, а звиш 2 м. в ширину.

Та ось заскочили мене жнива. Полон в сім році випав гарний, зібрав я кільканайцять кіп ріжного збіжа. Місто ножика ужив

сим разом кривої шаблюки з корабля, котру виострив на камені і прикріпив до дручка. Много лекше і скорше приходило ся нею стинати стебла. Збіже звів я на ляветах від фальконету, а поклавши два великі стіжки, укритв їх зверхи кришею.

Цілу зиму забрало мені зладжене керми, весла та других знарядів необхідних при човні. Читанем біблїї розважав я себе в ту сумну пору, а все з'умів винайти уступи, що як раз підходили під моє положене і мої постанови.

З початком весни покінчив я копати канал і спустив човен на воду. Не розказати радости якої зазнав, коли судно заколибало ся легенько на водах. Загадав я плисти до недалекої суші, де невідмінно надїяв ся стрінуги європейскї кораблі, а коли-б се не повело ся, стрібую бодай окружити острів довкола.

Посеред човна примістив я невеличку щоглу і завісив на ній споре вітрило. Набрал поживи, вина, сосуди з водою, чотири рушницї і оден фальконет, щоби на случай стрічі з дикими було чим боронити ся. Часть лоди над припасами захистив я від дощів широко розіпненим полотном. Наконєць дня 14 січня 1664 р. вплив я сильно зворушений на море.

Перед від'їздом помолив ся ще горячо перед хрестом, бо міг і не вернути тут більше. На ту гадку слези закрутили ся мені в очех, і знов пав я навколїшки і дякував Всевишньому за всі ті безконечні ласки, які з Єго батьківскої руки раз по раз відбирав я на сїм острові.

Вітер філюючи легко полотном, посував судно. Побереже, від котрого я відчалив, засіяне було множеством підводних скель; прийшло ся отже гребсти дуже обережно, щоби зараз у починах не розбити човна — а й не трохи дороги мусїв я наложити, оминаючи рафи.

Поза ланцом скель видно було на мори сильну струю*), се мене ні раз не владувало, бо, пїрваний таким виром, міг я відбити ся з первістного напрямю і попасти на широке море, де дожидала мене неминуча погибель в малесенькім, нужденно заосмотренім човні.

Поблизше суші находила ся величезна лава піску — от і по рішив я плисти туду широким каналом, що відрізував єї від о-

*) В многих місцях на мори находять ся гейби ріки пливучі в певнім напрямі серед окружаючих їх спокійних вод. З'явище те зовуть морскою струєю.

строва. Море крім полоси струї було тихе, тільки бентежив мене вітрець, що дув як раз у ту сторону.

Але проте все розпустив я такої вітрила і, візвавши Бога на поміч, пустив ся сміло на море. Та ледви судно торкнуло східного кінця лави, коли се струя пірвала его з такою силою, що на перекір усім моїм змаганням міг я тільки спинити скорість гону, пливучи краєм струї. Даром закидав я якор, не доходив дна, — даром силкував ся кермувати судном, сила струї перемогла силу вітру, гребсти веслом було прямо немислимим. Хочби море й не затопило човна, так поживи не статчить на довго, а Бог вість, докіля ще прийде ся мені скитати по водних просторах.

В безмежній тревозі і жалю полинув я зором на мій дорогий острів.

О ти, сердечна пустине! — закликав я в розпуці, невже-ж не побачити мені тебе більше! О коби вдало ся мені лишень дістати знов на твоє любе побереже, ніколи вже ні защо его не покину.

З усіх сил греб я веслами в напрямі лави, але був звиш 5 миль морських від суші, і острів щезав чим раз скорійше з очий. Наколи-б так нечайно небозвід затягнув ся хмарами, пропав я нехибно! Та погода на мое щасте була гарна, лиш узгір'я острова ніби чорні облаки слабко вже маячили в далині на обрію неба.

Аж ось спостеріг я згодом, що струя ані так сильна, ні мутна, починає міліти і слабше плисти, а натрапивши на громаду скель на півночі ломає ся на них, одна часть гнала дальше в тім самім напрямі, друга завертала на полудне як-раз до острова.

Се мене вратувало. Користуючись вільнішим гоном води і сприяючим вітром, встиг я якось дібрати ся в рамена струї. Веслував тепер вельми обережно і вільнійше чим передше і коло п'ятої години з полудня причалив щасливо на берег.

Коли почув я землю під ногами, аж задрожав увесь з радости і покляв ся торжественно не пускатись на будучність так легкoduшно на море.

Вітер загнав мене на північну зовсім мені чужу часть острова, прийшло ся тут і нічліжити. Другої днини сів я в човно і попри береги простував ід заходою. Зробивши три - чотири милі морські, заплив я у залив, що врізував ся глибоко в сушу. Залив сей творила ріка, вливаюча ся в сім місци в море. Годі було най-

ти догіднійшу пристань для човна. Заховав я его в прибережній гущавині, а сам з оружем іно і парасолем у руках справив ся пішки домів.

Тут застав я усе по прежньому. Перескочивши огорожу, кинув ся я мерщій на постіль і заснув мертвецким сном. Та хто опише мою тривогу, коли нараз почув я голос: Робінзоне! бідний Робінзоне! нещасний Робінзоне!

Протираю очи з просоня, сїдаю на постіль і роззираю ся кругом, хто мене кличе. Зразу думав, чи не привид се сонний, та ось клич залунав у друге.

Повертаю трівожно голову і бачу на огорожі папугу, котра верещить з усіх сил і повтаряє в одно ті самі слова. Бувало в зневірі жалував ся я так сам перед собою на голос, а понятливий птах переймив мої жалоби і ось тепер нагнав мені такого боя.

ГЛАВА XXXIV.

Прохід по острові. Страшний вид. Жадоба пімсти. Чати. Даремні вижиданя. Зміна постанов. Віщій сон.

Пережита тривога і гроза відобрали мені на якийсь час охоту до плавби. Одно лиш мулило мою душу, а іменно: що човен з усіма припасами остав на другим кінци острова і ніяк було його відти спровадити. На саму гадку про се дрож морозила ціле тіло, бо щоби перетягнути човен під замок, треба конче перебрати ся через течію, котра оноді так далеко занесла мене на море. На неминучу погибель не хотів я пускати ся — і так судно, що стояло мене 14 місяців праці, було тепер зовсім не пригоже.

Роздумавши усе те гаразд, залишив я гадку покидати острів. По невдачній плавбі і остраху, якого я зазнав, тим вартнішим і дорожшим став ся він мені теперечки. Правда, скучило ся самому без людей і товаришів, та коли розважив я, кільки болю і журби приходить ся іноді зазнати від людей, і туга за ними розвіяла ся згодом. На моім острові був я самостійним, независимим паном — мав усе доволі, Бог наділив мене здоров'єм, можна було жити щасливо і безжурно.

В місяць якось під виправі на море закинув я рушницю на плече та вийшов з полудня, щоби побачити, що діє ся з моїм човном — але, місто іти по східній стороні, взяв ся я сим разом на захід, бо сего кінця острова не оглянув ще як слід.

Та ледви захопив я шпиль горбка, що знімав ся над рікою коли се побачив далеко на мори якусь чорну точку. Годі було голим оком розізнати, чи оно лодка, чи велика риба, — ще й як на те не мав я при собі далековиду. Предмет щез мені незабаром з очий і я пустив ся безжурний в дальшу путь. Але хто опише мій острах — як ось в місци, в котрім перед роками узрів я слід людської стопи — найшов я тепер множество порозкиданих кісток, кілька людских голов і недоїдені руки з закервленими пальцями. Все те лежало в великій, круглій заглибині, де слідне ще було свіже, невігоріле огнище.

Негодоване, тривога, обмерзїне, гнів так і прикували мене до місця; мертвий як камінь, не в силі був я і ворохнути ся, кров ледом станула в жилах на вид отсеї пекольної жорстокости дикунів. Наконець переміг я себе і почав тікати чим борше домів, а лють ще сильнїйше чим острах ворушила усім моїм еством.

Дома став я розважати цілу подію. Так отже мерзкі Караїби не припливали на остров запасти ся его плодами, а на те, щоби тут свої страшні пири відправити. По девяти літах самітного проживаня перша моя стріча з людсьми замість потїхи і радощів принесла мені іно отсе гидке видовище. О який Бог милосерний, що встеріг мене від них — як-би вийшов я був кілька годин раннїйше з хати, попав би нехибно в їх руки, а тоді вбили-б мене без пощади і виправили собі з мого тіла бенкет.

Ся пригода збентежила мене наново. Немов який злодюга викрадав ся я тепер нишком з оселі, а про човен і закинув думати, зі страху — щоби не стрїтити ся часом з дикими. Усі роботи на поли і в городі поладжував я потайки і завсїгди уоружений від стїп до голови. З рушницею не посьмів ходити на лови, бо дикі, почувши вистріл, можуть піти слідом голосу, доглянути мене і вбити.

Небавки наспїла зима. Під ту пору був я безпечний від дикунів, бо розбурхане море не давало їх слагим човнам перебрати ся через пролив, що розмежував обі суші. Проте все таки держав я під рукою кілька готових рушниць, а оба фальконети на-

ряджені дрібними кульками дожидали ворога, щоби понести між него смерть і погибель.

Вид останків кровавого пиру повернув мої гадки у другий бік. Через цілу зиму не думав я про ніщо друге, як тільки, щоби пімстити ся над людодідами. Перебирав сотню способів покарання мерзких кровопийців — хотів заскочити їх у час страшного бенкету, строго заплатити пролиту ними кров і таким чином раз на завсігди відогнати їх від мого острова.

Тільки як до сего забрати ся? Сам один не справлю ся з дваїцяткою Караїбів, озброєних в списи і стріли рівно влучні і небезпечні, як куля або шаблюка.

А коли-б так підмінувати місце, на котрім кладуть огонь і пекуть людські тіла, а як жар дійде аж до пороху висадити у воздух усіх тих кровопийців? Та і ся гадка не була добра: по перше годі передвидіти, де саме займе ся порох — а й то наколи-б ранійше або запізно загорів, так тільки змарную даром кількадесят кільограмів сего цінного матеріалу.

Відтак приходило знов на думку засісти в яким безпечнім а не надто остороннім місци з кількома добре нарядженими рушницями, випалити з усіх нараз, а коли між дикунами счинить ся суетня, власти на осталих і порубати шаблюю. Через довший час розважав я сей плян так, що бувало аж снить ся по ночах, немов то я з людодідами зводжу кроваві борби. Ум, занятий тягом яркими картинами різні, тільки й бачив повсюди трупи повбиваних ворогів.

Коли весна настала вийшов я виглядіти пригоже місце на засідку. Внедовзі і подибав як раз добре: був се провал, що вів від вартівні на побереже, де дикі заходили ся коло своїх жертв. Густі хащі вкривали прегарно вхід до провалу. З вартівні міг я стежити лоди Караїбів і мав ще доволі часу заховати ся в криївці, заки дикуни причалять до острова. Сидячи в великім порохнавім дереві, де мене не спосіб доглянути, зможу легко повбивати і кільканайцять з них, заки прочі очуняють з остраху.

Приладив я чотири рушниці, примістив їх в середині дупла, а сам що рана з двома пістолями і шаблюкою виходив на побереже на обзорини. Та ось вже кілька тижнів проминуло, а дикі не показували ся зовсім. Се трохи охолодило мою завзятість, а згодом взяли мої думки иньший напрям.

Хочеш карати людодів — говорив я сам зі собою — а чи є в тебе на се право? Чи они в сїм виноваті, що непросьвічені сьвітлом Христової віри роблять те, що й їх батьки робили, і що їм може навіть наказує їх релігія. А твої брати, Європейці — просьвічені, християни, як поводять ся? Кілько то неповинної крові пролили в зовсім злишних і неслухних війнах! Кілько міст понищили задля дрібної суперечки, які пустарі поробили з найплідніших земель! Згадай, з яким обмерзїнем вимавляє кождий чесний чоловік імена Кортеза*) Пізарра**) та других іспанських завойовників, котрі тисячами мордували Індіян і поводили ся з ними гірше чим з худобиною! Скажи-ж тепер, небоже, хто дав тобі дозвіл судити і карати Караїбів, котрі може й несьвідомі сего, що зле роблять. Обміркуй, що хочеш чинити, бо може твое діло так само стане мерзке Богу, як тобі мерзка жарстокість дикунів.

Такі думки сильно на мене подїлали. Згодом залишив я намір воювати з Караїбами, бо признав, що се не по правді карати людей, котрі мені самому ніякого лиха не заподїяли. Буду іно боронити ся на случай напасти, або коли прийде ся ратувати жите другій людині, засудженій на смерть. За таким рішенем промавляло ще й те, що в борбі міг я легко програти, — коли-б оден тільки Караїб утік, то приведе зі собою тисячі других товаришів, а тоді й рушницї нінащо мені не здадуть ся.

Покинувши думку зачіпати Караїбів, вибрав ся я на нову прогульку, щоби перевезти човен з далекого заливу, де оставав безмаль три місяці. Сим разом обминув я небезпечну течію, обїхавши північно - західну часть острова, і вплинув у лісний ріг, що лежав кільомер від замку по східній стороні і був цілковито захований в прибережній гушавині.

Тепер був я вже зовсім безжурний, бо пересьвідчив ся, що дикі виходять на острів тільки для пожираня людских тіл — а не запускають ся дальше від берегів — тим то і міг я безпечно проживати в своїм замку і по давному полагоджувати усї роботи.

Одна лиш недогода прикро доскулювала: з остраху, щоби Караїби не доміркували ся мого пробування на острові, мусїв я закинути рушницю а повернути до лука і стріл. І огню не зважив

*) Фердинанд Кортес, Іспанець, відкрив і завойовав Мехіко в р. 1519.

***) Франц Пізарро, Іспанець, завойовав Перу в полудневій Америці 1530. р.

ся класти поза оселею. Кіз не потребував стріляти бо моя черідка числила вже звиш сорок штук і річно мож було сьміло десять з них собі присьвятити. Та й ще мій Аміго так вправив ся в ловах на заяці, що бувало приносить мені живі зьвірята з ліса.

Десяті роковини мого загощеня на остров проминули як передніщі в молитві і пості. Коли глянув я позад себе на той шмат часу, коли згадав, що мені вже 33 літ віку, важко якомсь стало на серци.

Милий Боже! закликав я — от так найкращі молоді літа зійшли мені на самоті! Мої товариші в родиннім кружку серед діточок проводять безжурне жите в дорогім, ріднім краю, коли я ось нещасний живу тутки одинокий і може вже й ніколи не побачу рідної землі. Та не нарікаю — да будет воля Твоя, Господи! хочби прийшло ся тут і віку доживати, з підданем прийму Твій засуд і по всяк час хвалити-му імя Твоє сьвяте.

Доциста пора проминула як звичайно. Не стану розповідати у сотий раз про сійбу і жнива — скажу іно, що збіжа і других припасів було в мене подостатком, і ні на чім мені не збувало.

Одної ночі, а було се саме 24. марта 1666. р. не міг я заснути. Всїлякі гадки шибали по голові, між иньшими і про дикунів — наконець, знеможений безсонностию, попав я над ранком в глубокий сон. І ось снить ся мені, ніби то я вийшов на прогулку в ту сторону, де дикі звичайно причалювали. Два човна приплили до берега, а з них висіло кільканайцять Караїбів і привели зі собою кількох полонеників імовірно на заїджене. Та ось оден з сих нещасних вирвав ся з громади і став тікати в хаші, за котрими я заховав ся. Вибігаю проти него і веду сараку до своєї огелі. Тут припав він до моїх ніг і молив ратунку. Таким чином придбав я собі товариша і задумав знов при его помочи пустити ся на своїм слабкім човні шукати землі і людий.

В сім саме місци я прокинув ся — гляджу кругом себе: сон оно, чи ява? На жаль! се сонні тільки привиди. Але они насунули мені нові думки. А коли-б справді так і стало ся? Чи не можна би часом визволити якого полоненика Караїбів, засудженого на смерть? Стрібуймо! треба лиш пильно слїдити, коли дикі загостять на остров, і приладити оруже, а проче здати на Провидіне. З тої пори вибігав я щоденно на вартівню і стежив за лодями на мори. Мої передніщі постанови скріпили ся іно через те,

Робінзон захований поміж деревами став приглядати ся Караїбам крізь далековид

бо мав я вже тепер слушну причину до борби з дикунами. Не страхав ся їх і в більшім числі, потішаючись надією, що побіда таки буде за мною.

ГЛАВА XXXV.

Караїби на березі. Кривавий бенкет. Сьмілий полоненик. Борба з дикими. Новий товариш. Єго сьвітогляд. Грішні думки.

З тої пори минуло зо два місяці, коли се 15. мая ранним ранком доглянув я на мори з вартівні пять лодий, наповнених дикими, котрі причалили в звичайнім своїм місци до берега. Велике число ворогів збентежило мене чимало; знав я добре, що на однім човні буває шість до вісім люда — божевільством було би отже кидати ся мені одному на таку громаду. Тим то місто сам зачіпати, заховав ся я в замку, нарядив рушниці, підсипав фальконети сьвіжим порохом і так дожидав ворога.

Та вже година проминула, а ніякий шорох не заходив від берега. Се мені навкучило, — доконче мушу розвідати, що діє ся в моїй державі. Закинув я рушницю на плечі і обережно посунув ся на горбок що лежав по кінець ліса, на побережу — де причалили дикі.

Там захований поміж деревами став я приглядати ся Караїбам крізь далековид. Було їх зо 30. Побравши ся за руки, танцювали довкола огнища серед дивовижних рухів і сьпівів. Кількох иньших підійшло у той час до човна і вивело відти двох полонеників, імовірно, щоби їх убити. Але коли один з них повалив ся під ударом камінного топорища, другий в ту мить розірвав свої пута і прожогом метнув ся як раз у той бік, де я стояв. На сей вид я ввесь похолов — ціла громада дикунів могла пустити ся за отсим збігцем і натрапити на мене. На щастє тільки трех се вчинило, а він за той час перегнав уже чималий кусок дороги.

Межи горбком, на котрім я станув, а дикими находив ся пролив морський зо 20 метрів завширшки. Полоненик мусів єго доконче переплисти, інакше не втече. І так стало ся: прибїгши над беріг, скочив він у воду, по часинці був вже на другім боці і почав окружати узгіре. З єго трех ворогів оден роздумав ся і завер-

нув — либонь не вмів плавати — два другі кинули ся й собі в залив.

Мій сон здійснив ся. Провидіне давало мені наглядно нагоду ратувати нещасного. Не надумуючи ся, збіг я з горбка, а станувши між збігцем а его гонителями, завіззав першого щоби здержав ся. Та сей налякав ся мене не менше, як і своїх ворогів. Даю ему знак, щоби був супокійний, а сам завертаю проти тамтих двох і в сю мить сторощую одному з них голову кольбою рушницї. Стріляти бояв ся, щоби гуком не принадити цілої громади. Товариш убитого станув спершу на вид трупа мов вкопаний, але коли узрів мене за деревом, прицілив ся з луку. Нїм одначе встиг пустити стрілу, випалив я до него з рушницї і поклав на місци трупом.

Вистріл, огонь і дим несказаним острахом проняли втікаючого, — знать було, що й від мене рад би утечи. Призвав я его знов до себе — поступив ся вперед і станув, а дрожав як лист — бояв ся певно, що і я спутаю его, убу і з'їм. Тоді зірвав я зелену вітку і став привітливо до него махати. Се его підбадьорило, наближав ся спроволя, припадаючи що кілька кроків навколїшки, а коли вже підійшов зовсім близько, схопив мою ногу і поставив собі єї на голові, бурмотячи непонятні для мене слова. Я підняв его з землі і старав ся хлопця осьмілити.

Та ось Караїб, приголомшений іно ударом рушницї, став підводити ся і жменями трави запихати свої закервавлені рани. На сей вид жадоба пїмсти зажеврїла в очех визволеного. Складаючи руки, вказав на припнену при моїм боці шаблюку. Дїставши єї, митю поскочив до ворога і одним махом зняв ему голову з плеча так вправно, немов-то найліпший європейський кат. Відтак повернув до мене і зложив голову вбитого у моїх стїп.

Не міг тільки вийти з дива, як се я з такої далечі вбив другого Караїба. Знаками просив мене о дозвіл оглянути трупа. Коли наближав ся до мерця, став перевертати его на всі боки. Відтак осмотрів рану в груди, з котрої не много крови сплило, бо уся зляла ся внутр серця. Наконєць забрав лук і стріли Караїба і повернув до мене. Я приказав ему іти за собою, але сей син природи був більше обережний чим я — радив вперед погребсти трупів, бо прочі дикі, натрапивши на тіла товаришів, можуть за

нами гонити. По сім причіпив він поясом від сагайдаку каміне до ніг мерцям і вкинув обох у залив.

Не роздумав я ще гаразд, куди свого гостя завести. Як ма-ла ся річ у віщім сні, належало дати ему захист у замку — та ізза обережності порішив я примістити его поки-що в хрустальній печері. Були там правда, цінніші припаси і амуніція, але все те находило ся в другій части поза довгим коридором, заставленим каменюками, і дикий не годен був їх найти у темрявах.

Завів я отже свого нового товариша до печери, дав ему кусок ячмінного коржа, полишив постіль і ковдру, а сам — зворушений подією — метнув ся бігцем на вартівню, побачити, що роблять дики.

Одні кінчили ще при огнищи мерзкий свій пир, а другі ходили журливо понад берег, либонь шукаючи товаришів — коли одначе настав відплив моря, всіли на човна і від'їхали.

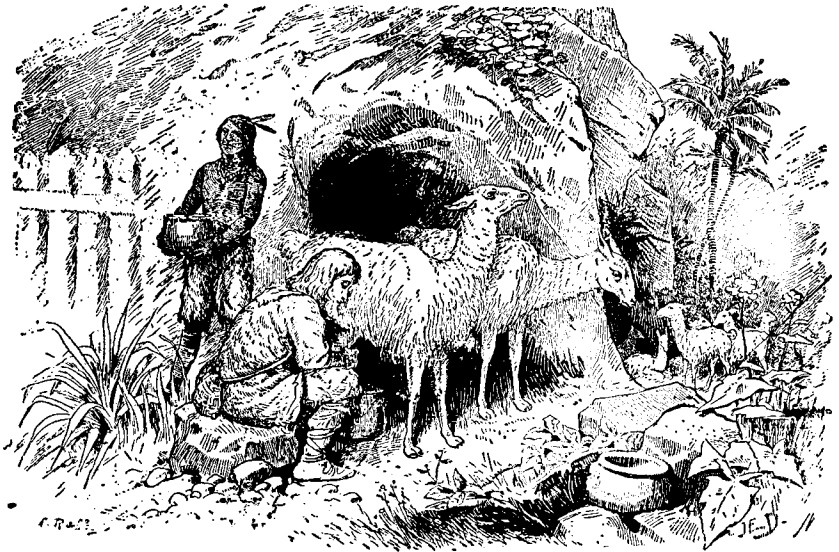
Спокійніший уже вертав я тепер поглянути, що діє мій гість. Сидів на траві перед печерою, а коли мене узрів, пав знов долілиць і, повзаючи по землі, наближав ся, перенятий дрожію тривоги. Я, що стільки часу тужив за людским обличем, за щирим товаришем, мав велику охоту пригорнути его до груди і засипати поцілуями і пестощами. Але розум наказував обережність з людиною, котрої я ще не пізнав добре. Тим то і приймив я его почитаня як річ звичайну, а щоби удержати хлопця в розуміню моеї висшости, вимовив я слово: “кацик”, вказуючи при тім на себе. Кациками зовуть американські Індіяни своїх начальників, проте й порозумів мене мій гість, бо, хопивши мою спису, приложив вістре до своїх грудий на знак, що тілом і житем мені приналежить.

Став я ему тепер ліпше придивляти ся. Був се гарний стрункий хлопець, літ до 20. Обличе его мідяної краски вкрашав доволі великий, орлиний ніс. Милі черти лица не мали в собі ні крихти жорстокости, довгий, чорний волос філював свобідно по плечех, темне око жевріло добротою, а два рядки зубів блистіли як слонева кість, коли всьміхаючи ся отвирав чудово ви-кроєні губи.

Спершу порозумівали ми ся зі собою іно знаками, инколи вимавляв він якісь слова, а звуки людскої бесіди, котрої я звиш десять літ не чув, проймали мене несказаною радостію. Порішив

я вчити хлопця по англійски. Поперед усього вивчив его вигорювати моє ім'я, що і вдало ся ему несогірше. Відтак знов вказав на него і вимовив слово "Пятниця", бо так прозвав я нового товариша на спомин нинішньої пятниці, котра стільки перемін принесла мені ненадійно. Опісла вивчив ще Пятниця слова: "так" і "ні" і на сїм покінчили ми першу лекцію.

Тепер запросив я свого гостя до вечері. Складала ся она з печених бататів і сьвіжого молока. Я сам, пан острова, володїтель над одною людиною, взяв ся в присутности Пятниці доїти

Робінзон доїть кози в присутности Пятниці.

кози. Сей спершу з зачудованем глядїв на те, до чого я беру ся, бо его земляки не знали, що молоко звїрят здоровий і поживний корм. Ніколи ще не кушав Пятниця сего напитку, але як подав я ему чарку, пив залюбки і не міг натїшити ся милим вкусом.

Через ніч полишив я нового товариша в печері, а скоро сьвіт взяв его зі собою до замку, щоби одягнув ся, бо ходив зовсїм нагий. Коли переходили ми попри місце, відкуда видїла площа вчерашнього бенкету диких, показував Пятниця велику охоту оглянути останки пиру, на котрі либонь був вельми ласий. Та я на се строгим поглядом дав ему до порозумїня, що се мер-

зка річ їсти людий. Відтак, побачивши, що дикі щезли безслідно, завернув і я в ту сторону, де бенкетували. Одначе побоював ся я все їх засідки, тимто уоружив Пятницю в лук і сокиру, а сам узев шаблю, пістолі і рушницю і пустив ся передом.

Незабавом станули ми у мети. Який страшний вид розкрив ся перед нами! Довкола безліч останків людских тіл: пять рук, три черепи голов і кілька костюмах — кроваві пальці і на-пів пооб'їдані кусні присмаленого мяса. Мені аж млісно стало, коли на все те глянув, мій товариш навпаки любував ся сим видом і, коли-б не мій строгий вид, без сумніву гриз би залюбки костюмаху котрого з товаришів.

Тепер почав мені знаками розповідати, що він з трома товаришами дістав ся по бійці на їх острові в полон, а се ось саме голови его товаришів, котрих ворог поз'їдав.

Відтак викопали ми яму і погребли тлінні останки нещасних жертв — а по сім справили ся домів. Тут виняв я сейчас зі скрині сорочку, штани, кабат і шапку і прибрав у все те Пятницю, Індиянин радів новим одягом, як дитина: бігав і плескав з радости у долоні, та по часови почув ся в нім ніяково, бо з роду звик був наго ходити. Хотів скинути одержу, та я на се не дозволив. Згодом сам признав єї придатність, позаяк хоронила его від москитів та других докучливих насікомців. Тільки обуви такої не міг знести, тим то і вволив я его просьбу і дозволив ходити босо.

Тепер взяв ся я думати, де приміщу свого гостя. Разом мешкати з ним не хотів, бо не зовсім ще довірював ему, проте побудував я Пятници окрему хатку з дощок тут-же при моїй. Товариш був вельми вдоволеній з житла, страхав ся зразу іно Аміга, але, пізнавши лагідність зв'їрати, полюбив его сердечно.

Мої побоюваня і недовірчивість показали ся небавом зовсім безосновними. В темнім тілі Пятниці мешкала прегарна душа, ніколи найменше невдоволене ні упір і не промайнули по его обличу. Привязав ся до мене як до батька і усіма силами рад був віддячити ся мені за вратоване жите. Веселий, говіркий, роботящий, розважав, як умів, мою самоту і тугу. Одно лиш було прикрим, що не міг я з ним бесідувати — тим то взяв ся учити его по англійски.

При науці вживав я методи, яку примінюють учителі чужих язиків. Брав якунебудь річ до руки показував єї Пятниці і ви-

мавляв голосно а виразно єї назву. Коли говорив знов про таке, чого нїяк було показати, то старав ся рухами і виглядом лица річ як найкраще пояснити. І справді мої з'усилля мали успіх: за короткий час міг Пятниця зі мною балакати про найзвичайніші річи, по році щebetав зовсім добре по англійски. Яка се була радість для мене, злишно й казати! і не рівня тій, якої зазнав я оноді, почувши людські слова з уст папуги. Се не бездушний птах, се жива розумна людина ділила тепер зі мною свої гадки і почування.

Щоби змерзити Пятници людске мясо, дав я єму стрібувати козячого. При тій нагоді хотів також показати хлопцєви, як полює ся, і пішов з ним на лови. Небавки побачили ми на шпилью скелі козеня. Даю знак Пятници, щоби був тихо, а сам складаю ся з рушницею до звїряти. Влучений козлюк скотив ся на землю, але і мій товариш лежав також долїлиць і дзвонив зі страху зубами. По часови підвів ся обережно, оглянув своє тіло, а не найшовши рани, приповз до мої ніг, шепотючи щось зі слезами. Звичаєм диких взяв мене за божество, котре володіє громами і перунами.

Підніс я хлопця, всьміхнув ся до него ласкаво і показав рукою, щоби приніс вбите козеня.

Вчинив се, але здалеки і з острахом глядів на рушницю. Нарядив я єї вдруге, щоби сараку осьмілити і з оружем познакомити. Ідемо дальше, аж ось на дереві зверещала папуга. Показую єї Пятници, а відтак прицілюю ся до птаха. Залунав стріл, папуга злетіла, але й сим разом повалив ся Пятниця зі страху на землю.

Коли очунав, казав я єму принести птаха, і так з подвійною добичею вертали ми тепер домів. Тут обтягнув я козеня, а мясо покраяв на кусні. Оден насадив на рожен і казав Пятници обертати над огнем, а другий вкинув в горнець з водою, задумуючи уварити з него росолу. Я сам пішов за чимсь до печери, полишивши Пятницю при кухні. Саме тоді почала вода в горшку кипіти. Пятниця дивив ся і не вмів собі витолкувати, що се так воду в гору піднімає — про кипяток не мав знать понятя. Коли згодом стала вода берегами переливати ся, попав на чудацку думку, що се безперечно якесь сотворіне порушає так воду — встромив отже живо руку в горнець, щоби єго схопити, заки у-

Робінзон застав Пятницю як вимахуючи рукою, підскакував на всі боки.

сю воду вихлюпає. Та саме в сій хвили зверещав проймаючими голосами. Я, почувши їх у печері, так і похолов весь зі страху. Думав: нічо другого, тільки Караїби напали нечаяно на замок і мордують Пятницю. Як стій метнув ся я до хати з сокирою в руках,, порішивши боронити товариша від нелюдів. Але на превелике диво застав его, як вимахуючи рукою, підскакував на всі боки. Спершу не розумів я, що з ним стало ся, згодом аж усе вияснило ся.

Не легка була справа витолкувати Пятници значіне і прикмети окропу. Як всі дикі так і він усе, чого собі не міг пояснити, приписував невидимим духам, котрі служать деяким людям і повинують ся їх приказам. І тепер думав він, що в воді сидить дух, котрого я, великий чародійник, там закляв. З трівогою глядів все ще на горнець, а з пошаною на мене. Не зважив ся їсти розсолу, котрий я налив ему у мисчину, бо вважав сю страву також за якийсь чародійний напиток. За те кукурудзяна лемішка і печеня з козлюка смакувала ему вельми, дивував ся лиш, чого я солю мясо, і не хотів вложити в губи посоленого куска. Тоді взяв я несолене мясо і зробив те саме, що він, спльовуючи з обмерзінем — та се ніраз не доказало ему, що сіль смачна приправа, і ніколи не зважив ся єї ужити.

Непознакомлений з європейским способом житя, не знав також спершу як і брати ся до вилок і ложки. Коли я ему се показав, поніс вилки до губи, але звернув мясо до уха, а колодку вилок з рукою як звичайно до уст. Вина такой не хотів пити, бо его до води лиш звикле піднебіне не зносило ніякого пекучого напитку.

Одної днини з полудня присів я з Пятницею в тіни дерев перед замком і став роздумувати над подією, що склала ся послідніми часами в моім житю. Нараз прошибла мене ось яка гадка: Маєш тепер всего доволі, Робінзоне, чи не час спочати тобі по літах тяжких невдогод і мозолів? Є ось у тебе отсей молодий, сильний товариш, він най трудить ся за вас обох, а ти вживай лиш готове! — Та зараз таки стидно стало самому за такі грішні думки. Як се! — закликав я — хочеш товариша, котрого Бог зіслав тобі у самоту, перемінити в свого раба - невольника? Що дає тобі на се право? Хочеш знов починати колишне ледаче жите? Згадай іно, чи не праця тільки й уміреність зробила з те-

бе чесного чоловіка — чи не знаєш з власного досьвіду, що в добрі найскорше забуває чоловік на Бога і его ласки?

І каючи ся за грішні думки, пав я навколішки і порішив і на будуче не покидати праці і жити ся як найпростійшими стравами. Крім того задумав я оден день в тижни проводити як і передше на самоті осторонь від Пятниці в молитві і пості. По сім рішеню легше стало на душі, теплійше на серци. Але я знав, що людські постанови не бувають трівкі, тим то й задумав я скріпити їх в умі ще й яким наглядним зверхним знаком. Хопив як стій за ніж і вирізав в скелі у входу до замку отсі слова: “Праця і уміреність!”

ГЛАВА XXXVI.

Моє пожитє з Пятницею. Розмови з ним. Бенамуки. Обманьства Караібских духовників. Звістка про Европейців.

Привязанє Индиянина. Будуємо великий човен, щоби перебрати ся до его землі.

З тої пори почала ся нова доба в моім житю. Бог вислухав наконєць моїх горячих молитов і зіслав мені по довгих літах самоти товариша. З вдячности всемилосерному Творцеві за те добро порішив я вивчити Пятницю правд віри Христової, виобразувати его по змозі, словом — зробити з него чесного, розумного чоловіка. Вивчив я его годувати кози, справляти рілю, косити і жати, крім того ще й гончарства, пекарства, кравецтва, столярства і всього, що сам іно умів. Згодом звик він і до рушниці, коли пізнав єї устрій, а навіть вистріл з пушки не робив на нїм як передше такого пригнобляючого вражїня — видів в тім всім лиш духову висшість просьвічених Европейців.

Небавки міг мене в роботах заступити, але все трудили ся ми сполом, і ні словечком не дав я єму тепер почути, що вважаю его низшим від себе, бо й на ділі був він моім найліпшим другом.

Наспіла звичайна дощиста пора. Як-жеж инакше минала тепер она мені! Передше ті довгі, безпросьвітні ночі з хлюпанєм дощу на дворі якусь тугу і розпуку навівали на душу. Нині сходили они незамітно на любих розговорах з товаришем і на спіль-

них роботах. Взаїмно учили ся ми оден від одного богато річей. Пятниця вмів прегарно плести мати з волокон дерева так густі і ніжні, що й на одержу могли бути пригожі, тим більше, що ізза легкости не пекли, як суконні або дреліхові. З волокон кокосового оріха скручував сильне мотузе, а з пряжі деяких ростин умів вязати мистецкі сіти на рибу. Був також майстром в виробі прегарних річий з каменя, мушлі і костий. Від него переймив я дещо й зі штуки кухарскої. Так приміром вивчив він мене печи ціле молоде козеня скорше і смачнійше, чим на ріжні. Робив се так: Викопавши доволі глибоку ямку, виложив єї верствами сухого дерева і плоских каменів. Те дерево запалював. Відтак подержав хвилину козеня над огнем, щоби шерсть обсмалити, а опісля зішкробав єї острою мушлею так чисто, неначе кипятком попарив. По сім розрізав звівря в попереk і вини́мав тельбухи. За той час дерево в ямі спалило ся на уголь, а плити розпекли до жару. Митю викинув їх Пятниця з ями, виложив дно розпеченим каменем, вкрив листями кокосу, положив на них справлене звівря, а накинувши зверху знову листя, засипав усе рештою розпеченого каменя і землею. По часови було козля готове, а печеня з него вкуснійша і м'якша, чим печена на ріжні.

Від Пятниці навчив ся я також з упечених зерен какао*) котре тут росло, приладжувати дуже здорову й поживну страву. А що я радо робив усе нові досліди, так утовк я раз припалені зерна між двома каменями, всипав навгад мілкий порошок в молоко і поставив усе те на огонь. По часови покушав я зварену страву і пізнав з радісним зачудованем, що се нічо друге, тільки прегарна шоколяда.

Тепер, коли було нас двох, усяка робота ішла скорше і жвавійше. Могли ми проте подумати не тільки про заспокоєне найперших потреб житєвих, а і про прикрасу того житя. Зараз з весною заняв ся я розширенем мого городця. Поділив єго на правильні загоны, поперегинав рівними доріжками, засадив довкола живий пліт з опунцій, поробив тїністі бесідки і шпалери. Одну часть города призначив на варива, другу на дерева овочеві, іменно: цитрини, кокоси, і какао — третю наконець засадив кукуру-

*) Богатий какаовець (*Theobroma Cacao*), деревце посвячене слизам і липам. Росте в полудн. Америці. Доходить до 12 м. висоти. Овоч єго огірковатий, містить в м'ясці до 40 великих насінь, богатих в товщі і муку.

дзою і бататами. Земля, добре справлена, видала прегарні плоди.

Так проминув нам рік хутко і весело. Пятниця вмів уже відповідати на питання, так став я з ним заходити в цікаві а поучаючі розговори. Одної днини звів я бесіду на его родинний край.

То там далеко острів Пятниці — вказав він на полудне — а тамки другий, де живуть его вороги.

— Чи племя, до котрого ти приналежиш, побідило коли?

— О так, ми побиваємо сила ворогів, а він утікає.

Та чому-ж, коли так сьміло борете ся, зловили тебе?

Пятниця і других трох були далеко. Велика громада ворогів окружила нас, так много годі повбивати, і вже всі лежать у човнах спутані.

— А чому ваші борці не поспіли вам з підмогою?

— Бо нас сейчас вкинули в човна, а тамтих повбивали — а Пятниця втік.

— Чи ви також убиваєте і з'їдаєте полонеників?

— Так, брати Пятниці їдять, всіх їдять — але тут на сім острові, бо дома не вільно.

— А був ти коли тутки з ними?

— Пятниця був тамки далеко — показав на захід.

— Чи ваші човна потапають коли?

— Ні, — але треба плисти обережно, бо як морська ріка захопить, то човен вже домів не поверне.

Либонь знали й они про сю небезпечну течію, котра трохи не загнала мене на широкий океан. Пятниця говорив все про себе в третій особі, як се роблять діти. Нарід свій звав “Караіб” як і жителів других островів з тою ріжницею, що про своїх казав “сильний Караіб”.

Розказав мені також, що на полудни в великім краю вимордували білі люди цілі племена Індіян. Се либонь відносило ся до Іспанців, котрих жорстокість і знущання над тубильцями стали так розголосьні, що вістка про них дійшла аж до Караібів.

Раз якось завів я Пятницю до мого човна, а вказуючи на него, поспитав:

Чи можна на такій лоди дібрати ся до землі, де живуть білі люди?

Робінзон варить молоко, підчас коли Пятниця приносить дерево.

О ні, ні! треба два човна такі, як Робінзона, бо оден човен море переверне.

Спершу не міг я второпати, чому оден може вода затопити, а двох ні — та згодом доміркував ся, що Індиянин, не вмючи повісти: два рази більший човен — казав: два човна.

В півтора року по своїм загощеню на острог вивчив ся Пятниця так вже по англійськи, що можна було починати з ним науку релігії. — Як всі его земляки, не вмів і Пятниця відріжнити сотворіня від Сотворителя. Сонце, місяць, зьвізди мали они не за твори руки Всевишнього а таки за самі божества. З'явища природи як: громи, лискавки, трясеня землі се прояви гніву лютих богів. Деякі люди: духовники і чародії стояли — по їх думці — у зносинах з божеством і вивідували ся про їх волю. Погибші герої — вірили — стають по смерти зорями на небі і відти глядять в низ на землю. Споміж смертельних той був в них найбільшої слави достоен, котрий за житя убив і поїв найбільше ворогів.

Такі поганські віруваня старав ся я заступити Пятници чистими правдами про одного Бога християнського, про вічне жите, про любов усіх людий: другів і ворогів.

Одної неділі присіли ми під деревом, а я став Пятницю питати:

— Чи знаеш, хто сотворив все те, що бачиш довкола?

— Знаю. — Все те зробив старий-престарий Бенамукі. Сидить він на дуже високих горах, а старший від землі і моря.

— Чи вмієш молити ся до него?

— Ні, — ані Пятниця, ані жадному з Караїбів сего не вільно, тільки старі Увукакіс ходять до него на гору й передають ему прошеня людий. Коли-б хто другий пішов, то Бенамукі убе его і з'їсть, бо лютий, дуже лютий. Треба ему давати багато риб і бататів, щоби перунами не повбивав Караїбів і не попалив їх осель.

— А як котрий з вас умре, то що тоді з ним діє ся?

— Иде до Бенамукі, але іно жите, бо тіло палять або з'їдають.

З того розговору зміркував я, що духовники Караїбів, так звані Увукакіс, самі оголосили ся посередниками між людьми а божком Бенамукі, щоби удержати нарід в пересудах і темноті, а тим чином тягнути з него для себе як найбільше жертв.

Став я се пояснювати Пятници; счудований слухав мене з негодованем. Відтак розповів я ему про християнського Бога, Бога любови й доброти, Сотворителя і Батька наймилолюбивішого. Довго говорив я про небо і вічне жите, про нагороду для добрих а кару для злих, про любов ближнього і любов Бога і честь яка Ему належить ся.

Індиянин слухав мене уважно, лиш вряди-годи хитав головою або підводив в небо свої гарні очи. Найбільше вподобав собі жите нашого Спасителя і молитви, прямо до него засилані, неменьше одушевляв его опис премудрости і всемогучости Господньої.

Твій Бог, Робінзоне — закликав — мусить бути много дужчий, бо є всюди і все чує і бачить і може, а наш старий Бенамукі сидить на горі, замість володіти понад сонцем і зорями, і нічого не знає хиба те, що ему Увукакіс передадуть.

Правда, Пятнице — відрік я — сильніший він над усі сотворіня, бо сам їх сотворив.

Так провадив я науку релігії. Инколи знов ходили ми разом до моєї святині і молили ся там над морем. Згодом став Пятниця взірцевим християнином. Кождої днини дякував я Богу, що зіслав мені такого товариша, а туга за Европою зовсім майже мене покинула. За три роки нашого спільного жита не було між нами найменьшої сварки. В свята читав я Пятници святе письмо і пояснював по зможі сил. Часто знов ставляв він мені питаня, над котрими я сам мусів призадумати ся і таким чином зглублював я чим раз краще Божі слова, а деякі уступи вивчив таки на память.

Крім того розповів я Пятници своє ціле жите, не промовчаючи і блудів, котрі зводили на мене усі нещастя. Говорив я ему про держави европейські, про великі міста і торговлю в них, про нашу сильну англійську флоту, а всего того слухав хлопець цікаво і чудував ся мудрости Европейців.

В пів року по нашім знакомстві дарував я Пятници складаний ніж, сокиру і пістоль. Зрадів чимало і так обережно з ними поводив ся, що по році і слідно не було, що їх вживає.

Одної днини вирисовав я на папери пером шалюпу, а вказуючи єї Пятници, поспитав, чи не потрапив би такої зі мною зроби.

— Ах, так — закликав — бачив я вже таку самісеньку.
Де? — питаю з зачудованем.

— Дома на нашім острові. Одного разу два дні лютувала страшна буря з громами і лискавками. Третього дня рано викинуло море на берег великий човен з білими людьми. Мали бороди й вуса і трохи оружа та не з перунами, а самі шаблюки.

— Скільки їх находило ся на човні? — поспитав я.

Пятниця думав довго, неначе собі пригадував — відтак закликав:

— Сімнайцять! так сімнайцять бородатих білих людей.

— Що-ж стало ся з ними?

— Живуть там, де дім Пятниці — на полудни.

— Чи давно?

— З того часу пять разів уже були великі дощі.

Саме тепер минало пять літ, як морська буря розбила корабель на моїм побережю. Либонь его осада вратувала ся на човнах, а втративши серед ночі дорогу, причалила на острів Пятниці.

— Де се? — закликав я счудований — а твої земляки не з'їли білих?

Ні, они їдять іно ворогів, наколи заберуть їх у полон, а білі пособляють їм в борбі з ними.

Сей розказ збентежив мене сильно, і я забажав дібрати ся на острів і побачити нещасних Европейців.

— Чи не затямив ти хоч одного слова з їх бесіди?

— О так, вимавляють часто слово Dios^а

— Так се Іспанці, сказав я, на жаль! не Англичани.

Незабаром якомсь по сім розговорі зайшли ми на полудневу сторону острова, а станувши на високій горі, побачили в далині на мори сушу.

— Диви ся, Робінзоне! — там моя земля! там моя хата! закликав Пятниця і став плакати.

Зворушене Пятниці поділлало й на мене та зовсім инакше — тривога огорнула мою душу на думку, що ось згадка про вітчину розбудить в товаришу охоту до утечі, тому й порішив я его розпитати:

— Не правда, що бувбись вельми щасливий, наколи-б позволив я тобі вернути домів?

— О так, Робінзоне, з цілої душі бажаю увидіти батька.

— Так вертай до него і будеш знову воювати і з'їдати своїх ворогів.

— О ні! Пятниця вже не буде їсти людей, він хоче ще раз побачити свого тата, а відтак знов поверне до тебе, бо він любить Робінзона.

— А чи не можемо стрібувати поплисти разом?

— О, добре! — та по часови посоловів і каже: Не можна, човен Робінзона за малий, море его переверне.

— Їдь сам, бо твої земляки убють мене і з'їдять.

— Ні они Робінзона стануть любити, бо він вратував Пятницю, але сам Пятниця не попливе.

— За чого не хочеш сам плисти?

— Робінзон чомусь то сердитий на Пятницю, коли его від себе гонить.

О ні, мій друже, але хочу тобі справити втіху. А що-ж зробив би ти, повернувши домів?

— Скажу їм, що Бенамукі дуже слабий бог, а Увукакіс обманьщики.

— За те готові тебе вбити.

Пятниця подумав хвилину, а відтак рік: Навчу їх про правдивого Бога християньського, про небо і Спасителя, то може і закинуть старого божка.

Їдь, їдь, дорогий брате! закликав я — лиши ся між своїми, а я тут коротати-му самітне жите.

По сих словах побіг Індиянин до місця, де лежали річи, приніс сокиру і навколішках подав мені.

— Що се значить? — питаю.

— Най Робінзон убе Пятницю, а не говорить більше таких річий.

Зворушений отсим доказом привязаня, пригорнув я сердечного хлопця до груди і порішив плисти разом з ним до его родини.

Як стій взяли ся ми до будови човна. Пятниця вибрав кріпке дерево, спустив его зі мною на воду і з незвичайною вправою виробив за два місяці при мойй помочи величезне судно, що могло і вісім люда помістити.

При роботі вживали ми на переміну сокири і огня, а у всім Пятниця показав ся справнійшим від мене.

Спустити човен на море, стояло нас чотирнайцять днів праці. Відтак доробив я до него щоглу, вітрила і керму, а Індиянин не міг вийти з дива, коли побачив, як борзо пливе судно при помочи отсих причандалів. Караіби вживали тоді іно весла.

З тої днини випливали ми що неділі на море, бо вперед хотів я заправити Пятницю до європейскої плавби. І наука не зіста-

Робінзон випливав що неділі на море з Пятницею.

ла без успіху: по кільканийцяти пробах вийшов з него знаменитий моряк. Порішили ми сейчас по жнивях пустити ся в дорогу і побути між земляками Пятниці. Хлопець радів несказано, і усе вже було готове до подорожи, коли ось склала ся подія, що приневолила нас відложити наші постанови.

ГЛАВА XXXVII.

Дикі знов причалюють до острова. Білий полоненик. Бійна. Аміґо стає в ній героєм. Кого найшов Пятниця в човні. Нові гості. Ріжні народи й віроісповіданя в моїй державі.

В гарний, весняний день, придбавши усього в подорож, мали ми вже відпливати, коли се прийшло мені на думку вислати Пятницю за черепашиними яйцями. Принадоблять ся нам в дорозі! Хлопець взяв пса і побіг мерщій в лїс, поза котрим було місце, де найбільше виводили ся черепахи. Нараз почув я проймаюче скавуліне Аміґа, — гляджу в ту сторону, відки голос несе ся, і бачу Пятницю, котрий вертає стрівожений і блідий. Припавши без духа до мене, закликав: Ах! Робінзоне... горе нам!

— Пробі! що стало ся? кажи скорше!

— Там, там в низу — говорив дрозачи на цілім тілі — оден, два, три човна — самі вороги Пятниці — приплили зловити єго і з'їсти.

Почав я єго розважати, як умів, а коли отямив ся з першого остраху, кажу:

— Пятнице, мусимо з ними бити ся, чи стане тобі на се сил і відваги?

О так! хочу бити ся, але їх много, дуже много. Дурниця! вмієш вже прецінь стріляти — наші кулі повбивають одних, а другі — налякані смертю товаришів і гуком рушниць — підуть в розтіч; тоді вже легко побідимо осталих. Памятай, що я тобі жите вратував, проте держи ся хоробро й роби усе по мому приказу.

Пятниця умре за тебе, Робінзоне.

Відтак пішли ми до печери. Тут нарядив я чотири пістолі і шість рушниць кулями, а опісля побіг на вартівню поглянути, що діє ся на побережу.

Через далековид міг я почислити диких. Було їх 21. Сим разом причалили на східно - полудневій стороні саме там, де ловив я звичайно черепахи. Збентежило мене се трохи, бо в сім місци ще не гостили. Була то густо заросла площа, вісімдесять кроків від берегів віддалена. Здавало ся мені, що мають зі собою трех полонеників і задля них либонь лиш висіли, щоб тут свій мерз-

кий бенкет відправити. Мершій збіг я з вартівні, а узявши бохонець хліба і фляшку вина від потреби, дав знак моїй дружині готувити ся у похід. Праворуч ішов Пятниця, по лівій бік Аміго, а в середині я сам. Усі мовчали — навіть пес вивчений і не заскомлів, тільки его насторошена шерсть і попущений хвіст вказували що й він ворожо настроений.

Через дорогу знов давна думка стала вертїти мені мозок: чи є в мене право нападати диких, котрі мені ніякого лиха не заподїяли? Не зі страху я се розважав — було в мене прецінь огнисте оруже проти ворога, — але мучили душу сумніви, чи вільно ось так ізза нічого людску кров проливати. Пятниця не думав так благо, палкий огонь жеврів в его очех, а грудь розпирала жадоба пімсти на ворогах свого племені. Наконець рішив ся я поки-що приглядати іно кровавому бенкетови, а проче полишити судьбі. Наколи не буде потреби чїпати Караїбів, оставлю їх в супокою — в противнім случаю стану до борби.

З найбільшою обережністю дїбрали ся ми нишком по конець гушавини, що відмежувала нас від диких. Звідси могли ми добре бачити цілу громаду. Кільканайцять з них прикучнуло довкола великого огнища і заїдали мясо одного з нещасних полонеників. Другий зі спутаними руками й ногами лежав побіч і дожидав своєї черги. Аж ось Пятниця, що вдер ся був на шпиль дерева, щоби краще розглянути положене, зсунув ся тепер в низ і прошепотїв до мене:

Робінзоне! там лежить чоловік з білим обличем і довгою бородою, се один з тих, котрі поселили ся на нашім острові.

Митю виліз і я собі на дерево. На жаль! Пятниця говорив правду: спутаний полоненик був Европейцем. На сей вид нестримна лють закипіла в мені, даю знак товаришеви і з рушницями посуваємо ся на горбок, що безмаль шістдесять кроків віддалений був від Караїбів.

Нараз двох диких починає розпутувати нещасного — не пора вже довше зволікати — оба звертаємо рушницї на ворога.

Готов?

Так.

Раз, два, три!

Грімки вистріли гукнули разом. Скоро дим розвіяв ся, поглянув я вперед себе: мій вистріл убив одного, ранив другого.

Пятниця застрілив двох, а третьому завдав тяжку рану. Годі описати, яка суєтня склалася між дикими на гук рушниць, на вид ран, що кровавилися під дотиком невидимої руки. Ранні кидалися по землі, постогнуючи з болю. Здорові бігали мов божевільні і гляділи безпечного захисту. В страху либонь і позабули про лоді і стали на всі сторони тікати, не знаючи — з котрої дожидає їх погибель.

Пятниця поглянув на мене зором, що дальше робити. Даю знак: відкидуємо рушниці, беремо сьвіжі і прицілюємося знову. Сим разом лиш оден Караїб погіб на місці, другий тяжко ранений повалився також на землю, а інші кровю обтікаючи, постогнували з болю. Незабавки трох з них пало поруч товаришів. Остаті, втративши з остраху свідомість, бігали сям і там з проймаючим вереском.

За мною! — закликав я, вискакуючи споза хашів з шаблюкою і нарядженими пістолями. Пятниця не оставав позаду. На наш вид чотирьох диких стрибнуло у човна і відчало від берега. Пятниця пускає ся за ними аж ген у воду і мірить з обох пістолів. Два падають в море, а прочі з усіх сил гребуть веслами, щоби втечи.

Я спішу поперед усього до Європейця, даю йому сокиру і пістолі, а для підбадьорення вливаю вина в помертвілі губи. Вже лиш ноги мав спутані, шаблюкою перетинаю лико, а в сій хвили він вистрілом вбиває дикого, котрий ладив ся мені голову сторошити, — бо Караїби побачили, що нас іно двох, очуняли з остраху і хопили за оруже. З вдяки за вратоване жите рубаю на двоє Караїба, котрий хотів завдати смерть полоненикови. Та ось пятох інших кидає ся на нас з бішеною лютостию. Європейець слабкими силами відпирає страшні удари, які йому завдає якийсь великан шаблею. Прочі чотири полишають Європейця кремезному товаришеви, а самі беруть ся до мене.

Важко приходило ся мені переплатити мою палку нерозважну бійку, поклав я вправді одного з пістолів, та прочі три зі страшнішим ще криком і завзятостию обступили мене довкола. Вже думав що згину — коли се мій Аміго мече ся на найблизшого ворога, ловить его за горло і давить. І Пятниця, побачивши, що мені грозить, бере лук полишений на березі і трупом стелить другого дикого. Посліднього я пробиваю шаблею.

За той час великан Караїб повалив Європейця на землю і вже ладив ся голову відтинати, коли я наспів і розчерепив ему чашку.

Бійка покінчена.

Пятниця з сокирою в руках метушить ся поміж трупами і добиває ранних.

Пятнице! — закликав я на него — остав се, а сїдай краще в човен і здоганяй тікаючих, бо готові навести нам тут сотню своїх братів.

Індиянин митю сповнив приказ. Стрілою кинув ся в лодку, та нараз станув і каже:

Робінзоне! тутки є ще оден мій брат, засуджений на смерть.

Прибіг я до него і з зачудованем найшов в лоді Караїба, що лежав долїлиць зі звязаними руками і ногами. Пятниця попере-тинав пута і підвів на пів живого полоненика, але і сей і говори-ти не був в силі, тільки жалкий стогін добував ся з его груди. Ли-бонь думав в сій хвили, що ведуть вже его людоїди на смерть. Подав я Пятници фляшку вина, щоби покріпив ним нещасного й пояснив ему зміну положеня.

Та ледви Пятниця поглянув Караїбови в обличчя, коли се за-кричав проймаючими голосами — відтак хопив старого в обій-ми і цілував по безліч разів — сьміяв ся, стрибав як божевільний, то знову плакав і ломав руки. Даром завдавав я ему питаня; дов-гу хвилю не міг очуняти, аж згодом простогнав:

Робінзоне! се тато Пятниці!

Не спосіб описати радости доброго сина. Двайцять раз о-ставляв човен і знову зіскакував до него — розіпнув кабат і при голій груди пестив голову батька — або водою і румом натирав ему руки й ноги, наболїлі від твердого лика, що ним були об-кручені.

Наконець почув мої накликування і прибіг спитати, чого ба-жаю.

Чи дав ти батькови хоч кусок хліба — кажу — мусить десь бути добре голодний.

О ні! Пятниця злий, ласун — усе сам поїв, а для тата не о-стало нічого.

Стривай! Ось маєш хліб, а дай ему також трохи руму напити ся.

П'ятниця подякував мені сердечним поглядом, віддав їду батькови, а сам пустився стрілою до замку. По часинці вернув з бохонцем хліба і куском печеного козляти. Попоїли ми усі, відтак поспитав я по англійски Європейця, відки родом. Не знав сеї мови, але відповів по латині: *Christianus, Hispanus sum.* (Єсьм християнин Іспанець). Глядів на мене зором повним вдячності і шепотів щось, чого я одначе не міг порозуміти. Та ось стрібубав я заговорити по португальски, котрої то мови вивчив ся в Бразилії. Сейчас став Європеєць відповідати, бо такої добре володів португальским язиком.

Прийшло ся тепер вертати домів, бо вже і хмари насували від заходу. Тільки клопіт, — як перевести хорих, котрі не здужають іти самі. П'ятниця вказав на човна диких. До замку морем не було більше як пів милі. Всадили ми отже Іспанця з батьком П'ятниці у лодь і незабаром були вже в заливі. Молодий мій товариш повернув ще раз на боевище і привіз відти наше оружє і луки і стріли, добуті на диких.

Відтак зладили ми з галузя ноші і перенесли на них вратованих полонеників, а що ніяк було перейти з ними високий мур і частокіл, порішили розіпняти на борзі шатро побіч хатки П'ятниці. Стіл, два крісла, два тапчани з дощок повкладаних на паках і вкритих соломою і вітрилами — зложили ся на обстанову нової палати. Тут спочали наші хорі, що ще перед кількома годинами засуджені були на страшну смерть.

Одно лишень мене трівожило, а іменно — щоби два дикі котрим повело ся втечи на лоди, не повернули з більшою громадою своїх земляків. Тим то і приказав я П'ятниці поспитати свого батька що він про се думає. Та сей сумнівав ся, щоби дикі змогли дібрати ся на свій острів — буря, саме в той час лютуєча, затопить безперечно їх човен або зажене до сусідних островів, де же їх неминуча смерть з рук тамошних ворожих їм жителів. А хочби яким дивом і повернули домів, так радше стануть підмавляти своїх земляків від виправи на наш острів. Коли лежав спутаний, чув, як тікаючі тремтіли з остраху і називали нас злими богами, котрі володіють лискавкою і перунами.

На мій приказ убив П'ятниця молоде козеня; перед уварили ми на зупу з рижом і корінем, задня чвертка пекла ся на ріжні, розсїваючи довкола милу воню. Нінішний день хотів я звели-

чати пишним обідом, бо оба ми: я і Пятниця, придбали в нім дві дорогі нам людини: я Європейця а він батька.

Хлопець не чув ся на radoшах: сьпівав і підскакував невпинно, та попри те сповняв усі свої занятя як найточнійше. Радість додавала ему сил, припинала крила.

По обіді повкладав я своїх гостей, поручив Пятници догляд над ними, а сам пішов і собі на супочинок. Але довго не міг заснути — раз - у - раз ставали перед очима події дня й усі подробиці, що лиш зведеної борби з дикими. Від тринайцяти літ, як замешкав я острів, зросло нині число его жителів у четверо, а хоч невеличке, за те замітне було ріжноманітностю народностей і віроісповдань. І так: я був християнин і приналежав до костела єпископального, заведеного у нас в Англії за часів короля Генрика VIII**). Пятниця ісповідав мою релігію, але був Караїбом — его батько також Караїб, та й ще поганин людоїд — а Європейець Іспанець був католиком. Про те ріжниця релігій і народностей ніраз не мішала найкрасшим відношенням поміж жителями острова, і не було нам чого бояти ся усобиць і війн релігійних.

ГЛАВА XXXVIII.

Історія Іспанця. Загадую спровадити его земляків з сусіднього острова. Відкладаємо сей плян на пізнійше. Спільна праця. Жнива. Договір. Від'їзд товаришів.

Другої днини скоро сьвіт позабирали ми заступи і пішли з Пятницею на боевище, щоби погребсти вбитих Караїбів. За поворотом застали ми наших гостей, як прохожували ся вні загороди з опунцій, котра за одинайцять літ виросла в високу, густу, непроходиму, стінку. З Іспанцем бесідував я по португальски, а знов Пятниця був товмачем між мною а своїм батьком. Оглянули ми сполом ціле газдівство; старий Караїб не бачив ще з ро-

*) Генрик VIII, англійський король — панував від р. 1509—1547. Він завів так званий костел англіканський або єпископальний, котрий, задержавши по часті устрій католицький, не узнає одначе голови папи римського. Король є представителем найвищої влади сьвітської і духовної разом.

ду європейських знарядів і раз - у - раз питав сина, на що се або друге пригоже. Іспанець також чудував ся уладженю замку і вельми зацікавив ся історією мого житя. Відтак розповів мені і свої пригоди такими ось словами:

Зову ся Дон Хуан Кастильос — єсьм шляхтич, родом з Вальядолід в Іспанії. В дорозі з Гавани*) до Ріо де Ля Плята**) постигла нас страшенна буря і пригнала в отсі острови. В ночи почувли ми ненадійно при однім з сих островів пушочні вистріли, звиваючі помочи. Та крізь темряву годі було нам дібрати ся до погибаючого корабля. На суші горів вправді огонь, але підводні скелі спиняли плисти ід берегам. Аж ось побачили ми наближаючу ся шалюпу, а в ній керманича і чотирьох моряків. Приняли ми їх на поклад. Либонь походили з корабля, про котрого розбите розказував ти мені передше. Та й нам не пощастило ся: вітер загнав нас на береги острова, відки родом отсей дикий. Шіснайцять Іспанців і двох Португальців причалили в лоді на силу до берега, всі прочі потонули. Страшно боялись ми жорстоких жителів острова, бо хоч мали ми оруже й шаблюки, та не було в нас пороху. Але Караїби показали ся вельми гостинними і помістили нас в одній оселі. Незабавом оден з Португальців помер, бо не годен був звикнути до нужденного корму дикунів. Хотіли ми дібрати ся яким чином до іспанських кольоній, та задля недостачі потрібних знарядів не можна було злаштувати судна, а в слабких караїбських човнах божевільством пускати ся на розбурханий океан.

Перед тижнем наїхали остров сусідні ворожі племена, — усе, що жило, хопило за оруже. Прийшло ся і нам захищати себе й наших господарів. В зведеній борбі побідили ми вправді, але послідний Португалець погіб, а я з отсим старим попав в полон. Привезли нас тут на остров і були би певно заїли, коли би твоя поміч не зберегла нещасних від страшної смерти. Ось моя історія, Робінзоне.

— Знаеш, друже! — закликав я — маю думку ратувати твоїх земляків.

*) Гавана, столиця Куби, острова Антильського на Атлантичкім океані.

**) Ріо де Ля Плята зове ся устє трех рік в полуди. Америці до Атлантичского океану: Парани, Парагвай і Уругвай. Ріо де Ля Плята значить: срібна ріка.

— О станеш ся нашим спасителем, котрому по вік не забудемо дяки — відказав Дон Хуан.

Послухай! треба нам вперед спровадити тут усіх твоїх братів. Тоді спільними силами збудуємо величезне судно, заосмотримо его в поживу, оруже, пушки і, хіснуючись тривалою погодою, попливемо на море шукати іспанських чи англійських осель.

— Прегарна гадка!

— Одно лишень здержує мене від здійснення тих плянів.

— Що такого? — збентежив ся Іспанець.

— Бою ся, щоби на тім всім зле не вийти.

— Як се? — допитував Дон Хуан.

— Знаєш, яка вражда ділить наші народи, — тим то й лякаю ся, щоби в іспанській оселі не передали ви мене в руки власти світській чи духовній, котра Англичанина засудить безперечно яко еретика на смерть.

Мої слова прикро вразила Іспанця.

— Милій Боже! закликав — чи маєш вже нас за таких нелюдів! Тільки пережили ми усякої біди — а тепер малиби платити нашому добродієви такою чорною невдякою.

— Саме те, відказав я, — люди звичайно добро забувають і вдяка тепер рідка птиця. Впрочім тобі повірю, та хто дасть мені запоруку за твоїх братів?

Коли таке, то позволь мені зі старим Караїбом відплисти до них на острів. Заберу зі собою папір і усе пригоже, спишемо договір, що підчиняємо ся під твою власть і обіцюємо у всім послух. Я зложу тобі перед від'їздом присягу, а того, котрий не додержить услівій, — покараємо смертю.

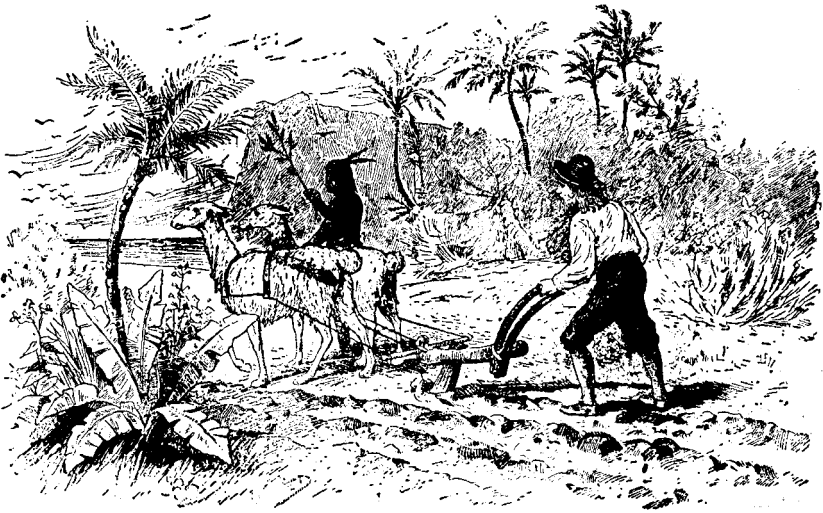
Обличчя Іспанця сияло при сих словах такою щиростію, що я повірив ему зовсім і пристав до его думки. Вже все було обговорене, і день і година від'їзду порішені, коли се він сам запримітив, що треба здержати ся з виправою хоч пів року, бо припаси поживи іменно збіжа не виживлять довго дваццятєро люда. Тим то урадили ми справити вперед великий шмат землі, обсіяти его, а відтак аж по жнивях ладити задуману виправу.

Позаяк було нас тепер чотирьох і мали доволі оружа й амуніції проти напасних дикунів, могла управа і сійба відбути ся без найменьшої перепони. Щоби даром не вбивати освоєних кіз, полювали ми на лісові; а що лишало ся мяса над потребу, те со-

лили і вудили яко припаси поживи для будучих жителів острова.

У той час виглядів я кільканайцять дерев, пригожих до будови судна. Пятниця, старий Караіб і Іспанець стинали їх і обрабляли, а позаяк було в нас кілька великих пил, виставили ми руштоване, якого живають трачі, і так порізали дерево на дошки а опісля повкладали ми їх в тінисте місце, щоби висохли.

Надійшли нарешті жнива. Полон випав сим разом прегарно; зібрали ми 70 кірців ячменю, 46 рижу, 14 жита і 8 пшениці. Послідні роди жита не вдавали ся якось, бо шкодила їм спека, і наколи-б довше прийшло ся мені на острові полишити, задумав закинути їх управу.

Робінзон оре своє поле козами.

Відтак заорали ми ще раз поля, щоби на случай відложеня виправи можна засівати зараз з весною.

З покінченням тих робіт нічо вже не спиняло нас заняти ся виправою. Дон Хуан і батько Пятниці з першим пригідним вітром мали відплисти для заключеня договору з Іспанцями. День перед від'їздом списав я умову в отсих словах:

1) у всім підчинить ся его волі і кождий его приказ сповнить без найменьшого супротивленя; ніколи не зробить нічого на его шкоду і кождої хвилі готов піти з ним там, де він зверне

своє судно, і бороните-ме властивця і его майна до послідньої каплі крови.

2) буде вести чесне і трудяще жите, бо ні лінтяй, ні злочинець не може бути на остров допущений;

3) закине усі сварки, а на случай якої суперечки шукати-ме порішення єї у пана острова або в того, котрому він передасть власть судиї;

4) усі роботи, що мають на ціли добро громади, сповнить без наріканя;

5) всі постоять як оден проти того, що посьмів би зломати отсі застереження, і або приневолять его до послуху або проженуть з острова.

Най добре кождий розважить повисші услівя, а коли справді рішить ся по совісти їх сповнити, — з доброї волі заприсягне той договір на Сьвяте письмо і честь іспанського народа; в противнім случаю не має доступу на остров Робінзона.

Підписав я з Дон Хуаном се письмо, а він таки зараз присяг і заручив мені, що і прочі его земляки не спротивлять ся те саме вчинити.

Караїбский човен заосмотрили ми в поживу і воду на вісім днів, бо хоч погода була гарна, а плавба не могла потривати довше над вісім днів, все-ж таки побоювали ся ми, щоби буря не заскочила наших подорожних. Дав я їм дві рушниці і по десять набоїв, приказавши, щоби даром не марнували вистрелів, а вжили їх лишень на случай стрічі з ворожими Караїбами. Крім того забрали они ще й сокиру, сверлик і пачку цвьяхів, для направи старої шалюпи або зладження нового судна, котре мало перевезти усіх Іспанців. Наконець подав я Дон Хуанови папір і флящину чорнила, щоби мали чим договір підписати.

Надійшла хвиля розлуки. Пятниця припав батькови до груди, засипав его поцілуями і пестощами, обіймав і плакав так жалко, що й мені слези повисли на віях. Ми з Дон Хуаном стиснули собі руки, а пращаючи ся, пожелали скорого побаченя. Відтак всіли наші други в човен, а пригідний вітер пігнав їх як раз у ту сторону, куди мали плисти. Довго, довго гляділи ми за ними, докіля ще бодай чорну точку добачити мож було на мори. Пятниця плакав, аж заходив ся, немов вже батька не надіяв ся ніколи увидіти.

Коли човен щез нам з очий, пішли ми оба до сьвятинї, там клякнули у стїп хреста і молили Бога за добру дорогу і щасливий поворот наших товаришів.

ГЛАВА XXXIX.

Пятниця добачує шалюпу на мори. Готовимо ся до оборони.

Бунтарі і вязні. Нарада. Стріча з бунтарями.

Опанованє шалюпи.

Дон Хуан і батько Пятниці відплили 11. серпня 1669 р. себ-то чотирнайцятого літа мого проживаня на острові. Їх виправа була для мене першою пробою на дорозі визволу з заслання — у перший раз заясніла мені надія, що зможу наконець повернути до рідної землі.

Усі вільні хвилі передумував я тепер у одно над тим, як би сю мрію перевести в діло. Надія і острах поперемінно ворушили душею, раз як дитина тішив ся я здійсненем найгорячіших моїх бажань, то знов дрожав зі страху, щоби буря не затопила Іспанця і Караїба, щоби его земляки підписали договір, та щоби з поворотом не стрітив їх гураган. Як стояло в умові, мали они прибути доперва з весною, та хто зна, чи навкучивши собі довгий побут між Караїбами, не схочуть похіснувати ся останками гарної пори й не виберуть ся сейчас в дорогу.

То знову иньша гадка мучила мене: чи, повернувши до Англії, застану ще родичів в живих? Чи не краще померти мені тут на пустім острові, чим оплакувати тамки їх смерть? — В такій душевній боротьбі пережив я кілька тижнів, коли се 28. серпня скоросьвіт збудив мене Пятниця окликом:

Робінзоне, вставай! они вже плывуть!

Як стій схопив ся я з ліжка, накинув на себе одіж, і, не думючи про ніяке лихо, побіг мерщій на беріг. Та ось на превелике диво й острах побачив я на мори велику шалюпу, котру вітер гнав в нашу сторону.

Се не наше судно! — скрикнув я в тривозі, пливе від заходу,

а нашим дорого з полудня. Втікаймо заховати ся де в безпечне місце, бо не знаємо: ворог він чи приятель!

Живо побігли ми до замку. Пятницю поставив я при нарядженім фальконеті з льонтом в руці і приказав ему стріляти, як іно почує мою команду. Сам я знову метнув ся на вартівню, забравши рушницю і далековид. Коли вдер ся я на скелю і повернув очи на море, узрів в далині двох миль морських корабель на якорі. З будови вказував на англійске похожене, так як і шалюпа, що наближала ся стрілою до берегів.

На сей вид серце ударило в мені молотом. Та згодом первісну радість стрічи з Англичанами, моїми земляками і братами, затроїла тривога і сумніви. Яким чином найшов ся англійський корабель в отсім незаселенім закутку моря? Прецінь наші моряки й купці не пускають ся сюда, ніяке європейске судно не причалює до сих непривітних берегів, де нема ні осель ні торговель пристанний. Буря їх також хиба не загнала, бо від трох місяців ні хмаринка не укрила небозводу. Треба бути обережним і заховати ся, бо може се розбишаки або буканери*). В перших роках мого самітного житя на острові — був би я з радістю повитав і розбишак, хочби мене й за невільника полонили, коби тільки поміж людий дістати ся. Тепер одначе, коли мое положене покращало, і надія визволу всьміхала ся, дрожав я на гадку попасти в руки такої голоти.

Довго ще лежав я за відломком скелі з далековидом, поки шалюпа не причалила до берегів. На щасте не доглянули они заливу, де стояла моя лодка, а то й мене були би без сумніву віднайшли. Осада шалюпи складала ся з 11 люда — з тих вісьмох мали шаблі, а трох з повязаними в зад руками стояло на середині. З ноші пізнав я в них Англичан.

Положене полонеників мусіло бути вельми прикре, бо піднимали раз-у-раз голови в небо і сіпали спутаними руками; лица на них були збіліли, а хід хиткий. Уоружені товариші вивели їх на беріг; оден добув шаблюки і став вимахувати над головами нещасних; відтак приміщено їх під деревом, а всі прочі завер-

*) Буканерами називано в половині 17. столітя французьких авантюриків, котрі осіли на Антилях і в союзі з сьмільчаками других народностей били зразу іно Хздобу і вудили мясо, а відтак з ненависти до Іспанців стали зводити з ними, кроваві борен. Нищили їх прибережні міста, забирали купецкі човна і воювали з воєнними суднами. Пізніше прозвано їх Флібустєрами.

Пятниця звіщає Робінзона про причаленє Караїбських човен до острова.

нули в ліс, де перед місяцем звели ми бійку з Караїбами. Двох, що остали в шалюпі закутало ся в плащі і лягли спочати.

Митю стрібнула мені через голову гадка: ратувати нещасних вязнів. Тільки як до сего взяти ся? Коли-б Іспанець і старий Караїб були зі мною, легко прийшло би гонителів побідити тим більш, що крім шаблук не мали другого оружа. Нещасний стан отсих бідолах нагадав мені моє власне положенє, коли то викиненому філями на сей остров зіслав Господь чудову поміч. Тепер моя черга сплатити Провидіню довгв вдячності і ратувати від загибели полонеників.

Коли шалюпа причалила до берега, прилив саме доходив найдальше. Тим то не даром міркував я, що уоружені перед відпливом не повернуть на корабель. Мав я отже звиш десять годин часу, щоби обдумати як слід плян визволу. Сим разом був ворог страшнійший від Індиян, з котрими я щасливо покінчив; з сими ось треба було заходити ся вельми обережно і хитро. Поперед усього нарядив я велику пушку й завернув єї прямо на шалюпу, відтак наладив ще й другий фальконет кусками желіза, а прочі дві рушниці, сім мушкетів і чотири пістолі кулями.

Опівдні, коли жара найдужше стала доскулювати, доглянув я з моєї вартівні, що шістьох матросів поклато ся спати в лісі дві милі англійські від замку, двох в шалюпі також спало, а три спутані сиділи під деревом, що росло недалеко моєї кріпости.

Пора ся була як-раз пригожа до визволу полонеників. Узая я рушницю, два пістолі і шаблюку. Пятниця, уоружений так само, ніс ще три мушкети і три шаблі. Мій вид був справді: страшний: одяг з козячих шкір, величезні вуса і борода, довгий волос, що спадав на плечі, обгоріле від сонця обличє кидали якусь таємничу грозу на мою статть. Тихцем зайшов я до полонеників і спитав їх по англійски:

Хто панове такі?

Спершу злякали ся вельми. Схопили ся з місця і, коли-б не пута, були би втікали. Тоді я промовив:

Не страхайте ся, приходжу вас визволити.

Слова сі чудесно поділали на полонеників, тим більше, коли я справді порозтинав їх пута. Оден з них випрямив наболілі руки, зняв капелюх і каже:

Пане! будьте спасителем і захитником нещасних, а Бог се вам нагородить.

Вспокійте ся! я Англичанин як і ви і бажаю вам добра. Ба-чите, нас тільки двох тутечки, але маємо доволі оружа й аму-ніції. Скажіть проте щиро, що вам приключило ся, і як може-мо стати вам у пригоді.

Довга се істория, почав найістарший, і либонь чи старчить часу єї розказати, бо кождої хвилі можуть повернутти наші во-роги. Ось єї зміст: Я капітан корабля, що стоїть оттам на яко-рі при острові. Мої люди збунтували ся і хотіли мене спершу вбити, та другі просили за мною, так і порішено наконець по-лишити нас на сїм острові мене з поручником і одним подоро-жним, котрий противив ся злочинникам.

Ходіть за мною! — сказав я, завертаючи у лісок. Коли спинили ся ми в гущавині, промовив я до нових товаришів, от-сими словами:

Панове! я готов допомогти вам побідити ворохобників, але ставлю два услівя.

Приймаємо ся усіх! — закликав капітан.

Стривайте, а послухайте вперед! Перше: жадаю, щоби ви у всім безусловно мені покорили ся. Оруже, яке вам даю, звер-нете на кождий зазив — і не будете в нічим нам шкодити. Дру-ге: наколи при моїй помочи добудете корабель, перевезете ме-не з товаришем і усім найном даром до Європи.

А ми ставимо ще третє — крикнув одушевлєнний капітан — будемо бороти ся за вас до послїдньої каплї крови, а за підмогу жертвуємо 2,000 фунтів стерл.

Оборону приймаю, але нагороди не хочу. Я сам доволі бо-гятий, та й діла милосердія не годить ся за гроші робити.

Простіть, наколи вразили ми ваші почуваня — сказав ка-пітан, стискаючи мою руку.

А тепер до роботи! Ось тут маєте три мушкети і амуніцію, крім того три шаблюки. Думаю, що найкраще напасти на спля-чих, а коли прочі прокинуть ся і стануть просити помилованя, можемо їм дарувати жите.

Нї, — закликав капітан. Правда, ті драбуги провинили ся тяжко, та не всі з них однаково виноваті. Двох іно заслугоє

на смерть без пощади, а других можна ще буде навести на добру дорогу.

Робіть, як вам вгода! — сказав я і розділив між них ору-
же.

В чверть години опісля були ми вже недалеко сплячих в гушавині. Нараз споза кущів вийшло двох матрозів.

Чи се проводирі бунту? — спитав я.

Ні.

Так даймо їм відійти супокійно; значить, береже їх Про-
видіне, коли самі у час прокинули ся зі сну.

Капітан і его товариші кинули ся вперед. Шорох кроків і бренькіт оружа розбудили сплячих бунтарів. Схопили ся стрі-
вожені, та у сю мить капітан і поручник вистрілили. Куля влу-
чила одного з проводивір в само серце, другий повалив ся побіч
него з перестріленою грудню. Та ось і подорожний дав огня і
ранив одного з осталих двох. Тяжко ранений трібував підве-
сти ся на коліна, але кольба капітана сторощила ему лоб. На
гук вистрілів повернули і тамті, що перед часочком увійшли бу-
ли в хаші. Побачивши мене і Пятницю, місто ударити на ка-
пітана, упали всі чотири навколішки і стали молити помилованя.
Так побідили ми цілковито.

Капітан повернув ся відтак до них і сказав:

Всі ви до одного заслужили на смерть, одначе хочу вам про-
стити під услівем, що на доказ каяня присягнете мені послух і
допоможете добути корабель. Побіджені покляли ся сейчас
повинувати ся капітанови сліпо у всім. Сей брав ся вже їх від-
пускати, але я, більш обережний, не допустив сего і кажу:

Позвольте — не маєте права рішати о судьбі тих людей, бо
на сім острові підчинені ви безусловно его губернаторови.
Знаєте, під якими услівями приобіцяв він вам поміч — тому в
імя губернатора приказую сих людей звязати і мені лишити під
догляд.

Мої слова сильно поділали на бунтарів. Повага, з якою я
їх висказав, і слухняність капітана дали наглядний доказ сили
і могутости видуманого губернатора. Мовчки дали ся звязати.
Пятниця з поручником завели їх відтак і заперли в печері, а
оруже відібрали і схоронили в безпечнім місци.

По відході бунтарів стали ми радити з капітаном, що нам

тепер діяти. В шалюпі було ще двох, котрі з такої далечі вистрелів не чули, і сих можна було також щасливо підійти. Але на кораблі полишило ся ще зо 26 люда, уоружених і готових бороти ся до посліднього, бо знали — що строге право моряцке смертю карає ворохобників. Треба було доконче придумати якийсь спосіб на них.

Гадаю, відозвав ся я — що наколи осталі на кораблі не дїждуть ся товаришів, вишлють певно за ними судно. Се треба нам доконче захопити, щоби не втекли на нїм і не повідомили тамтих, що тутки дїє ся.

Гушавою завернули ми у пристань. Оден з матросів, по-лишених на сторожи, запустив ся в кущі і рвав саме в той час банани, коли ми підійшли до него нишком. Побачивши наряджені рушницї, піддав ся без супротивленя. Примотузив я его до дерева, заткав губи, а відтак вже сьміло наближали ся ми до човна. Вартало видіти тривогу другого матроса, коли узрів нас в гушавинї, найпаче-же, коли пізнав капітана. І не думав захищати ся, пав долїлиць і молив пощади.

Опісля забрав я обох матросів, завів їх до хати Пятницї, привязав там цупко до стовпів, а сам повернув до товаришів. За той час капітан з подорожним відірвали кілька дощок із дна шалюпи; витягнули ми єї відтак на беріг, в чім пособляли нам і Пятниця і поручник, котрі саме в сїй хвили наспіли.

Покінчивши отсю важку роботу, запросив я моїх гостей до замку, де припочали і покрїпили їдою сили. Та ще не встигли ми з'їсти обїду, коли се залунав від корабля вистрїл з пушки, — призивали ним либонь шалюпу. По часови залунав другий, відтак третий і четвертий — та річ ясна, наші вязні не могли піти за сим зазивом.

Сейчас побігли ми на вартівню з далековидами, щоби по-смотрїти, що дїє ся на кораблі. Залога, не дїждавши ся повороту шалюпи, вивісила пестру хоругов на знак, що небавом відпливає — та коли і се не помогло, спустили човен на море.

Незабавки наближив ся він до берега так, що можна було навіть лиця моряків розпізнати — всі були уоружені.

На жаль — закликав капітан — між людьми в човнї тільки чотирьох таких, котрих силоміць втягнуено у бунт — всі прочі,

іменно керманіч, се майже самі головні бунтарі. На случай стрічи з ними не піде так гладко, як з передніщими.

Повірте мені, капітане — став я его потїшати — коли я у перше станув на сім острові, було мое положене много гірше чим ваше, а таки милосердний Бог не дав мені загинути. Кріпїть ся, що й вас Він не опустить.

Спаси-біг за відраду, але, широ кажучи, не надїю ся я вийти добре з отсеї халепи...

Побачимо, як оно буде — відрік я — а покищо здаймо усе на Провидїне.

ГЛАВА XL.

Друге судно. Смерть проводирів бунту. Промова Робертсона. Губернатор. Подїї на кораблі. Засудженє виновників. Готовимо ся полишити остров.

За той час шалюпа підплила до берегів. Семеро люда вискочило на сушу, трох остало в судні. Заховані в гущаві ліска, що окружав замок, могли ми за ними стежити, хоч они нас не бачили. Поперед усього побігли до першої шалюпи, та як-же счудували ся, коли і єї найшли продїравленою наскрізь, без щогли, вітрил та весла.

На мить станули мов вкопані, відтак закричали голосно, а не дїждавши ся відклику, стрїлили усї разом. Та і тепер мертва тишина залягла довкола, лиш луна протяжним відгомоном понесла лісами гук їх рушниць.

Здає ся та могильна глуша не була їм по нутру, бо по короткій нараді всіли в човен і відчалили від берега. Се знов не було мені до вподоби — сейчас повернув ся в противну сторону і закричав глухим голосом, щоби его почули, але не вміли розізнати, відки він несе ся.

На мій крик шалюпа опять стала плисти ід берегови. Побачивши се, приказав я Пятници піти в густо зарослий яр і голосами манити моряків, а коли вже їх далеко відведуть, най до нас мерщій манівцями повертають.

Мій плян вдав ся прегарно. Ледви моряки почули крики в

лісі, сейчас відгукнули ся і поспішили в гущавину. Сего нам було треба — міркуючи по голосах, були вже моряки далеко, тим то порішили ми ударити на осталих.

Наші товариші також справили ся добре: вийшовши з дебри, ішли все лісом і вели за собою матросів з горбка на горбок все дальше і дальше — аж наслідок голоси їх і бунтарів розплили ся у далині.

Тепер завернули ми на беріг. В шалюпі був оден лишень матрос, другий купав ся в мори, а третій спав в куцах. Капітан розізнав в нім одного з проводирів бунту і кольбою сторожів ему голову. Другі два покорили ся самі, бо тільки силоміць втягнуто їх у бунт і вже передше каяли ся, що пішли на підмову. Оба признали свою вину і покляли ся капітанови з усіх сил пособляти.

Коли-б так захотіли ми — казав оден — супротивитись їм, то були би нас повбивали. Жите жертвуємо тепер за пана, наколи іно схочете нам ласкаво простити.

Капітан заручив мені за них, тим то роздав я і їм оруже.

Межи шести полонениками запертими в печері було чотирьох таких, котрим поручник і капітан довіряли, а що і два матроси про них добре думали, приказав я їх привести і уоружити. Таким чином зросла наша армія до 11 мужа.

Ніч вже западала, як Пятниця і поручник повернули з виправи. — Сполученими силами витягнули ми човен і продіравили его, відтак попоївши і припочавши, дожидали, коли надійдуть заманені в ліс матроси.

В годину якось надтягнув ворог. Ціла громада кляла препогано: оден жалував ся на голод, другий на спрагу, а всі разом на безуспішне скитане, котре їх сильно втомило. Блукаючи у темрявах, наближали ся до шалюпи. Годі описати їх острах і зачудоване, коли найшли єї знищену як і першу. Вартало послухати глупих їх заміток: одні приписували се діло диким, другі казали, що се ніхто, тільки злі духи, котрі певно живуть на сім клятійм острові.

Чи не говорив я вже вам у лісі — доказав керманич — що лихий водить нас по манівцях, де постовкав я собі ноги. Таж голос їх зовсім не похожий на чоловічий, а ви дураки обставали за тим, що се клич наших товаришів. Волочили ся даремні-

сенько по лісі, а за той час чорт подіравив нам човен і ще трем поскручував голови. І що тут тепер діяти?

Капітан так і горів ударити на бунтарів, але я его здержав, бо у темрявах могла борба зле покінчити ся для нас, і міг котрий з наших від рушниці полягти.

Коли ми так тихцем розговорювали, керманич, головний проводир бунту, попав у велику тривогу: кликав раз по раз товариців бунту, попав у велику тривогу, став рвати на собі волосе, плакав і ломив руки.

Вже довше ніяк було вгамувати капітана, тим то і поручив я ему підповзти з поручником до керманича і з сим наперед покінчити. Небавки найшли ся они трицять кроків від гільтая. Серед нічної глуші залунали нараз два сильні вистріли. Від першого погиб керманич, другого з бунтарів зранив поручник так тяжко, що в годину і сей дух спустив.

Гук стрільні і стогін ранених були кличем до бійки — всі разом вдарили ми тепер на стрівожену голоту. У темряві не мав ворог спромоги почислити наших сил, а луна, що широким відгомоном кріпила наші голоси, обманула его зовсім. Хіснучись хвилевим острахом ворохобників, приказав я матросови Робертсонови, щоби наклонив своїх товаришів піддати ся нам на ласку - неласку.

Тома Сміс! — крикнув моряк — здайте ся сейчас, а то град куль засипле вас, сараки!

Чи се ти, Робертсоне? — спитав стрівожений Сміс.

Я, старий драбе! твій товариш з душею і тілом, спутаний як ворот якора. Ті чесні панки, (чорт би їм голови поскручував!) держать мене мов у кліцях. Кажу вам, злодюги, відкиньте оруже, бо за часок і так попустите їх з рук, як вам кулі голови розчереплять.

Поплескав я Робертсона по плечи за таку розумну річ, а для підбадьореня подав ему флящину руму.

Кому маємо піддати ся? — почув ся знов дрожачий голос Сміса.

Кому? ще питає кому! Випули баньки, сліпцуне! Чи не бачиш пядесять стрільців, котрих губернатор острова віддав під начальство капітана? Далі! ниць до землі, драбуги! керманич вже пішов до кума люцифера. Уіль Фрай саме віддає

ему свою чорну душу — чи хочете, щоби і ваші помандрували за ним до пекла?

А чи дарують нам жите? — промовив якийсь.

Мовчи, Еткінсе! — зверещав Робертсон — хоч ти не відзивайся, причино усеї халепи! Ти зворохобив отсих нещасних своїм безбожним язиком, так позволь їм бодай тепер ратувати жите.

Всім буде прощено! — закликав капітан, чейже пізнаєте мій голос.

Се голос капітана! — крикнув Сміс.

Всі доступлять помилованя крім Уїля Еткінса.

Про милий Біг! капітане, прости! — молив Еткінс — чи то я вже такий гільтай, що й поправити ся не можу?

Ти перший кинув ся на мене і звязав — відрік капітан — для тебе нема опрощеня.

Ласки! ласки! — просили другі.

Віддайте вперед оружа, ворохобники! — гукнув капітан, опісля поговоримо зі собою.

Митю зложили бунтарі рушницї, а коли ми їх спутали і завели у лісок, промовив до них капітан строгими словами, представив усю гидь їх злочину, який сповнили, і сумні наслідки такого поведеня.

Ви хотіли мене полишити на пустім острові — казав, та справедливий Бог инакше судив. Остров сей остає під властїю англійського губернатора, у него просїть помилуваня, бо я не маю права тут приказувати, переходите тепер під его за-суд.

Бунтарі покірними словами обіцювали поправу і молили капітана, щоби за ними промовив у губернатора. Очевидно, тим губернатором був я — але поки-що станув осторонь і не мішав ся до ліла. Вислухавши усього, виправив я до капітана поручника; сей приступив до него і каже:

Пане! Єго ексцеленция губернатор бажає з вами говорити.

Скажіть его ексцеленції, що сей час буду на прикази — відповів живо капітан.

Моряки, почувши сї слова, кріпко пзевірили, що губернатор

справді стоїть з війском медалеко і ще раз просили капітана не судити їх надто строго.

Ми тимчасом стали радити ся нишком і порішили: відвести Еткінса іще двох найгірших до печери — а до осталих промовити і дарувати їм провину під услівем, що допоможуть нам добути корабель.

П'ятниця з подорожним і одним з вірнійших моряків повели вязнів, забравши зі собою поживи для них і запертих передше, — ми знов взяли ся придумувати, яким то чином заводіли судном.

Поперед усього треба було зміркувати духа опрощених моряків, чи схочуть нам пособити в ділі.

Приказав я їх мерщій привести. Темрява сповила усе кругом так густо, що годі було пізнати, яка скількість війська стоїть під моїм начальством.

— Слухайте і вважайте, що вам скажу! Можу вас всіх сейчас казати розстрілити а залогу корабельну вивішати, але капітан вставляє ся за вами. Один є лиш спосіб доступити опрощення, а іменно: наколи самі добудете корабель, то дарую вам провину, як-же ні, прикажу моїм пушкам сипнути градом куль на судно, вишлю човна, щоб его добули, а тоді ви всі повисните на шпильях щогол.

Ексцеленце! — закликав Сміс — кленемо ся бороти вірно до послідної каплі крови, щоби привернути собі честь і добру славу і доказати капітанови, що нас іно силоміць затягнуто у зраду.

Сили, з якими могли ми тепер вдарити на корабель, складали ся з чотирьох матросів, полонених в лісі у час борби, (оден ранений в бік не спроможен був воювати), відтак було ще двох зі сторожи човна, пятьох — коттрі нам тепер вірність заприсягли, крім того капітан, поручник і подорожний — загалом всіх 13 люда. Я з Пяницею мали остати, щоби стерегти замку і шістьох драбів, запертих в печері.

Сейчас приступили ми до направи подіравлених суден, з чим поладнали доволі борзо. Заложено відтак назад щоглу, вітрила і керму. В шалюпу всіх капітан, подорожний і пятьох матросів, в другій мав плисти поручник і пятьох иньших мо

ряків. Заки відчалили від берега, промовив я ще раз до залоги:

Ідьте з Богом і справте ся як слід, а провину вашу пущу в непамять. На се вам мое губернаторське слово! Але коли за дві години не почую вистрілу на знак, що корабель добутий, сеичас силлю на вас кулі з моїх пушок. — Відтак, звертаючи ся до Пятниці, приказав я строго:

Най поручник Дікбай і Мексуель сядуть сейчас в канонерки*) і перетнуть дорогу кораблеви. На кождий човен по 20 люда! Плисти в противну сторону, а наколи бунт ме продовжати ся, нікому не пропустити.

Єс**), мільорд — відповів Пятниця — і пішов, буцім то сповнити мій приказ.

Наконець судно відчалило. Послідні мої слова мусіли нагнати чимало боя матросам і загірті їх до ревного пособлюваня капітанови, бо инакше смерть ждала їх з пушок губернаторских і шалюп канонерских. Тепер, рішала ся моя судьба: від кращого або гіршого успіху виправи капітана залежало, чи остану тут на віки, чи поверну дорідного краю. Зворушений дожида-нем, не годен був я всидіти на місци: то заходив в печеру, то знову вибігав на горбок і глядів на море і наслухував, чи не пронесе ся відки який звук. Непевність давила мою душу важким каменем. Та ось прийшли мені на думку слова, котрі я так часто говорив Пятниці: „В хвилях сумніву готов ся на найгірше, але і сподій ся найліпшого! Наколи зло не прийде, тим краще — противнім случаю не буде оно для тебе новиною, і его удар не відбере тобі сили духа.”

Ті розумні слова покріпили мене, і тепер і я здав ся з усім на Провидіне.

В годину опісля коло самої півночи залунали три вистріли пушочні з корабля, звіщаючи, що все повело ся щасливо. Щоби залогу впевнити, що дійсно суть батерії на острові, випалив і я з моєї шестифунтівки на вартівни. Се — як розказував мені відтак капітан — сильно на усіх поділлало і добуло мені сліпий послух а навіть і любов матросів, бо показав ся я великодуш-

*) Канонерки, плоскі човна з веслами, котрих уживають до оборони побережа.

**) Yes — так.

ним, не караючи ворохобників, хоч міг се (по їх гадці) вчинити.

Вражіння дня сильно мене - втомили, а таки не годен був я цілу ніч заснути. І як тут спати, коли ось за кілька годин сповнить ся найдужше мое бажане, мрія довгих літ самотного заслання — за кілька годин буду в дорозі до Європи. Павши навколішки, зі слезами в очех дякував я Богу за ту безмежну ласку, то знову обіймав на radoшах Пятницю і ладив річи до від'їзду.

Ранним ранком надягнув я парадний мундур, капелюх і шпаду, що все найшов на португальськiм кораблі, і вибіг — ще темно було — на беріг в ту сторону, де корабель стояв на якори. З першим сонішним лучем хотів я его повитати. Світ настав — гляджу на море і... весь похолов! З корабля ні сліду. Безмежний біль і розпука здавили мою душу, не в силі був я і словечка промовити і, колиб не вірний Пятниця, так і повалив би ся був на землю. Довго стояли ми мовчки, роздумуючи, що стало ся зі судном: чи побідили бунтарі? чи невдячний капітан позабув на обітницю і поплив у свою путь? Коли ось нараз чуємо шорох кроків за собою — озираємо ся: се капітан збігає з противної сторони горбка. В мить усе стало мені ясно; корабель стояв по противний бік острова в затишній пристани. Капітан, побачивши мене, кинув ся мені на шию і промовив:

Спасителю мій! друже! ось твій корабель з усім, що тамки находить ся.

Так отже наконець по чотирнайцяти роках заслання поверну я в рідну землю! Бог вказав милосердіє наді мною і положив кінець довгим мукам. Ся гадка витискала слези з моїх очий — не в силі довше вгамувати ся і вдарив у голосний плач.

Коли трохи отямив ся я зі зворушення, розповів мені капітан подрібно, як добував корабель:

Підопливши до нього, приказав я Смісови повідомити сторожу, що відшукані товариші вертають. Серед темряви ночі годі було зізнати, кілька люда прибуває. Спущено драбину і ми вдерли ся на поміст. В мить схоплено і спутано сторожу так борзо, що і крикнути не мали часу. На постелі побачив я корабельного теслю, найзавзятійшого бунтаря; щоби не робити гуку, пробив я его шаблею. Поручник з чотирма другими зійшов до кухні, де схопив кухаря, головного агітатора бунту —

а я знову з подорожним і шістьома матросами поскочив до каюти капітана, котрого собі бунтарі на моє місце обібрали. Двері були з середини заперті, прийшло ся їх висадити. Почувши ломіт, зірвав ся гільтай з ліжка, та заки мав час найти оруже, строщив я єму голову кулею.

Вистріл принадив решту матросів в числі 12 мужа. Коли узріли мене і вбитого ворохобника, одні відкинули рушниці і просили пощади — другі стали втікати, але поручник зі своєю дружиною прихопив їх і звязав. Тоді велїв я спокійнішим запрягти собі вірність, що і радо вчинили. Також розкази Робертсона про могутість губернатора і вислані ним човна нагнали їм чимало страху. Твої вистріли доказали правду єго слів, і так я добув судно. Тіло вбитого проводиря ворохобників приказав я повісити на реї головної щогли.

Скінчивши свій розказ, просив мене капітан, щоби я пішов з ним на корабель в характері офіцера, котрому буцім то губернатор припоручив покарати виновників і провести судно до Англії.

В цілі ліпшого збаламученя осади — додав — розповів я їм, що губернатор велить мені справити корабель до противного берега, бо не хоче видіти бунтарів, ані сам їх судити, щоби засуд не випав надто строго. Поручив я отже Пятници, які річи має відложити на перевіз до Європи, а сам став радити ся з капітаном, що робити з запертими в печері в'язнями. Еткінс і два другі були се драбуги над драбугами. Коли заберемо їх зі собою, треба держати усіх трех в оковах а в найблизшій англійській кольонії віддати під суд. Капітан, покаравши вже кількох бунтарів смертию, не хотїв більше проливати крови.

На мій приказ приведено звязаних бунтівників, а я промовив:

Єго ексцеленция губернатор присилає мене вас судити.

Помилованя! — сказали всі разом.

Помилуваня, повторив я глумливо — тепер просите помилуваня, а ось перед недавним часом піднесли зухвало руку на капітана і заграбили корабель, щоби пустити ся з ним на морске розбишацтво. Єго ексцеленция звернув судно властивцеві і простив деяким каючим ся, що допомогли самі єго добути. Та провина не могла одначе обійти ся і без карі: ось капітан воро-

хобників повис на реї, говорив я дальше, вказуючи на корабель, — керманіч, тесля, Уіль Фрай і трех иньших вже не живуть, тепер черга на Еткінса, кухаря і Гаррого. Губернатор засудив вас на смерть, а кара для постраху других зістане вимірена на кораблі.

Усі три засуджені вдарили у голосний плач. Тоді капітан і поручник взяли мене просити, щоби я дарував виновникам. І другі моряки вступали ся за товаришами.

Зразу я буцім то противив ся, відтак кажу: Гаразд! позаяк сам капітан за вами просить, дарую вам жите, але останете на одній з пустих околиць сего острова і не посьмієте переступити зачеркненої межі — инакше наші вояки схоплять вас і розстріляють.

Помиловані пали мені до ніг і дякували за ласку. Я задумав дати їм на житло хутір, а тому заборонив опускати визначених місць, щоби не заграбили оружа, призначеного для Іспанців, і не дізнали ся що крім них нікого більше нема на острові.

Міркував я, що стрівожені могутостию казочного губернатора не посьміють вийти з оселі, докіля тамті не надпливуть. Шоки-що полишив я їм кілька кірців збіжа, сокиру, ніж, трохи гвіздя, лук і стріли добуті на людодідах — бо рушниці не хотів давати до рук таким людям.

В два дні опісля зібрав я усе, що сам власними руками зладив на острові: одіж і постіль з козячих шкір, дещо з горщків, лямпку, стіл, крісла, парасоль. Взяв також гроші, заховані в печері, котрих властитель потонув підчас розбитя португальського корабля, а ні оден з товаришів вже не жив. Відтак порішили ми піднести якор.

Одно лиш мучило мою душу, а іменно, що Іспанці прибувши не застануть вже мене на острові. Як-же радо забрав би я їх всіх зі собою! Та капітан не міг довше ждати, тим більше що і передвидіти не можна було, чи они справді надпливуть, чи ні. А ту вже і пора гураганів надходила, крайний час у дорогу. Хоч з болем в душі, а мусів я свою гадку залишити і їхати. Пятниця так щиро привязав ся до мене, що просив також забрати его зі собою.

При вході до замку полишив я лист до Дон Хуана по португальски писаний, щоби Еткінс, як его найде, не порозумів. ^В

листі тим розказав я ему про все, що склало ся про замуrowаний склад амуніції в печері і поручив Іспанцям стеречи засуджених Англичан і вважати їх підчиненими своїй власти.

ГЛАВА ХЛІ.

Розлука з островом. Поворот до Англії. Льондон. Вдова по капітані. Що застав я в Гель. Розлука і самітне жите. Гостина плянтатора. Добрі вісти. Подорож до ьразилїї. Ненадійне збогачене. Відплив з Багії.

31. серпня 1669., отже в 13 літ, 11 місяців і 7 днів по моім загощеню на остров, прийшло ся наконець его покинути і вертати між своїх до рідної землі, котрої я не бачив стільки часу.

Не розкажу, яка радість наповняла мою душу, але коли прийшов рішучий день, коли у послідне узрів я схід сонця над островом, защеміло серце, слези заслонили очи. Тут прожив я стільки літ, тут за мудрим допустом Провидіня став я з бурлаки і лінтяя робучим чоловіком, тут прибув я молодцем, а ни — провівши на сій пустини найкрасші літа молодости — повертаю зрілим мущиною. Ще раз навідав ся до усіх памятних для мене місць, попрощав замок, уцілував кози, відтак пішов з Пятницею до нашої съятині на горі і там просидів дві години на горячій, щирій молитві, дякуючи Богу за відобрані тут ласки і добродійства.

Наконець всїв я у човен, Пятниця також, бо нїяким чином не хотїв полишити ся на острові. Папугу, Амїга і дві пещені кози забрали ми зі собою.

Довго стояв я на помості і глядїв на щезаючі в далині гори мого острова — Пятниця утирав нишком слези, бо покидав батька знов може на Бог вість як довго.

Була в мене гадка повернути колись в ті сторони, щоби відвезти Пятницю і побачити, що діє ся в моїй державі.

Подорож відбули ми щасливо і вже 25. падолиста ~~причалили~~ до берегів Англії. Не описати чувств, які ворушили мою душею на вид дорогої вітчизни, стільки літ неогляданої. Бог

оден читав у моїм серцю. Він чув удари его, бачив горячі слези, що спливали по моїм обличчю. О та незабутна хвиля сторично заплатила мені усі труди, усі терпіня довгого заслання!

Не задержуючи ся нікуди, прямо спішили ми до Лондону і 4. грудня закинули якор при побережу передмістя Саусуерк (Southwark).

Поперед усього вивідав я, де мешкає вдова по португальським капітані, моїм друзі, з котрим вісімнайцять літ тому відбув я першу подорож до Гінеї. Вдова жила еще і вела невеличку крамницю на Флінч-Лейн. Перебула чимало горя і тепер майже в нужді коротала свій вік. Запоміг я її сумою 100 стерлінгів, за котрі як мати мене благословила.

Остало ся ще мені 6,500, се-б то давні мої гроші і найдені на кораблі. Був се гарний гріш і ним бажав я осолодити послідні роки моїх старих родичів. З тьохкаючим серцем, з сумнівами в душі спішив я до Гель, щоби упасти їм до ніг.

Але там — о Боже! яка-ж страшна дожидала мене несподіванка. Обое родичі уже не жили... отець перед 11 роками спочив у могилі, мати перед роком померла. Так втратив я усе, що мав найдорожшого на світі, втратив на віки. Нині кругом сирота, опущений і самітний не маю, де голови приклонити, а навіть сам Бог, моє одинокє прибіжище, не в силі повернути мені втраченого.

Пішов я на кладбище, де спочивали тлінні останки родичів, і там вив ся з болю по землі — думав хвилями, що серце не вдержить-пукне, що збожеволію.

Без чувств майже занесли мене до дому. Страшна горячка повалила нетямушого на ложе болізни. Кілька тижнів боров ся я зі смертю. В недужі про ніщо друге не говорив, тільки про родичів, котрі померли, не простивши мене, не поблагословивши. Вірний Пятниця не опускав моєї постели день і ніч. І чи повірите? коли подужав я, почув ся о двацять літ старшим, волосє посивіло, давна енергія покинула, світ весь остогид.

В такім настрою духа прожив я три важкі роки — і не думав повертати на острів. Аж раз якось звіщає мені Пятниця, що один чужинець бажає зі мною говорити. Нерадо сходит ся я тепер з людьми, але его таки казав впустити.

Був се пан португальський, в віці літ 40, багато вбраний.

Простіть, сеньор! — промовив до мене — се ви Робінзон Крузо?

Я сам, відказую — і прошу его сідати.

Той, що мешкав колись в Бразилії?

Так, чим можу вам служити?

Даруйте, пане, моїй цікавості, але рад би я почути деякі подробиці з вашого проживання в Бразилії — чи не ласкаві мені їх розказати?

Я вволив его волю, а коли скінчив свій розказ, він хопив мою руку і питає:

Чи не пізнаєте мене, пане?

Починав вдивляти ся в его лице — черти не суть мені чужими, та прозвища ніяк не можу нагадати.

Чи позабули вже своїх спільників в торгівлі Неграми?

Дон Жоз де Араня! — закликав я, простягаючи до него руки — мій сусід і приятель з Сан Сальвадор.

Так, добрий друже! Перед трома ще роками прибув я до Лондону, саме тоді коли ціла столиця гуділа відгомоном твоєї історії — розголосив її капітан, котрому ти вратував жите і корабель, не прийнявши за те ніякої нагороди. Твоє прозвище затямив я добре, благородне поведене вказувало, що се ніхто другий, іно ти, мій чесний друже. Але в той час мусів я повертати до Бразилії, а там в пору заколотів попав у тюрму. Коли опинив ся знов на волі, першим моїм ділом було навідати ся до тебе і відновити стару дружбу.

— Мав я там колись в Бразилії несогіршу плянтацію, та певно давно вже забрало її правительство. Впрочім тепер по втраті родичів не дбаю ні за що, маю таке майно, що вистарчить мені до смерти, о котру що день Бога молю.

— Така бесіда ніраз тобі не личить, товаришу! Живучи на самоті і думаючи про своє іно горе, стаєш ся самолюбом. Ні, Робінзоне, так не йде! чоловік повинен жити не тільки для себе самого а і для других, для усеї людскости — її треба тобі прийняти за рідню. Благословене потішених через тебе заступить тобі благословене родичів, котрого ти не одержав. Кажу ще раз, так як досі далі жити тобі не вільно.

Слова Бразилійця сильно мене вразили. Здавало ся мені, що чую ізза могили голос батька, котрий вказує синові доро-

гу житя. Гадка плянтатора підходила як раз під мої пересвідчення, і я подав ему руку на знак, що приймаю его раду.

Треба тобі знати, — говорив дальше Дон Жоз, що через три роки по твоім відїзді вели ми з капітаном португальским плянтацию на твій рахунок, а також відпайовували для тебе часть баришу, який принесла нам торговля невільниками. Коли одначе загиб і слід по тобі, обняв королівський прокуратор плянтацию на скарб. Доходи з неї ділять в той спосіб, що одна пята іде до державного скарбу, одну пяту віддають в монастир св. Августина на бідних і на ціли місії серед Індиян — а осталі три п'яті складають для тебе. Наколи-б ти по 25 роках не вернув, переходить плянтация на монастир, а зложені гроші стають власностию держави. Але позаяк реченець той ще не проминув, можеш знова увійти в свое право посідання, треба тільки поїхати до Бразилії і там доказати, що ти саме Робінзон Крузо.

— Гаразд, дорогий товаришу, послухаю твоєї ради.

Відтак прикликав я Пятницю і кажу до него:

Любий хлопче! скажи но по правді, чи вельми тужиш за ріднею і за старим батьком?

Се питане збентежило зразу Індиянина — глянув на мене великими очима і дві ясні сльози мов перлини покотили ся тихо по его бронзовім обличу.

І чого так дивуєш ся? — питаю з усміхом — чи думаєш, що ніколи вже не покинути нам отсего самітного закутка? Ось знай, за кілька день їдемо до Лондону, а наколи Бог пощастить нам у дорозі, то за два - три місяці побачиш свій рідний острів.

Пятниця не вірив спершу свому щастю, відтак аж, коли впевнив ся, що не жартую, став стрибати, плакати і сьміяти ся в суміш — словом, не чув ся на радощах.

У три дні поладив я свої орудки, зложив в громадській раді завіщане, в котрім призначив усе свое майно на убогих в Гель, наколи не поверну. Забрав я також зі собою і сьвідоцтва, доказуючі, що я саме Робінзон Крузо. Відтак поїхали ми до Лондону, щоби виглядіти пригоже судно. Плянтатор бразилійський мав везти трохи люда і всіякі знаряди, а що і я хотів поробити різні орудки для моїх поселенців, тим то порішили ми наняти за спільні гроші окремиий корабель виключно тільки для себе.

І справді, натрапили ми незабавки на гарний купецкий бриг о 2 щоглах і 8 пушках і взяли его за зовсім низьку оплату.

Мерщій кинув ся я тепер на закупно. І так поперед усього придбав я гарну шалюпу на 14 люда і одну пушку, призначаючи єї яко оборонне судно острова від морських нападів Караїбів. Дальше призбирав я невеличний арсенал, зложений з 80 рушниць, 14 шаблук і пістолів. Крім того запопав я ще і дві малі полеві пушки з пригожим припасом амуніції для війська, а шротом для стрільців. Таким чином заосмотрив я оселю так, що могла станути до борби і з кількома тисячами дикунів.

Відтак закупив я 16 штук сукна, 40 штук дреліху на постіль і одержу, 100 капелюхів, 100 пар всілякої обуви, припаси панчіх, голок, ниток, ножиць гвіздя, молотів і всіляких причандалів ремісничих, кітли і увесь кухонний статок, кілька плугів, борони і безліч других ще знарядів рільничих та иньших.

Позаяк в Англії усе досить таких людей, що шукають получшеня долі, тим то коли оголосив я, що приймаю добровольців на заселене мого острова, зібрала ся їх митю така сила, що прийшло ся вибирати між ними що ліпших і бравійших. Забрав я отже чотирьох мужиків з жінками, котрі мали сім доньок і трех рослих вже хлопців, відтак двох жонатих теслів з троїма дітьми, бодняря з жінкою шевкинею, кравця з челядником, коваля з жінкою і двома доньками, шевця, городника, токаря, усіх жонатих, бо з родин задумував я сотворити цілу кольонію. Загалом приняв я 19 муштин і 25 жінок. Наконєць докупив я ще множество насія усяких европейских городовин, чотири корови з телятами, дві безроги і кілька овець.

Бразилієць аж за голову схопив ся, коли побачив таку силу люда і річий, але просторе судно усе помістило. На закупно видав я трохи що не 1,500 фунтів стерлінгів, але ся сума була іно гейби зворотом того, що придбав я на острові.

15. січня 1672. р., розпустили ми вітрила і виплили з Лондону. Прикро мені стало, коли береги Англії почали щезати в далині. Переживши стільки невгод, не надіяв ся я побачити вже у друге любої вітчизни. Зате Пятниця раював як дитина: стрибав по помості і невгаваю розповідав новим своїм товаришам чудеса про красу і родючість нашого острова. Ізза веселости всі его незабаром сердечно полюбили і подорож сходила нам ве-

льми мило. 27. марта закинули ми якор у пристани Багія або Сан Сальвадор в Бразилії. Митю дізнали ся всі про мене, і що днини мав я у себе в гостях міських горожан і плянтаторів. Кождий рад був на власні уха почути мою історію, і так часто приходило ся єї розказувати, аж згодом се мені остогидло.

Випочавши перших кілька день, удав ся я відтак з моім другом до королівського прокуратора і до ігумена монастиря св. Августина. Губернатор португальский признав достовірність моєї особи, що й посьвідчили мої давні знакомі. Усі, зворушені довголітньою моєю долею, не тільки не робили ніяких перепон, а навпаки ще й пособляли поладити рахунки і відобрати гроші.

Плянтація за той час значно зросла, через що й вартість єї підскочила в гору. З предложених паперів показало ся, що:

За три роки заряду плянтациєю моїми другами плянтаторами, по відтрученю 800 моїдорів*) на прикупно ґрунту і заряд, остало чистого приходу 2.460 моїдорів

Три тисячі доходу з плянтациї через 15 літ складані в державнім скарбі винесли 20.420 "

Ігумен монастиря св. Августина звернув мені 1.870 "

Бариш із спроданих невільників на мене припадаючий виніс 4.950 "

Разом 29.700 моїдорів

Раяли мені продати плянтацию, на котру саме лучив ся добрий купець, і я радо на се пристав. Сейчас виплачено мені за неї 10.500 моїдорів. Крім того за проданих 140 пак цукру, 60 пак кави і 100 сувоїв тютюну взяв я 4.000 моїдорів, так що по відтрученю коштів на дарунки для губернатора, прокуратора і монастиря виносила ціла сума на англійські гроші звиш 58.000 L. а з тим, що полишив в Англії, мав я круглого майна 65.000 L.

В Сан Сальвадор забавив я до половини червня, відтак розпращав ся з моім другом Дон Жозе, обіцяючи провести з ним

*) Моїдор, тогочасний золотий гріш португальский вартости 1 фунт. стерлінгів 6 шиллінгів.

зиму. Корабель перейшов тепер під мій заряд. До давнього набору придбав я ще 10 пак цукру і 5 мішків кави для моїх поселенців. Також повіз зі собою кількох робітників, познайомих з управою кави і трости сахарної, і трох, що вміли варити цукор. — Кілька жінок і дітей доповнили числа нових поселенців до 24 муштин і 32 жінок, а многим прийшло ся відказати і відложити їх від'їзд на пізнійше.

Хіснующись гарною погодою, прибув я в лодці на поміст мого судна і сейчас таки підніс якор. Пригідний вітер гнав корабель стрілою, і вже дня 27. червня побачив я в далині гори мого острова, мріючи на синяві обрію.

ГЛАВА XLII.

Причалюємо до острова. Радість Іспанців. Стріча Пятниці з батьком. Пригоди поселенців за час нашої неприсутности. Бунтівник Еткінс. Англичани покидають острів. Поворот їх з дикими і покаране злочинців.

Хоч капітан англійського корабля при нашім від'їзді з острова точно обчислив его положене під 50° західної дороги а 14° північної ширини, все-ж таки не був я ще певний, чи се він маячіє переді мною, але серце Пятниці і его соколиний зір вмить розвіяли мої сумніви.

Дивись! дивись, Робінзоне! — кричав зворушений хлопець — там наш острів, там тато Пятниці, старий коханий тато — він певно плаче за Пятницею, думає — що его син вже не жиє. О там, там праворуч наша вартівня! виджу єї добре, дуже добре.

І став бігати і стрибати, як божевільний і плескати з радощів у руки — ледви сплинув я его, щоби не скочив у море і вплав не пустив ся ід берегови.

З ~~з~~хкаючим серцем всїв я у човен і поплив з Пятницею і шістьома уоруженими людьми до острова. Думав спершу, що може місто полишених Европейців стріну там диких Караїбів, тим то і зрадїв чимало, коли незабаром таки побачив на побережу Дон Хуана. Не розповім, як витав мене той чесний Испа-

нець. Довгу хвилину лежали ми собі в обіймах, не спроможні і словечка промовити. Коли другі дізнали ся про мій поворот, поздоровили нас вистрілом з цілої батерії, на що корабель і шалюна і собі сальною відповіли. На голос стрільні прибіг і батько Пятниці. Стріча его з сином була вельми зворушаюча. Посадивши батька на горбку, вдивляв ся в него хлопець мов в образ — раз-по-раз відбігав до шалюпи по якісь ласощі і знов повертав і пестощами засипував старого. Весь час невпинно балакав по караїбски так, що губа ні на хвилину ему не зімкнула ся.

Наспіли вневдовзі і другі Іспанці в числі 16 і повели нас в триумфі до замку. На шпилью вартівні застромлено прапор з моїм прозвищем. Не спізнав я фортифікацій, так їх високо підведено: вал доходив тепер звиш 7 м. в гору, в рів довкола шірокий на 5 м. завернено воду потоку. В трох горах пятикутника стояли наряджені фальконети, тут-же при дверех печери находило ся десять мушкетів і дві рушниці. Згодом аж дізнав ся я, що спонукало оселю до таких обережностей. Відтак стали ми розповідати собі пережите-перебуте. Іспанці не надіяли ся вже оглядати мене в живих, бо думали, що корабель, в котрім я відплив, потонув, або що я сам в Англії помер. Сі чесні люди і в голову собі не клали, щоби я міг на них позабути.

Просив я Іспанців, щоби розказали мені усе, чого довело ся їм зазнати на острові за ті три роки, і ось яку почув історію:

Всі сімнайцять заприсягли присланий їм через мене договір і порішили сейчас таки вибрати ся в дорогу. Батько Пятниці мав їх провозжати. Дикі одначе нічого про їх від'їзд не знали, бо Европейці покинули їх, придумавши кількодневу виправу на риби.

Як-же засумували ся, коли не найшли мене уже на острові! З листу вичитали, що склало ся про полишених тут Англичан і про те, як з ними поводити ся. В тиждень доперва удало ся трох уоружених Іспанців на хутір, де проживали бунтарі, бо до сї не посьміли ще переступити межі долини, яку я їм застеріг. Добрі Іспанці взяли їх за чесних людей і вже по тижневи знесли мій засуд і дозволили їм ходити по цілім острові.

Та свобода, місто приеднати лотрів, піпхнула їх тільки до

нових злочинів. Прикинувши ся сумирними і слухняними, вміли так підійти Іспанців, що сі проти моєї зоборони повірили їм оруже. З того часу Еткінс і его товариші, захопивши зброю і пересвідчивши ся, що історія за губернатора проста байка, не тільки відказали Іспанцям послуху, а ще й почали з ними сварку і домагали ся поживи і участи у всіх припасах, які я їм полишив. Коли-ж Іспанці на се не хотіли пристати, загрозили їм Англичани різнею.

З остраху перед їх погрозами прийшло ся день і ніч сторожити, щоби драбуги не заскочили нечаяно сплячих і не вимордували їх зрадливо. Коли-ж Англичанам не вдало ся підійти обережних Іспанців, почали їм робити всякі пакости: нищили засіви на хуторі, нівечили забудоване і витяли кільканийцять кокосових пальм, наконець Еткінс, засівши раз у лісі, пострілив переходячого Іспанця. Зловили его і звязали — те саме постигло двох других Англичан. Сейчас скликано суд під проводом Дон Хуана. Еткінс так гордо ставив ся перед ним і не змовкав зі своїми погрозами, що видано на него засуд смерти через повішене — двох других порішено вивезти на один з островів положених на полудневій стороні океана. Благородний Дон Хуан не хотів одначе признати сего засуду, з огляду на те, що Англичани були моїми земляками, і просив, щоби їм даровано провину.

По довгій суперечці згодили ся на се судії але під услівем, що Еткінс остане в тюрмі так довго, доки цілковито не покае ся і не наверне.

Повідбирано бунтарям оруже і сокири, заперто Еткінса, і спершу усе ішло несогірше. Але злочинець, навкучивши собі вневдовзі неволю, з'умів якось визволити ся і в союзі з давними товаришами почав на ново пакостити Іспанцям.

Сего вже було через міру: жителі замку, хоч чесні і супокійні, не спроможні були довше терпіти і тягом дрожати від погроз драбугів, — раз треба було доконче з ними покінчити. Зміркували Англичани, що сим разом не минуть кари і, прикинувшись знова каючими, просили Іспанців о дозвіл опустити остров на караїбскім судні. Іспанці очевидно радо на се пристали. Дон Хуан заосмотрив лодку в усі припаси поживи, а

навіть дав їм дві рушниці і кількадесять набоїв. До судна прикріплено щоглу і вітрила.

Так виражені пустилися Англичани на море. Іспанці провели їх до берега, бажаючи гарної плавби і радіючи нишком, що прецінь позбулися немилих сусідів. Та ось в два тижні по сім побачив оден Іспанець, що працював в поли, лодку пливучу до берегів — а в ній осьmero люда. Стривожений кинувся бігцем до замку звістити про небезпеку. Іспанці хопили за оружжя і вийшли на стрічу сподіваним ворогам, коли се на превелике своє зачудоване і журу пізнали, що то Англичани повертають з п'ятьма Караїбами.

Ось яке їм приключилося:

По двох днях плавби причалили вони до острова, котрий лежав від заходу. Жителі збіглися сейчас з оружжям і не дали приступу чужинцям. Покинувши отже первістний намір, поплили вони далше на полудне і висіли на невеличкім острові, що його заселювало всего на всего кількадесять диких. Сі прийняли Англичан вельми гостинно і достарчили їм бататів і сушеної риби. Мали вони у себе п'ятох невільників, спійманих у послідній битві, і тих відступили Англичанам за кілька європейских дрібниць. Межи невільниками було двох муштин і три жінки.

В чотири дні опісля пустився Еткінс з товаришами знов на море, щоби поселитися на яким пустім острові, та не найшовши пригожого, порішив вернути назад до нас.

Мали вже тепер невільників, тим то й не потребували працювати коло рілі, а могли вигідно зажити. Вийшовши на берег, просили Іспанців, щоби дозволили їм поселитися на західній стороні острова, де задумали поставити хати і справляти землю.

Добрі жителі замку вволили і сим разом їх бажанню, але загрозили, що на случай нових напастей розстріляють усіх трох без пощади. Позаяк погроза ся вийшла від Дон Хуана так благого для них досія, пізнали Англичани, що жартів тут нема, і якийсь час поводилися супокійно. Але ворохобний характер Еткінса не дав йому витривати в добрім.

Раз якось розсердився на одного Індіянина і вдарив его сокирою в голову так сильно, що сей трупом пав на місци. Товариш того, кипучи пімстою за кривду земляка, кинувся в сю

мить на Еткінса, звалив его на землю і став давити. На щасте наспіли в пору два другі Англичани, вратували жите Еткінсови, а вбили Караїба. Але кілька місяців тяжко слабував задирилий матрос, бо мав міцно сторощену грудну кліть і кілька ребер поломаних. Згодом вилизав ся якомсь, та вже до давних сил і здоровля не повернув і попав небавки в чахотку. Коли вперше я его побачив, аж лячно стало, так змарнів. З кремезного, сильного колищнього моряка іно тїнь остала, знать було, що не довге вже ему жите.

Кровава ся подїля зажурила поселенців, але мала й добрі наслідки, бо другі два Англичани, під'юджувані передше через Еткінса, поводили ся тепер супокійно, а він сам, знесилений недугою, не спроможен був ворохобити.

З трох приведених Караїбок взяв одну за жінку Іспанець, з двома другими одружили ся Англичани. Охрещено їх поки-що без сьвященника і вивчено перших правд віри Христової. Були се жінки вельми роботящі, вскорі навчили ся варити, прати і шити одєжу з козячих скір, і мужі мали з них чималу поміч.

Так проминули поселенцям перші два роки на острові. Коли-б не туга за рідною землею і не клопоти з Еткінсом, не мали впрочім чого нарікати на свою долю.

ГЛАВА XLIII.

Наїзд Караїбів на остров. Дві фльотилі. Битва і пораженє диких. Спаленє човнів. Вторичний напад. Індийський вожд. Хоробра Караїбка. Побіда. Закінченє війни.

За весь той час помічувано часто Караїбів на побережу, але їх пекольні пири нічим не заколочували спокою жителів. Аж ось одного ранка надбігають стрівожені два Англичани, звіщаючи, що фльотиля — зложена з 8 лодий, наповнених дикими, причалила до острова недалеко їх осель. На щасте доглянули єї на мори ще завчасу, щоби втечи з жінками і добутком.

Сейчас Дон Хуан, котрий був тут наче губернатором, вилав трох Іспанців і одного Англичанина на обзорини. Кози

загнали у гай оточуючий замок, нарядили пушки і рушниці і дожидали нетерпеливо висланців. Незабавом повернули они вельми стурбовані, бо дикуни відкрили хати Англичан, звівчили їх до хтеми, відтак розбігли ся в різних напрямках, либонь щоби вишукати жителів острова. Хоч число Караїбів доходило до 50 — не страхали ся їх Європейці, бо мали доволі амуніції і оружа.

Через цілу ніч одна часть поселенців, одіта і уоружена, спочивала, а друга у той час сторожила. Дон Хуан спав на скели вряди-годи піднімав ся і глядів в ту сторону, де дикі розложили ся табором. Ліс закривав їх зовсім, тільки ясна луна вказувала, що палять огнища. Поведеня їх не вмiли собі Європейці пояснити.

Скоросвіт вибрав ся іспанський проводир в товаристві одного з Англичан на розсліди. Дійшовши по кінець ліса, побачили табор диких, котрі і в думці не мали відплисти, а пекли собі преспокійно батати. Не було між ними полонеників, засуджених на смерть, що вельми чудувало Дон Хуана. Цілий день сторожили пильно, а коли ніч настала, вислали батька Пятницї, щоби підокрав си до табору диких і розвідав про їх наміри. Над досвіттом повернув він, сповнивши як слід свою задачу. Дикі прибули на острів вишукати его жителів, спіймати і пожерти, бо коли послідним разом відправляли тут свої звичайні бенкети, оден з них запримітив хати Англичан, але доперва на мори сказав про се товаришам.

Вістка розійшла ся стрілою по цілім племені і оно задумало зробити велику воєнну виправу. Тепер не починали ще бійки, бо дожидали підмоги.

І справді, другого дня рано побачили поселенці з вартівні двайцять один човнів, на котрих находило ся майже 150 Караїбів так, що ціла їх сила переносила двіста голів. Ся обставина вельми стрівожила Європейців — не легко було побідити так численного ворога, хоч і як кепско був він уоружений.

Мали они луки і стріли, списи і широкі мечі з желізного дерева. Сила поселенців, в десятеро меньша, складала ся з 17 Іспанців, 3 Англичан, батька Пятницї і трох жінок, котрі порішили також бороти ся поруч своїх мужів. В арсеналі було 12 мушкетів, 5 рушниць, 3 ножі, 5 пар пістолів, 2 галябарди, 3 ме-

чі і 7 шаблук. Крім того прикріплено чотири топірці на довгі дручки і розділено сокири поміж тих, котрі не мали шаблук. Велику пушку і три фальконети наряжено карабіновими кулями.

Європейці усталися по кінець ліска, що окружав замок; на горбку серед гущавини поміщено два фальконети під доглядом Еткінса, батька Пятниці і чотирох Іспанців — остали двайцять люда і двох Англичан під проводом Дон Хуана заховалися поза обривами скель в в хащах підніжа узгір'я. Жінки вдерлися на стрімку стінку, забравши луки і стріли, з котрими вміли поводити ся. В крайнім случаю порішено заперти ся в замку і відти бити ворога.

Дикі поділили ся на три відділи: перший, зложений з шести люда, ішов передом гейби на обзорини. За ним в 100 кроків ступало сорок других, уоружених в мечі і луки, — наконець решта звих 160 голов замикала похід півкругом. Всі повагом посували ся в лісок, знать відкрили передше, що тамки заховані жителі острова.

Європейці пропустили передню сторожу, не чіпаючи єї зовсім, — але коли середній відділ наближив ся на далечинь стрілу, загреміла величезна сальва споза скель, а кільканайцять диких повалило ся трупом на землю. Безмежний острах запанув в поміж Караїбами, митю пустили ся на втікача і щезли у лісній гущавині.

Поселенці хотіли їх здоганяти, але Дон Хаун на се не позволив, бо побоював ся, щоби дикі, очунявши з переполоху, не окружили їх в чистім поли, де мусять переважаючі числом побідити.

І се справді показало ся вельми розумним, бо незабаром знов пронесли ся крики, і Караїби випали з ліса. Передом біг муж великаньського росту з пучком червоних пер на високо звязаній чуприні. На лівій руці мав великий щит з черепашиної шкаралупи, — в правій держав тяжкий деревляний меч, по обі сторони наїжений острими кремінцями.

Іспанці припустили їх доволі близько, а відтак аж повитали їх влучними вистрілами. Та хоч кільканайцять Караїбів знова пало, решта бігла хоробро вперед, викидуючи сотню стріл, з котрих дві ранили Іспанців.

Загремiла величезна сальва з поза скель i кiльканайцять диник повалилось трупом на землю.

Вже іно сорок кроків розмежує воюючих, за часочок допадуть Караїби Європейців, а тоді вже нічо сих послідних не вратує. Та ось Еткінс з Іспанцем запалюють фальконети, прочі відповідають громами з мушкетів.

Страшний гук, відбитий сторично об стіни скель, спияє атаки диких — в трівозі і неладі розсипують ся на всі боки. Даремно вожд з червоним пером намагає ся їх одушевити; проняті забобоном, що се бачать перед собою духів володіючих перунами, тікають мерщій з побоевища.

Опівдні не стало і сліду по них. В годину опісля вийшов Дон Хуан ратувати ранних. Сімнайцять диких знесено до шопи і осмотрено їм рани — лекше ранні утікли з товаришами, а 31 вбитих лягло на побоевищи. Оставало ще 150 Караїбів до побореня.

По короткій нараді порішили Іспанці заперти ся в замку, бо немислимим було удержати ся на давнім становищи тим більше, що і з них вже двох було ранених. Побоювали ся також, що при другім атаку дикі освоєні з огнистим оружем стануть ще завзятійше напирати, а хочби й половина з них пала трупом, то і остала решта доволі сильна, щоби вирізати знесилених боротьбою Європейців.

Дон Хуан турбував ся ще й тим, щоби дикі не всіли у човна і не привели собі на підмогу нової більшої сили. Еткінс хоч терплячий на тілі, не втратив однак сили духа. Почувши побоювання Дон Хуан, а відтягнув батька Пятниці на сторону і довго з ним щось балакав. Під вечер щез старий Караїб з замку.

Решта днини проминула супокійно. Дикі по таким важкім пораженю не посьмили зачіпати ворога. Європейці схоронили ся за вали замку, з котрого стрільниць визирали пащеки трох фальконетів і кільканайцять рушниць. Цілу ніч зміняла ся сторожа — чотириох по черзі пантрувало замку, поки другі спочивали по денних трудах.

О півночи кервава луна загоріла на обрію небес. Дон Хуан метнув ся на вартівню і з зачудованем побачив човна диких в полеміні. Ціла залага замку приглядала ся пожежі, що кервавим блеском сповила тихі прозори океану. З далека чутні були заводи диких, як побивали ся за своїми суднами.

В годину опісля прибув отець Пятниці, котрому то за пора-

дою Еткінса вдалося підпалити караїбську фльотилію. Тепер не було вже чого боятися приїзду нових сил ворожих, але ті, що залишилися на острові, попавши в розпуку, могли стати небезпечними для Європейців.

Ся гадка мучила невпинно Дон Хуана. Караїби залишені на острові можуть розбритися по околиці, понівечити засіви, повбивати кози, а засівши де в хатах вистріляти їх всіх до одного. Дві дороги остало тепер Європейцям: або гинути з голоду, як минуться припаси поживи, або в розпучі самим вдарити на Караїбів і полягти від їх стріл.

На щастя дикі не були настільки проворні. Горяча кров не дала їм ждати на повільну, неминучу загибель ворога. На другий день скоросвіт вирушили з лісів, щоби начати нову боротьбу.

Коли прибули на побоевище, стали розглядати ся кругом, чи не побачать де ворога, відтак закричали радісно, думаючи, що сей не посьміє виступити до бійки. Вожд з червоним пером довго щось говорив до своїх, либонь задрівав їх до хороброї і витревалости — опісля стисненим ланцом справили ся усі в хащі. Але ліс був так густий, що проминула довга година, заки перші ворожі відділи виринули поміж дерев. Залога замку порішила тоді аж стріляти, як ворог буде закритий гущавиною.

Та Караїби, викинувши силу стріл, швидко лискавки перебігли простір, що ділив лісок від замку. Загрімі пушки Європейців, але позаяк дикі гнали одинцем, убито ледви кількох, а прочі дерли ся вже на мур і палісаду. Пістолетні кулі, галябарди і топори повалювали найзавзятіших, та другі не дали ся тим відстрашити і перли сміло на замок. Погибель Європейців здавала ся неминучою, рішили ся отже бодай продати дорого жите.

Аж ось одна Караїбка, либонь свідомо звичаїв свого племені, вицілила стрілу на вождя з червоним пером, котрий, станувши на вершці палісади, величезним мечем витрутив галябарду з рук Дон Хуана, а другим ударом ладив ся сторозити йому голову. Нечайно засвістала стріла і прошибла груди хороброго Індіянина: захитав ся і повалив на землю мов дуб, підтятий сокирою. На вид постріленого вождя завили Караїби з розпуки і, залишивши штурм, збігли ся довкола него, щоби рату-

вати. Хіснучись суетнею між ними, стала залога замку сипати кулями, але они, не вважаючи на смерть і рани, старалися іно дорогої мощі унести в безпечне місце. Тоді білі випали спо-за валів і вдарили на тікаючого ворога. Сей і не трібував ставити опору. Ледви при вході в гушавину вдалося Дон Хуанови здержати своїх, що без пощади витинали Караїбів.

П'ятьдесят трьох убитих і сорок ранених спочило на боєвищі. Завзяті Іспанці добивали вмираючих так, що ледви 29 була спромога вратувати. По стороні білих був ранений тільки один Іспанець Гонзалес, лекші рани потерпіло п'ятьох.

Три дні по сій битві не чуно було нічого про Індіан. За той час з 29 ранних Караїбів померло 14, а решта подужала. Чверть милі від замку викопали поселенці глибоку яму і погребли в ній тіла 109 диких. Четвертої днини рано полишив Дон Хуан Еткінса і п'ятьох Іспанців ураз з хорим Гонзалесом в замок, а сам на чолі десятих своїх земляків, двох Англичан і батька П'ятниці вийшов поглядіти, що діють дикі. Кроваві сліди і трупи по дорозі вказували шлях Караїбів. В гаю найдено 5 неживих, в великій лісі 11, на морськім побережю 4.

Коли відділ Європейців дібрався по кінець ліса, окружаючого рівнину, де стояли табором Караїби — сумний вид розікрився перед ними. Одинацять мерців лежало простягнутих на землі, 45 живих сиділо, похнюпивши голови довкола вождя, що спочивав у середині. Всі ті нещасні не їли либонь нічого від кількох вже днів, побиваючи ся жалем по втраті свого героя.

Дон Хуан зжалився над ними. Уставивши своїх людей до бою на случай напасти, вистрілив з пістолі у воздух.

Дикі задрожали на гук стрільні, але жаден з них не хопив за оруже — навпаки, відкинули его від себе на знак, що не думають боронити ся. Іспанці підійшли до них близше, Караїби пали долілиць.

Тоді спспитав їх Дон Хуан через батька П'ятниці, що задумують дальше чинити.

Відповідь диких звучала:

Могучі духи, що володієте перунами, видертими богами Бенамуки! Вбили-сьте нам вождя, котрий більше поїв ворогів, чим нас тут прибуло на той страшний острів: вбийте і нас і з'їджте, бо боронити ся не будемо — даруйте тільки жите на-

шим жінкам і дітям, що остали дома. Наколи ваша воля, то ми самі готові собі завдати смерть.

Тоді вожд Іспанців велів їм сказати, що дарує їм жите а навіть усіх ранних, если іно покленуть ся ніколи більше в ті сторони не вертати. Колиж посьміють раз еще до сих берегів причалити, то в той час їх усіх повбивають перунами, а остров їх затоплять в глибинах морських.

Як-же повернути нам домів — сказав оден з Караїбів — коли ви спалили наші судна?

Позволю вам побудувати иньші, ось тут маєте сокири. Дики з радостію прийняли сю ласку і митю кинули ся стинати дерева. Іспанці подали ся з поворотом до замку.

В тиждень по сім шість лодий стояло вже готових. Караїби спекли і пожерли тіло вождя з червоним пером, бо вірили, що через те наберуть ся такої хоробрости, яка его оживляла.

Дон Хуан заосмотрив їх у припаси поживи на дорогу і звернув їм одинайцять ранних, котрі могли вже з ними плисти. З двох соток Караїбів, що прибули на остров, тільки 56 вернуло домів.

З того часу минає вже рік, а ні одно караїбске судно не причалило до острова, на котрім так страшні понесли втрати.

ГЛАВА XLIV.

Стан острова. Его жителі. Основане міста. Розлука. Тишина на мори. Величезна фльота. Страшна подія. Похорон праведника. Роздираний болем вертаю до Англії. Подорож на Всихід. Дальша судьба кольонії. Закінченє.

Вислухавши розказу Іспанців, повідомив я їх, що привожу чимало людей і всілякі припаси одежі, оружа і амуніції. Врадувало їх се вельми і дякували мені сердечно, що про них не забував.

Небавом надійшли три Англичани. Еткінс, що так ворохобничо поводив ся зразу, поправив ся цілковито а в борбі з дикими зложив докази незвичайної хоробрости, — але змарнів

нінащо і слідно було, що не довго потягне. Хотів я брати его з собою до Англії, але він промовив:

Пане губернатор! най Бог сторицею заплатить вам за ваше ласкаве поведене зі мною драбугою, котрий по правді не раз вже вартав повиснути на шибеници — але до вітчини вертати не хочу. Нагрішив я чимало, найже вмираю тут, де Бог милосерний вразумив мене і позволив стати чесним чоловіком. Може товариші мої повернуть домів, я таки тутки остану.

Що нам робити в Англії? — сказав оден з матросів. Тут маємо усього доволі, а там прийде ся гірко трудити і до смерти по морю скитати. Наколи пан губернатор позволить, ми на сім острові доживати-мем віку.

Трох іно Іспанців просило ся до Європи, бо задумували повернути тут з родинами, котрі остали в Іспанії. Я взяв ся заплатити їм дорогу.

Відтак привів я нових поселенців з корабля. Не могли налюбувати ся красою острова і радо на нїм осіли. Тепер число сьвіжих і давнійших жителїв моєї держави так представляло ся:

Англичан 22 — Англичанок 25.

Бразилійців 5 — Бразиліянок 7.

Іспанців 17 — —

Караїбів 4 — Караїбок 3.

Разом мушчин 48, жінок 35 — не вчисляючи мене, Пятниці і его батька.

Така осада, посідаючи подостатком оружа і амуніції, могла відперти і кількасот диких, наколи-б зважили ся поновити зачіпку.

Порішив я остати на острові цілу зиму, а капітан мого корабля мав поплисти до Іспанії і привезти родини поселенців. Дав я ему також повновласть стягати родини добровольців, котрі схочуть осісти між нами.

Сейчас по від'їзді капітана взяли ся теслі з підмогою осади стинати дерево на будову місточка. На ту ціль вигляділи ми узгірє над заливом моря, що творив прегарну пристань. Поперед усього порішено виставити дві каплиці: одну для католиків, себ-то Іспанців і Бразилійців — другу для Англичан. Для поміщення усіх родин прийшло ся побудувати 28 домів. Дон Хуан

і Гонзалес не хотіли оставити замку, їм отже поручено сторожу кріпости і арсеналу.

Бразилійці взяли ся закладати плянтації, англійські хлібороби повибирали собі поля, теслі обрабляли дерево, кравці з жінками шили одержу і біле, — словом незвичайний рух закипів на пустім до недавна острові.

З початком мая повернув щасливо висланий корабель і привіз англійського пастора з жінкою і донькою і старенького католицького сьвященника. З Іспанцями прибуло 13 осіб, між ними пять членів родини, наконець з Англії приїхало трох жонатих мужиків з дітьми, чотирох парубків, стельмах, столяр, двох ткачів, пивовар, слюсар, римар хірург, котляр, гончар і другі ше ремісники і кольоністи з родинами так, що населене виносило тепер: Англичан 110, Іспанців 31, Бразилійців 12, Караїбів 8 — отже разом 161 люда. З того пять оставало в замку, а прочі містилися в 49 домах міста, котре на мою честь прозвали Робінзонтаун*), се-б то місто Робінзона.

Спершу мав я гадку покинути острів на весну, але прийшло ся забавити цілий рік, бо треба було розпаювати ґрунта і завести лад в кольонії. Доперва 26. червня 1673. р. відплив я, пращаний слезами вдячности і грімкими вистрілами замкові батерії. Одна лиш прикра подія помрачила нам хвилю розлуки, а іменю смерть батька Пятниці, котрий на два тижні перед тим помер.

Бідний хлопець пригноблений страшним ударом не хотів оставати на острові і просив ся зі мною до Англії.

Полишив я осаду під зарядом Дон Хуана в цвитучім стані, заосмотрену в усе, що до єї розвитку було потрібне. Рогата худоба, безроги і вівці привезені мною, почали вже множити ся, будова місточка ішла скоро, словом — мав я надію, що за які літа розвине ся тут прегарна кольонія.

Третьої днини по нашім виїзді залягла на мори зловіща тишина; через кілька годин посував ся корабель ледви замітно, та нараз попав у морську течію, котра стала его гнати ід всходу.

Двічі матрос з коша на щоглі остерігав, що бачить землю

*) town — місто.

у всхіднім напрямі — на таку далечинь годі було доглянути з помосту, чи се острів, чи більший шмат суші. Опівдні вигладив ся океан мов зеркало, і ми побачили на мило на всхід землю. Межи нею а нашим судном вкрило ся море множеством чорних точок, що живо ворухали ся сям і там. Керманіч розізнав в них караїбські лоді, котрих могло бути звиш 150.

Либонь дикі доглянули наш корабель, задержаний тишиною, і всіли в човна, щоби ему ближше придивити ся. Не радувало мене се ні трохи, бо легко могло прийти до борби, котрої я собі не бажав. Осада корабельна, наслухавши ся на острові всіляких історій про хоробрість і жорстокість Караїбів, затрівожила ся сильно, а ніяк було обминути з ними стрічі, бо ні вітрець не ворухив вітрилами, а морська течія звільна та невпинно посувала корабель ід берегови.

Промовив я до осади, загрівачучи єї до відваги, відтак приказав нарядити пушки і ручне оруже, також приладити сосуди з водою, наколи-б дикі захотіли підпалити корабель. Було нас всіх 27, а на фльотилі диких находило ся звиш 1000 люда.

Пів години опісля окружило нас множество човнів. Караїби мали здає ся намір вдарити нараз з усіх сторін. Потрясаючи списами і натухнувши луки, почали видавати проймаючі оклики. Ми візвали їх знаками, щоби віддалили ся — порозуміли нас, але у відповідь пустили хмару стріл, з котрих одна ранила матроса. Осада, кипучи жаждою мести, так і рвала ся до бійки, та я нерозумний! зволікав: — жаль було мені тих темних людей, котрі й не знали, яка нерівна з нами борба. Порішив я ужити ще посліднього способу, щоби їх вразумити.

Пятнице! — кажу — вийди на верх корабля і промов до них. Скажи їм, що на кораблі суть духи, володіючі перунами, що наколи сейчас не відпливуть, то знищимо цілу їх фльоту і вимордуємо всіх без пощади.

Індіянин взяв у руку зелену вітку, вибіг на поміст і став привітливими рухами скликувати диких. По часови одна з найбільших лодий, в котрій було двайнацять мужа, підоплила під корабель.

Ледви Пятниця скінчив свою промову, як ось дикі у відповідь сипнули на него градом стріл — дві прошило ему груди. З глухим зойком повалив ся нещасний на землю.

Митю кинув ся я до вірного товариша. З сумним усьміхом глянув мені в очи, хопив мою руку, притис до уст, а відтак спустив духа.

Стреляти! стреляти до тих мерзавців! закричав я роз'ярений до крайности — цілити добре і бити без пощади! ах! лотри, злочинці!

І хопивши льонт в руки, перший звернув я вистріл на зрадливу лодку. Загудів грім і судно щезло з поверхні вод. По сім посипали ся другі сальви, матроси без уговку наряджували пушки і пускали смертоносні кулі до найдалших лодий, щоби тим чином ближшим не дати утечи. Три чверти години тривала страшна канонада — три часті ворожої фльоти знищено, тридцять ледви човнів спасло ся від погибели, море вкрили куски лодий і мертві тіла Караїбів.

Сей вид проняв мене жахом і я велів закінчити борбу. Що мені по смерті отсих нещасних, та-ж они в своїм краю мають повне право відогнати Европейців, котрі в Америці допускали ся таких страшних жорстокостей і девять десятих населеня винищили. Ах! радо дарував би я їм жите, віддав усе майно, копи лиш дорогий мій Пятниця віджив.

Усьмішки, з якою конав, і строга смерть не зігнала з того любого облича. Припавши до мертвого тіла, сидів я з заломаними руками, а мої горячі сльози падали на кохане, зимне вже лице. Від часу, коли дізнав ся я про смерть родичів, не переживав ще так страшних хвиль розпуки. Не в силі був здавити болю, лиш вряди-годи виривали ся з уст слова:

Пятнице! мій дорогий Пятнице!

Сонце вже клонило ся на запад, а я все ще тону в своїм горю; товариші не зважили ся мене потішати. Наконець капітан приступив до мене, а торкнувши легко плеча, просив, щоби переміг я біль і залишив даремні горюваня. Мов зі сну важкого прокинув ся я, підвів і дав знак, щоби ладили похорон.

Обшили тіло Пятниці в нове вітрильне полотно, прикріпили до ніг дві кулі і зложили на дошці посеред помосту. Місто сьвященика відчитав капітан на голос послідне смертне благословене, взиваючи присутних, щоби помолили ся за душу покійника.

Ціла залага зібрана на помості а сердечно полюбивша бі-

дного Караїба пала навколїшки до молитви — горячі слези спливали по обгорїлих лицях тих людей, так твердих на біль і зворушеня.

На сей вид така розпука здавила мою душу, що не тямлячись з болю, з голосним риданем кинув ся я на моцї товариша; бедви мене відтягнули.

Матроси підняли дошку і помістили єї на краю судна так, що більша долїшня половина тіла виставала поза корабель. Капітан відчитав послїдню молитву. Пращай, дорогий мій брате, товаришу заслання, сердечний друже, пращай, пращай на віки!

Дошка задрожала, тіло легко сховзло в море, котре на завсїгди на віки зімкло над ним свої хрустальні води.

І не стало Пятниці!

Сумна ся подїя змінила зовсїм мої пляни. Мїсто плисти до Бразилїї, як се я зразу задумував, подав ся я прямо до Англії, де прибули ми без ніяких вже пригод з кінцем вересня.

Майно моє, що виносило звищ 65.000 £. запевнювало менї безжурне жите, але брак рїднї, смерть Пятниці а крім того колючечї в Англії і сусїдній Шкоції спонукали мене до нової подорожи, сим разом на всхїд до Індїї, островів Сундайских, Китаю і Сибїру. Не стану єї подрїбно описувати, бо се не стоїть в ніякій звязи з моїм островом. Скажу іно, що в торгівли в Індїї і Китаю і в транспортї футер зросло моє майно двїчи.

Сею торгівлею займав ся я лїт одинайцять. Коли наконєць повернув домів, вже Стюарти а Англії не володіли, а на престолї засїв Вільгельм оранський, що передше панував в Голландїї. З ним і мир повернув до краю.

Корабель, пливучий з Антилїв, привіз менї дуже сумні вїсти про стан моєї осади:

До 1680. року се-б то так довго, докіля жив Дон Хуан, усе ішло як найкраще, а населене зросло до 400 люда. Та по его смерти Англичани, шїстть раз численнїйші від жителїв романського племена, стали гнобити Іспанцїв і Бразилїйцїв так, що згодом прийшло між ними до борб, наслїдком котрих Романцїв прогнано з острова.

В кілька лїт опїсля під пору, коли французский король Людвік XIV. пособляв зверженому з престола Якову II. Стюарто-

ви в борбі з Вільгельмом оранським, підплив случайно французский корабель під мій острів. Побачивши застромлений на замку англійський прапор, знищив місто, а жителів его взяв в полон або вимордував.

Так оселя, задля котрої поніс я стільки труда і коштів, упала ще за мого житя. Було в сім і моєї трохи вини, бо належало підчинити острів під власть англійської корони, котра безперечно з'уміла би захистити его від ворожих нападів своєю могутчою опікою, як захищала другі кольонії.

Пригноблений тими невідрадними вістками, покинув я торговлю і живу тепер в моїй палати, недалеко міста. Найлюбійшим моїм занятєм є вишукувати молодих людей, що бажають стати моряками; їм пособляю виобразувати ся в сім званю. Крім того радо несу поміч шкільній молодежи, бо знаю з власного досьвіду, як гірко приходить ся в житю без науки.

Коли вмирати-му, перекажу свое майно на образоване спосібних ремісників і хліборобів і на ширене між ними просьвіти, бо она одна тільки є годовним жерелом могутчости кожного краю; поки-що готовлю ся до послідньої подорожи, котрої крайна мета... вічність.

